

JOHN GALSWORTHY

J O Š K O P R E Z E L J

Thomas Hardy kljub visoki starosti ni dočakal tega, da bi kot najizrazitejši predstavnik angleškega romana olupšal svojo starost z lavorikami in zlatom Nobelove nagrade. Ako smemo to smatrati za nekaj tragičnega, se čudovito sklada z njegovo umetnostjo, ki je bila vedno izraz življenjske tragike. Johnu Galsworthyju pa je bila sreča, ki jo vsako leto delijo Norvežani, vendar mila, toda glej, kot v zasmeh ga je na višini slave in bogastva zrušila pest usode v trenutju, ko se je zdelo, da bo krepki, v sportu zakaljeni gentleman še dolgo užival vedri večer življenja. Kot mnogi junaki njegovih romanov je stoično, kakor se spodobi gentlemanu, legel v grob. Tudi vest o njegovi smrti je preletela svet z nekakim gentlemanskim mirom. Nihče se ni preveč čudil, nihče burno žaloval — kakor bi vsi hoteli reči, saj enkrat človek vendar mora zapustiti svet.

Zagledal je Galsworthy luč sveta v Coombeu, v pokrajini Surreyski, leta 1867. Njegova rodbina je pripadala deželskemu plemstvu, ki pa se je bilo za časa viktorijanske dobe močno pomeščanilo. Kakšna je bila družba, ki ji je pripadala njegova rodbina — oče mu je bil odvetnik in je tudi njega poslal na pravoslovne študije v Harrow in Oxford —, o tem nam govore mnoge njegove knjige, a najbližja je temu miljeju „The Country House“, v kateri nastopajo tipični predstavniki tistega rodu krepkih živcev, topega srca, discipliniranega mišljenja. Ako bi šlo vse pravo pot, bi se tudi naš pisatelj moral vrniti v ta starodavni rodbinski okvir in kot spoštovan advokat nadaljevati spoštovano tradicijo svoje rodbine.

Toda prišlo je drugače. Človek prinese bistvene poteze svoje osebnosti na svet iz materinega telesa. V rožnatem črviču, ki se zvija na plečnicah, že snujejo, tajno in še plaho, tisti čudežni sokovi, ki jih je priroda zanj in samo zanj zvarila v svojih grotesknh in mnogoštevilnih retortah. V plavih očeh otroka sije nebo v vsem svojem blesku, vendar pa na isti

mah že dozoreva v njem žetev izvirnega greha. Ta pojav so ljudje krstili za dednost.

Po zakonu dednosti se torej lastnosti staršev ali prednikov prenašajo na otroka. Toda na nerazumljiv način se včasih dogodi, da se v gnezdu pojavi nekaj tujega. To je igra prirode, našemu razumu pogosto nedostopna, vendar dosledna in nesporna. Vsiljuje se mi misel na Stendhalovega Sorela in njegove brate. Tako tudi Galsworthy ni prinesel s sabo na svet tistega trdovratnega materializma svoje okolice, ki tako dobro označuje rodbino njegovih kesnejših Forsytov. Narava ga je obdarila z izredno čuvstvenostjo. Bil je vse poprej kot človek akcije, posestnik, pridobitnik. Sojenice so mu prisodile mehko dušo umetnika, da se bo dvigala nad drobne nevšečnosti vsakdanjega življenja in se z ljubeznijo in sočutjem ozirala na zemljo, kjer žive Forsyti; prisodile pa so mu tudi bister, nenavadno prožen um, da bo prešinjal življenje Anglije, spoznaval, preiskaval, tožil in sam tudi sodil, sodil pa pravično, mirno, nepristransko in tudi odpuščal, kajti v tem, da bo spoznal, bo klica odpuščanja.

Predrzno je početje, pisati o človeku, ki je v mnogočem še zagonetka. Vse tisto, kar bo kedaj morda nekoliko razgnalo mrak okoli njega, njegova pisma, pogovori, spomini, dnevniki, če jih je pisal, vse to je še nedostopno. Res je, da so nam na razpolago knjige, ki jih je spisal, druga pri drugi mi stoje na polici, dolga vrsta jih je, pa vendar se mi vsiljuje vprašanje, kaj je v teh romanih, novelah, dramah, črticah in zgodbah osebno njegovega in kaj je stvaritev njegove domišljije, fikcija: kaj je pesnitev, kaj resnica. Poleg umetniške lepote njegovih del in idejnega in čuvstvenega bogastva bi hotel spoznati skrivnost njegove resnične osebnosti, na kateri ne bo blestelo nič tiste zlate pene, ki ž njo svet lepotiči umetnika.

Le spoznanje umetnikove resnične osebnosti, brez vseh sentimentalnih primesi, je ključ do njegovih del. Danes še plava okrog Galsworthyja mnogo skrivnostnega in to tembolj, ker smo še vsi pod vtisom njegove smrti. Zato pričujoči spis ni nič drugega kot skromen poskus in seveda ne aspirira na popolnost.

Poleg njegovih knjig je edino sporočilo o intimnem bitu Galsworthyjevem pričevanje sodobnikov in pa njegova slika. Neredko je kakšna malenkost, ujeta na fizični osebi — recimo oko in nad njim obrv, črta ustnic, vzboklina ličnih kosti ali risba čeljusti — naznanilo tistega najskrivnostnejšega človekovega bistva, ki bi ga drugače mogli ugotoviti le po dolgotrajni analizi. V tem oziru je za Galsworthyja, ki v romanu „White Monkey“ pravi, da ga zunanost le toliko zanima, kolikor izraža notranjost, značilen portret, ki nam ga sporoča Edmond Jaloux (Revue

de Paris, 1. decembra 1932, str. 672.). „Kadar srečaš g. Johna Galsworthyja,“ pravi ta bistrourni poznavalec angleške moderne, „vidiš prav tipično angleškega človeka visoke postave, ki po nekaterih potezah sliči najboljšim postavam iz svojih knjig. Ima zelo zelo visoko čelo, ki že prehaja v plešo in je ob straneh obrobljeno s kratkimi, srebrnimi lasmi, energično, gladko obrito, rahlo nagubano lice in svežo barvo ljudi, ki se kretajo pod milim nebom. Krepko stisnjena, možata usta s tenkimi ustnicami so, tako se zdi, neprodušno zaprta nad tajno, ki je ne mara izreči, brada je močno izoblikovana, po sredi ima jamico; izpod naprej štrlečih obrvnih oblokov mu zro močno svetlomodre, docela mlade oči, in sicer v splošnem otožno. Vsa moč njegovega značaja, se zdi, se je zbrala v silnih čeljustih, v možatih ustih. Gornji del obraza, čelo in pogled, je tako rekoč iz drugega sveta, iz sveta sanj in premišljevanja. Njegovo vedenje je na splošno samo vase zaprto, skoroda plaho.“ Tako je videl Edmond Jaloux moža, ki je danes že pepel. Čudim se, da ni pristavil, da dolnji del obraza pripada zemlji, fizičnemu življenju in njegovim funkcijam, njegovemu forsytskemu rodu, iz katerega je izšel, ki ga nikdar ni zatajil in h kateremu se je kljub vsej kritiki obračal s simpatijo, kajti bil je otrok svojega rodu, dasi je v njem prevladovalo človečansko čuvstvo nad imperativom kaste in nad pohlepom po denarju in posesti, ki je bil v toliki meri lasten vsem Forsytom, da ga še tisti niso mogli docela zatreti, ki so se ločili od rodbine in postali outsiderji.

Prišla je doba razvoja, doba oblikovanja, ko je počasi nastajala Galsworthyjeva intelektualno-umetniška osebnost. Obrazovala se je v izžarevanju, ki je izhajalo iz več oblikovalnih prvin. Te so bile zlasti sodobni angleški svet, obširna potovanja in pa tuje literature. Angleški sodobni svet se mu je razodeval v šoli, v literaturi, filozofiji, v gospodarskih ali socialnih pojavih. Leta 1880. mu je bilo trinajst let. Tedaj nekako se je začela rušiti silna zgradba viktorijanske dobe. Od dne do dne je postajalo vse bolj očito, da je duh liberalizma, ki jo je preveval, lažen, strupen, škodljiv. Egoizem vsakega posameznika, naj bo podlaga vseobči sreči, ta nauk Adama Smitha in Jeremije Benthama, ni mogel več prestrezati silovitih sunkov kritike, kajti razmere, ki so bile medtem zavladale v Angliji, so vpile do neba. Prepad, ki je zijal med meščanstvom in proletariatom, je bil strašen. Na eni strani gore zlata, ki ga je naplaval v Anglijo free trade — in v zvezi s tem mastne rente in brezdelje —, na drugi pa brezdanje siromaštvo, suženjsko, slabo plačano delo, poleg tega pa skrajna zanemarjenost in moralni propad. Bogačo meščanstvo je bilo zaljubljeno vase, v svoje kapitale in procente, edino njihovo geslo je bilo, grabiti na kup in si večati bogatijo. Temu je seveda sledil popoln ego-

izem in otrplost srca. Nastopali so dalekovidni možje, ki so svarili in kazali nova pota. Dvignil se je kardinal Newman in puritanec Thomas Carlyle, ki je obsodil in zavrnil dotlej vsemogočno liberalno načelo: delaj, kakor te je volja. Priporočal je kult herojev, pozival, naj se Angleži nauče podrejeni lastno osebnost narodni skupnosti, češ, da so Anglosasi od Boga izvoljeno ljudstvo, ki naj zavlada nad vsem svetom. V istem smislu je deloval umetnostni kritik John Ruskin in z njim preraphaeliti. Glasovi teh mož niso zamrli brez odmeva. Počasi se je v Angliji izoblikovala nova ideologija, ki je izpodrinila liberalizem. Carlyleova misel o svetovni državi je porodila britski imperializem, čigar predstavnik v literaturi je bil kesneje Kipling. Drugi mirnejši duhovi pa so se zadovoljili s tem, da so jeli pazljivo motriti družbo ter jo neusmiljeno razkrajati pod realističnim mikroskopom svoje kritike. Tako so hoteli kakor v zrcalu Angliji pokazati ostudne rane, ki so ji pokrivalo telo. Med te se je pozneje, ko je prišel njegov čas, uvrstil tudi Galsworthy.

Kako strašno je bilo stanje proletariata in kako močna je bila javna zavest, da tako ne sme naprej, je videti iz tega, da je tudi vlada jela premišljati o socialnopolitičnih ukrepih. Oglasila se je narodna vest. Tedaj se je začela razvijati angleška socialistična misel. Leta 1884. se je ustanovila Fabian Society, ki se je osnovala na temelju naukov Johna Stuarta Milla, za katerega je poroštvo občne blaginje v odgovornosti človeka pred samim seboj in v prirojenem človekovem nagnjenju po socialnem udejstvovanju. Značilno za fabianizem, ki je docela inzularna tvorba, je to, da ni dogmatičen in revolucionaren kot Marxov nauk, temveč da temelji na kompromisu, da hoče doseči izboljšanje socialnega stanja postopoma. — V dobi, ko je Galsworthy doraščal, je angleška javnost z zanimanjem sledila izvajanju generala tako zvane Salvation-Army Williama Bootha, ki je odkrival v svojih spisih strašno, ostudno bedo in moralno propalost „slumov“. Naposled ne smemo pozabiti tega, da se je na vseučilišču v Cxfordu, kjer je studiral pravo, vedno gojila dobrotelost. Tu se je človek z odprtim očesom dodobra mogel poučiti o socialnih krivicah.

V takem ozračju se je torej oblikovala Galsworthyjeva miselnost. Njegova po naravi sprejemljiva duša ni mogla mimo takih dejstev, ne da bi se zdrznila in se navzela hrepenenja k izboljšanju. Tu se je izbistrilo njegovo oko za vse tisto, kar se neusmiljeno zajeda človeku v srce, kar mu ne dá pokoja. Kljub temu pa ni ubral morda revolucionarne smeri, kakor mu večkrat povsem neupravičeno podtikajo. Bil je zato preveč Angleža, zlasti še zato, ker se je vendar vse svoje življenje kretal v visoki angleški buržoaziji, ki mu je počasi vcepila svoj globoko

konservativni duh, tako da se ga pri najboljši volji nikdar ni mogel do kraja otresti.

Druga oblikovalna prvina, ki je na Galsworthyju ostavila svoj neizbrisni pečat, so bila obširna potovanja po Evropi in Ameriki. Spotoma se je seznanil z Josefom Conradom, kateremu je posvetil drugo knjigo svoje Sage in od katerega se je naučil pripovedne tehnike menjavanja stališč. Galsworthy ni potoval, kakor to dela mnogo Angležev, prezirljivo, z zavestjo svetovne moči britske države v duši, temveč se je oziral po novih pokrajinah in ljudeh s preprostim srcem človeka, ki more v vsaki zemlji najti sebi podobnih. Nikdar se ni zapiral v slonokoščeni stolp napuha in ponosa. Njegova čuvstva so neprisiljeno obletavala pojave na področju človeške družbe vseh krajev. Mnogovrstna srečanja na teh poteh po svetu so v njem bistrila zmisel za opazovanje in psihološko analizo. Narava v svojih tisočeri in načicah se mu je razodevala na teh potovanjih kot neizčrpno vrelo neskaljive radosti. In kljub veličastni sliki širokega sveta, ki je v svojih podrobnostih tako pisana in polna življenjskega veselja, je vendar ostal pravi Anglež, pravi otočan. Vrnil se je domov in, kar je tako značilno zanj, je kesneje večkrat izjavil, da mu je kljub lepotam sveta najljubši kotiček na svetu njegov rodni angleški Devonshire z okroglimi hribci, zasanjanimi dolinicami, zelenimi mejami, tihimi rekami in svetim podeželskim mirom, ki nam ga tako lepo slika v „The Country House“.

Na teh potovanjih se je dodobra seznanil s tujimi literaturami. Zlasti je omembe vredno to, da je v Rusiji spoznal dela Dostojevskega in Turgenjeva. Tista široka človečnost, ki jo opažamo v njegovih zrelejših delih, tista vse odpuščajoča gesta, ki izvira iz najglobljega poznavanja človeške duše, nas nehote spominja na avtorja „Bratov Karamazovih“.

Pred odhodom na svojo pot po svetu je leta 1890. Galsworthy zapustil advokaturu, da bi se popolnoma posvetil slovstvu. Kot član odvetniške zbornice je imel priliko, da je poglobil svoje znanje o človeški duši, zlasti o miselnosti meščanskih krogov, in v njegovih kesnejših romanih in dramah neredko srečavamo reminiscence na to dobo, ki so polne žolča, tako recimo opis pravde med Soamesom, Forsyтом in arhitektom Bosinneyem, zlasti pa je v drami „Justice“ njegova sodba o sodnem postopku vsebovala toliko prepričevalne sile, da je bilo oblastvo prisiljeno, odrediti v sodstvu več izprememb bistvenega značaja.

Prvo njegovo delo je kazalo vpliv Stevensonja in Kiplinga. Bila je to zbirka povesti „From the Four Winds“ (1898). V teh „short stories“ je Galsworthy iskal zlasti izrednih dogodivščin in napetih situacij, vendar se to snovno zanimanje ponekod že umika nečemu globljemu, moralnemu konfliktu, ki je n. pr. središče zgodbe „Jean Jacques“. V

romanu „Jocelyn“, ki ga je izdal še istega leta, pa se že dvigne do dobro zasnovane psihološke analize ljubezenskega zapletljajja. Vendar še vedno ni našel samega sebe, čutijo se negotovost, iskanje, Meredithov vpliv.

Odločilno za Galsworthyjevo nadaljnje tridesetletno pisateljsko delovanje pa je prelomno leto 1900. V romanu „Villa Rubein“ (1900) namreč nastopijo prvi glasniki Forsytov, trgovec Nick Treffry, družabnik starega Jolyona Forsyta. Tu že vstajajo na obzorju tisti značaji, ki jih je kesneje tako mojstrsko znal slikati, da so postali naravnost telesni tipi, ki neizbrisno ostanejo v čitateljevem spominu. Obenem je v tem romanu že podan eden izmed osnovnih konfliktov vseh Galsworthyjevih del, da namreč absolutno svoboden, anarhičen duh, ki je pogosto umetnik, vdere v samozadovoljstvo meščanske rodbine, ki temelji na egoizmu in razumu, si pridobi srce domače hčere — kajti ženske so po svoji bogati čuvstvenosti za take doživljaje dostopne — in s tem povzroči vseobčo zmedo: kamen v mirnem, zasanjanem ribniku.

Prva knjiga, ki nam razodeva že vsega Galsworthyja, je roman „The Island Pharisees“ (1904), v katerem z analizo angleške družbe v mestu („The Town“) in na deželi („The Country“) obsodi, kakor pravi v epigrafu k tej knjigi, „spoštovano družbo“. Značilno je, da je leta 1908. opremil Galsworthy ta roman s predgovorom, kjer pravi, da je Anglija „kokošnjak“, kjer je na 90 kokoši le 10 petelinov, ki pomenijo napredek. Zopet gre tu za nadpovprečnega človeka, idealno mislečega aristokrata (Sheldon), ki se poteguje za roko domače hčere (Antonia) in se zaroka razdre, ker ni skladnosti med meščanskim miljejem in tem vrinjencem iz drugega duševnega sveta. Zmaga torej kasta, katere nesocialna topost je krepko podana, dočim se mora vse drugo, ljubezen, človečnost, hrepenje kvišku, umakniti v ozadje. Galsworthy si je v tem romanu ustvaril posebnega besednika. To je klatež Ferrand, človek principov, ki zameta sleherni kompromis in ima nekaj ruskega v sebi. Takole izpove najiskrenejšo pisateljevo misel: Kdor hoče ostati „priroden“ človek, mora ostati zunaj družbe. Jean-Jacques Rousseau je na drug način trdil bistveno isto misel. Tu vidimo, koliko je v realistu Galsworthyju pristne romantike.

Leta 1908. je izšel roman „The Man of Property“, in s to knjigo prične „Forsyte Saga“, ogromna epska gmota, ki je pravo pravcato Galsworthyjevo življenjsko delo, saj je vanj vložil vse, kar je v njem bilo najboljšega, pa naj si bo v intelektualnem ali tvornem zmislu. Sama ga v posvetilu imenuje „najmanj nevredno izmed svojih del“. To delo zares tudi objema vse Galsworthyjevo življenje. Prvemu romanu je sledil drugi „In Chancery“ (1920), nato „To Let“ (1921). Drugi del Sage pa vsebuje „The White Monkey“ (1924), „The Silver Spoon“ (1926) in

„Swan Song“ (1928). Leta 1929. je izšla zbirka novel „On Forsyte Change“.

„Forsyte Saga“ je povest rodbine Forsytov, katere obširni rodovnik je na čelu novejših izdaj Sage in obseza dobo od 15. junija osemdesetih let minilega stoletja (ko je torej bilo Galsworthyju nekako 15 let) pa vse do najnovejših časov. Očetje in matere Forsytov spadajo torej popolnoma v viktorijansko dobo, so torej v vsem svojem življenju ljudje iz časov liberalizma. Zato je njihovo edino gibalno brezmejen egoizem, pohlep po denarju, po posesti. In vendar je zanimivo to, da je v tem svetu brez nežnih čustev, brez ljubezni in simpatije rodbina skrivnostna, toda neoporečna stvarnost. Misteriozne krvne vezi, ki jih pa še okrepljujejo materialni interesi, so povzročile, da se je rodbina zgostila v nekaj trdega, upornega, nerazbitnega, ki je prepojeno z dogmo o lastnini. Socialna misel spi. Človek je za te ljudi le toliko človeka, kolikor ima lastnine, kolikor lahko plača, kakršne ima konje, kolikor dobiva obresti za svoj kapital, tri ali pet od sto. V lastnino spada tudi žena, tudi rodbinski sloves. Z ženo sme lastnik storiti, kar mu drago, če ga ne ljubi, sme rabiti silo (Soames-Irena). Število otrok mora biti v skladu s procenti: če dobivaš tri od sto, imej le troje dece, pri desetih od sto pa temu primerno več. Denar je absolutno merilo, tudi lepota, mladost in čednost se premotrivajo skozi cekin. Na žalost cekina oko ne predre in zato ostane v ospredju le zlato. Kaj naj pa v takih razmerah počne srce, duša, bratstvo, človečnost, božanstvo? Saj se ne dá razmenjati za denar, torej — vanitas — vanitatum. Vse življenje uravnava ideja materialne koristi. Zato naj tudi sleherni Forsyte obvladuje svoje čute, naj brzda svoj nastop, da bi vendar nič v njegovih oblikah ne povzročilo kakšne škode. Odtod formalizem običajev, odtod hinavščina, odtod neiskreno šarjenje, ki mu pravimo „cant“, v tedanji angleški meščanski družbi. Človečnost vse tisto, kar je v nas najlepšega, božanskega, je v Forsyту vklenjeno, ugnetenno, skoroda zadušeno. Pristna človeška osebnost je v Forsyту zasušnjena — gospoduje pa v njem z vso neizprosno privzgojeno osebnost, puhla forma, ki se na zunaj sveti in blesti, v sebi pa je votla ko prazen sod. Zato mora seveda priti do katastrofe, kadar se ta ugneten človečnost osvobodi in razbije varljivo formo meščanstva, ki jo je doslej oklepala (stari Jolyon v „Indian Summer of an Forsyte“), ali pa kadar v rodbino Forsytov vdre človek, ki nosi v srcu tisto iskrico, ki jo je Bog vdihnil ilovnatemu Adamu (Bosinney, Irena).

Forsyti niso redko sejani v Angliji, temveč jih je več ko polovica Anglije, kakor pravi Galsworthy sam, in to so stebri družbe. „Da ne rečem preveč, tri četrti članov naše akademije so Forsyti, sedem osmin

naših romanopiscev in velik del tiska; v duhovskih krogih so odlično zastopani; v poslanski zbornici so menda bolj številni kot drugod.“

Galsworthy je na drobno pregledal obisti meščanski družbi in ugotovil njen nečloveški značaj. Zato ga je obšla tesnoba in skrb za angleško kulturo, kajti ni se mogel ubraniti misli, da ji preti pogin, da jo bodo zasule grmade čisto materialnih interesov, ki jih grmadijo Forsyti vse više in više, da se podre babilonski stolp britskega bogastva, ki je samo sebi namen, ne pa sredstvo za skladno ureditev sveta.

Galsworthy je kot malokdo umel slikati viktorijansko Anglijo in njen prehod k novejšim časom. „Forsyte Saga“ je socialna in moralna zgodovina Anglije kot so Rougon-Macquart zgodovina drugega cesarstva, kot so Buddenbrookki Tomaža Manna zgodovina velike lübeške družine. Neredko se trdi, da je „Forsyte Saga“ ogromna freska. Vendar temu ni tako. Freska ne ljubi drobnega detaila — vzemimo freske v Sikstinski kapeli — Galsworthyjeva epika pa se odlikuje baš po detailu, ki je včasih celó osrednje gibalo njegove evokacijske moči. Saj sam pravi, da se umetnik neprestano trudi odkriti tisto pomembno malenkost, v kateri je utelešen ves značaj kakega prizora, kraja ali osebe. Soames Forsyte pri obisku na skrivaj oslini prst in začne drgniti po grbinah pozlačenega svečnika. „Pristna starinska pozlata, kaj takega danes več ne dobiš. Ta bi pri Jobsonu vrgel lepe denarce.“ In „kročila je vest, da je Philip Bosinney napravil svoj prvi obisk pri tetah Anni, Hesteri in Juleyi v mehkem sivem klobuku! — v mehkem sivem klobuku! in še celó v novem ne, temveč v nekem prašnem, brezobličnem oném. Neverjetno, kajne — kaj le to pomeni!“ Pa stari Thimoty, ki sto let star umira in ki o svetovni vojni ničesar ne ve, pravi: „Konsole bodo spet poskočile . . . Samo konsole naj poskočjo, pa je Anglija rešena!“

Pa ne samo ljudje ga zanimajo, značilna je zanj ljubezen do vsega živega, do prirode. Kako čudovito zna poživljati banalni svet Forsytov s pogledom na zeleneče breze, na cvetlice. Petje ptičev po logih, mesečina na valovih Temse, smeh otrok, blesk mladosti, vonj pomladi, zvok zaljubljene pesmi, soj zvezd na temnem nebu, bobnenje razpenjenih vodá v planinah — vse to so nepozabne slike iz njegovih knjig, nametane brez stilizacije, docela prostodušno, nekako presajene iz prirode na stranice knjige. Znana je njegova ljubezen do živali in zdi se, da tiči za to ljubeznijo misel, da je vse, kar ni človeško, veliko, iskreno, pristno. Galsworthy je zlasti prijatelj mladine — ki še ni prestopila tiste meje življenja, kjer so ljudje podjetniki, finančniki, bankarji, politiki — ljudje brez duše, ljudje oblike, pohlepni bratci in grabeži.

Zato mu pogosto zveni beseda jedko in pekoče, zato mu očitajo pesimizem. Ironija je ena glavnih potez njegovega stila. Vendar ie ta ironija

fina ter ni dosegljiva za debeloglave, tope Forsyte, ki je ne razumejo. Zato je Galsworthy tudi, kakor pravi J. B. Priestley, zaveznik upornikov, bohemov, ljubiteljev lepote, kajti pri njih najde več pristne in globoke duševnosti, čeprav hodijo v „sivih, brezobličnih klobukih“.

Galsworthy je velik romanopisec. Glavna odlika njegovega značaja je vedno nepristransko opazovanje sveta. Vedno želi ostati objektivni. Slika se vrsti za sliko, skrbno in z ljubeznijo izdelana. Avtor se skriva, refleksije so redke. Njegov ekspresionizem se izraža v že citiranih besedah, da ga zunanost le toliko zanima, kolikor izraža notranjost. Poezija izvira sama od sebe iz situacij in zato zahteva čitanje Galsworthyja fine psihične organizacije, saj tekst sam ne vsebuje tistega, kar je pri njem najdragocenejše in tako rekoč eterično.

Dasi je Galsworthy vedno objektivni in se skriva za pisano sliko življenja, ob kateri se opaja, vendar neprestano čutimo njegovo vrednotenje, bič, ki ga vihti nad slabostmi svoje domovine. Obenem pa nad vsem, kar mu je napisala roka, trepeče iskrena ljubezen in usmiljenje. On ne obsoja, temveč le ugotavlja, ne le slabe, temveč tudi dobre lastnosti Forsytov, in to je, kakor smo že uvodoma omenili, ena najvišjih odlik njegovega bitja. Koliko je opravičeno grenke ironije v „Forsyte Sagi“, pa tudi koliko toplih besed. V tem je človeška vrednost Sage. Ker je značaje svojih Forsytov slikal z ljubeznijo, niso deformirani, temveč se nekateri izmed njih dvigajo do veljave človeških tipov. S tem pa tudi že stopajo iz ozkega kroga britskega otočja in se bližajo našim, evropskim, še več, svetovnim Forsytom. Kajti egoizem, hrepenenje po denarju in posesti, ugnentanje ljubezni do bližnjega, votli formalizem življenja, to so lastnosti, ki jih moremo odkriti celo v mali slovenski deželici. Tako torej dobiva pod tem vidikom Galsworthyjeva Saga mednarodni pomen, zlasti pa danes, ko se je socialno vprašanje kljub napredku na tem poprišču tako zaostri.

„Forsyte Saga“ pa je le drobec Galsworthyjevega dela, saj je napisal nekako dvakrat dvanajst knjig. Romani, ki nimajo nobene ali vsaj ne tesne zveze s ciklom, obravnavajo z raznih stališč vedno konflikt med standardiziranim življenjem in anarhičnim hotenjem človeka, sledečega le klicu srca. Eden izmed njih, „The dark flower“ (1913), je že preveden v slovenščino (O. Župančič). Umetnik in sanjar Marc Lennan se ne more ukloniti pod ravnilo meščanskega življenja in zato mu potekajo dnevi v vednem nemiru in iskanju prelepega doživetja ljubezni, dokler mu starost, ko ga je že skoroda omotila strast do mlade Nell, brutalno ne strga tenčice sanj izpred oči, pri čemer spozna, da gre le mladost k mladosti, velo listje pa k velemlu listju.

Drugi romani obravnavajo drugačne probleme. „Fraternity“ (1908) išče odgovora na vprašanje, je li bratstvo med ljudmi mogoče. Dasi čisto srce pritrjuje, so vendar junaki romana najrazličnejšega mnenja, kajti razum jim jemlje vero v ta visoki ideal. „The Patrician“ (1911) je družabni roman iz aristokratskih krogov, ki nam kaže teror, s katerim rodbina strahuje svoje člane. Lord Miltoun in njegova sestra se morata seveda odreči ljubezni, ki ne ustreza rodbinskim razmeram, udušiti krik srca. Rodbinski roman „Freelands“ (1915) se peča z vprašanjem zemlje, v „Beyond“ (1917) pa nam Galsworthy pretresljivo slika usodo žene v zapletih družabnega življenja. „Saints Progress“ (1919) pa pred očuje duševne boje vrlega pastora, čigar hči zanosi nezakonskega otroka. Romani zadnjih let, v katerih je hotel zajeti moderno življenje, „Maid-in-Waiting“, n. pr. in „A Flowering Wildernes“, mu ne zvane tako prepričevalno; čuti se, da ni kos modernim časom. Tu je meja njegove umetnosti. Moderni čas ga je nadkrilil, mladina, ki jo zanimajo novi ideali, ga odklanja, ker ga ne razume več.

Druga literarna zvrst, ki jo je Galsworthy gojil ves čas življenja, je bila tako zvana „short story“, kar bi pri nas mogli imenovati novelo ali včasih črtico. Med temi „short stories“ so pravi biseri njegovega pripovedništva. Na splošno so te novelice vse premalo znane, „Forsythe Saga“ jih po krivici zatemnjuje. Izdal jih je v več knjigah. Najlepše med njimi so: „A Stoic“, „The Apple-Tree“, „The first and the last“. Njihovo jedro je moralni konflikt.

Galsworthyjeva dramatska dela (okoli 25) inspirira isti duh družabnih problemov kot roman in „short story“. V njih se je Galsworthy zopet izkazal finega realista, ki zna natančno, psihološko objektivno, obenem pa duhovito posnemati s prizorov vsakdanjega življenja vse tisto, kar je značilno, pereče, kar razgalja družbo in jo kaže, kakršna je, ki uničuje slepečo tolažbo „canta“, s pomočjo katerega družba, kakor bi kadila opij, prezira svoje skrite rane.

Pri nas se je, če se prav spominjam, uprizorila le drama „Strife“ (1909), kjer si na sijajno podani seji direktorija stojita nasproti dva netolažljiva teoretika, ki ne pozna kompromisa in ju zato družba izloči. Zelo znana in efektivna je tudi „Justice“, v kateri se izživlja Galsworthyjevo poznanje sodskega miljeja. Kadar se sodski postopek sproži, se vali kot plaz navzdol in stare vse, kar mu pride na pot, pa najsi bo krivo ali tudi — v bistvu nedolžno. V sodno dvorano so postavljene tudi „Silver Box“, „Family Man“ in „The Show“. Čudoviti so prizori dražbe v „Skin Game“, čajanke in kvartanja v „Loyalties“. — Problem-sko stran svojih dram rešuje tako, da postavlja na oder osebe, katerih

vsaka zastopa nasprotno mnenje. Dasi ostaja avtor vedno v objektivni oddaljenosti, vendar čutimo, kam stremé njegove simpatije.

Njegove drame so odrsko zelo učinkovite. Njihova arhitektonika je dovršena. Videti je, da je dodobra poznal gledališče, saj tudi osebe njegovih romanov pogosto iščejo utehe in duhovnega oddiha baš v gledališču. Značaji njegovih oseb so psihološko utemeljeni in tako realistično podani, da nam vzbujajo maksimum iluzije in so zato do skrajnosti prepričevalni. Svoje probleme zna tako fino vlagati junakom v usta, da nad vsem dejanjem leži čuvstvo brezoblačne nepristranosti.

Pregled Galsworthyjevega življenja in njegovega literarnega dela nam odkriva v njem pričo stare Anglije, ki je imela svoje korenine v viktorijanski dobi. Kot pravi Anglež misli, da stvari ne morejo biti drugačne kakor so, drugačen more biti le človek. Zato ni v njem nič prevratnega zanosa. Reformatorska stremjenja so mu tuja in v tem se razlikuje od Shawa in Wellsa. Njegovo socialno mišljenje je tipično angleško. Izraženo je v naukih Stuarta Milla, ki zahteva, naj človek kontrolira samega sebe pred svojo vestjo in naj se po svojih močeh socialno udejstvuje. Po tem nauku naj se torej reformira vsak posameznik zase in tako se bo reformiral svet. Ta miselnost je značilna za elito človeštva, kateri pripada Galsworthy. Vendar ni malo umov, ki resno dvomijo o uspehu takih nazorov. Kljub temu je Galsworthy velika osebnost. Kdor je čital njegova dela, kdor ga je osebno spoznal, vsakdo je moral priznati, da je poleg njegove umetnosti najlepše, kar je v njem, njegovo zlato srce, ki je vselej in povsod izžarevalo le toplino in dobroto. „The Great Old Man“, kakor ga imenujejo, je bil najčistejši tip „gentlemana“, toda ne tistega, ki mu je neoporečna oblika nad vse, a je v sebi votel in prazen. Bil je „gentleman“ srca, ki je črpal svoje plemstvo iz globin svojega človečanstva.

SNEŽENA KEPA

V I D A T A U F E R

Po gorah in gričih
je razpela zima
svoje bele grudi.
Ob cestah visijo
raztrgane misli.
Luči se zlivajo
v podobo srca.

V mesto je prijezdil mrak.
Potopila sem se
v njegovo plavo haljo in
otrla nizko solzo. Zdaj čakam,
da pride nekdo
in vrže v moje okno
kepo snega.

PODOBA

STANKO JANEŽ

Ni ga bilo.

Tiho pričakovanje je odsevalo po belih stenah kakor rdeč plamen, ki ne more ugasniti. Tiha ljubezen se je obešala za kljuko pri vratih in trepetala, kdaj se bodo začuli koraki na pragu. Umirajoča misel se je oprijemala za zdojnji, zgubani rob srca, ki se je zmerom bolj krčilo od bolečine in je bilo v prsih samo še kot prazna srebrna doza, ki jo je v kavarni nekdo pozabil z mize vtekniti v svilnati žep svoje suknje.

Pristopila je k ognju in na njem zažgala kadilo, kar naj bi pomenilo, da to uro misli samo nanj. Nikdar prej ni naročila vina in nikdar prej si ni odela prsi s svileno tenčico, na kateri bo morala dehteti rdeča vrt-nica ljubezni. Na okno je postavila svetilko svojega srca, ki naj pokaže ljubimcu pot, da ne bo zgrešil stopnic. Voditi ga hoče naravnost v kape-lico na križpotju, kjer mu hoče pomaziliti trudne noge in ga poljubiti na mrzlo čelo. Naj vidi, kako vsako noč vstane Mati Božja in stopi iz podobe in se sprehaja po sobi. Naj vidi, kako se zgane kamenita boginja in naperi puščico bežečemu jelenu naravnost v srce.

Pila je iz srebrne čaše kadeče se vino, pila je od roba in si ga zlivala v srce. Pila je počasi, s slamico je srkala pijačo vaze, da bo noč ujeta v njeni sobi, kakor metulj v cvetni čaši.

„Prišel bo!“

Otresla je prah s svojih nog, da bo vsa čista in sladka.

Polnoč. Vsa svetla je bila in dehteča.

Nosil je gosli pod pazduho in nad klobukom mu je žarelo nešteto zvezd. Z njim je hodila senca biserne ogrlice, ki se je svetila na njenem belem vratu. Čez dolgo se je vračal in je pustil srce pri njej na klopici, na katero je vrezal njeno in svoje ime. Igral je blazno, ona je sedela v kotu dvorane in zdaleč poljubljala njegovo čelo. Umirala je od pričakovanja.

Kaj bi Beethoven? Kaj bi Wagner?

Soba se je napolnila z vonjem po šmarnicah.

Ko je odhajal, je obljubil, ča pride. Tako mrzlo je stisnil roko in je pogledal proč. Vprašala sem ga: zakaj? On pa se je samo obrnil in hitro odšel. Kar zbežal je, gledala sem za njim, stresel me je mraz, ogrnila sem si razgaljena ramena in na vso moč stekla domov, čeprav nisem imela nobenega doma.

Potem, po dolgem času sem ga videla v mestu. Hodil je kakor zmerom: z dolgimi koraki in ni pogledal nikamor. Videla sem mu naravnost v obraz. Bil je brez misli, brez vsega. Šel je mimo, zaklicala sem za njim, sram me je bilo njegove raztrgane obleke, a v njegovih očeh sem videla, da gori v njih nekaj, kakor da bi klicalo po uboju. Kakor da bi hotele tiste oči nekoga ubiti. Zgrozila sem se in sem ga pustila kar tam na cesti, da je utonil za hišami, blodil potem po razsvetljenih ulicah, postajal na vogalih vinotočev, barov in prisluškoval godbi klavirjev. Začutila sem, kako se mu je spačil obraz, roka se mu je stisnila v pest, v očeh se mu je vžgalo strupeno kakor blesk rezila.

Vedel je, da bom nocoj plesala, slutil je, da bodo inženirji in doktorji oboževali moje telo, s svojimi belo obrobljenimi zenicami bodo počivali na mojih, od vijolične svetlobe toplih nogah. Pili bodo francoski konjak, zlivali vase čaše kadečega se kiantija. Kadili bodo zlato obrobljene cigarete in puhali dim pod strop.

Potem se je bržkone zdrznil, od druge strani je prihajal stražnik in mu sumeče pogledal v izgorelo lice. Stisnil se je v dvojce in šel. Zazeblo ga je do kosti, vztrepetal je kakor resonančne vilice. —

Brezumje človeka in slast godbe sta spletala bič, v vrtincu nagonov in v plesu razgaljenih prsi se je brusilo rezilo, da se zabode komu do srca. Zapele so gosli kakor na svatbi, on je sedel v kletnem vinotoču, pil je vino, črno ko železo, in kadil smradljiv tobak. Pij vino, kádi tobak! Zapleši, črno, umazano dekle, sédi na kolena in poljubuj človeka! Rezilo je kakor poljub, rezilo žge in pali, gorje, kogar poljubi na srce!

Kaj se smehljaš, ti dekle z žgočimi očmi, kaj objemaš s pogledom trudno roko, kaj privijaš svoje oskrunjeno telo k telesu!

V vijolični svetlobi in v šumu strupenega šampanjca, v mefistofelskem smehu in v blaznem drgetu se ji je napelo telo kakor harfa. V čaši je zašumel ciankalij. Prižgala je vse sveče, ki jih je kupila za ta večer. Tri sveče naj gorijo s svojim bledikastim sojem nad njenim življenjem za zadnji smehlaj. Prva naj gori malo zanj, ki ga goni tema po poljih in senožetih in ne najde miru, druga naj sije za mater, ki sanja o njej ta večer, tretja naj bedi zaradi jutrišnje zarje.

In ko je pila iz čaše, so se odprla vrata, skozi meglo se je prikazala njegova podoba. Prišel je bled in s krvavim smehom na ustih. Naslonil je rezilo na srce.

Izpij do dna, izpij in potem umri!

Nagnila se je nazaj, rdeče kakor tuberkulozna kri so zacvetele rože po njeni bluzi. S stene si je snela njegovo podobo in jo približala k ustnicam.

Bila je strašna, mistična tihota.

Še zmerom je čakala korakov. Samo še to minuto misli nanj. On zdaj dela v tvornici CEMENT.

Gosli so venomer pele melodijo vina, cigaret in razpaljenih besed, žgočih pogledov in drznih kretenj.

NOČNI ČUVAJ

TONE SELIŠKAR

Okraj tovarne je polje in z nizkim drevjem porasla gmajna, in kadar je čista noč, se vidijo ostri obrisi stolpa pokopališčne cerkvice in luč v mežnariji; na to stran pa je odprt pogled na luč, ki je kakor ožarjena jasa razprostrta nad mestom, in razločno se sliši zamolklo sopenje lokomotiv pred kurilnico glavne postaje in zvonko potrkavanje odbijačev in verig tovornih voz za skladiščem, kratek, presekan žvižg in rohnenje zavirajočega brzca, ki je pravkar privozil iz teme in pretrgal nočno tišino za hip na tisoč pojočih utrinkov.

Za tovarniškim zidom spe v dolgih, enakomernih vrstah delavske hišice, ki so last tovarne. Ulica je temna, le na križišču in nad vhodom v tovarno je luč. S to uličico se pričinja mestno življenje.

Kadar je obšel Štefan ta zid in ob njegovem koncu navil kontrolno uro, je za hip obstal pred žično ograjo, ki so jo bili potegnili vzdolž gmajne, zataknil palec za pas, na katerem mu je visel službeni revolver, vrgel pogled v hiše, kjer počivajo njegovi in spričo nočnega pokoja in jasnosti misli dognal:

— Vse one velike, razsvetljene, asfaltirane ceste, ob katerih stoje palače, banke, trgovine in hoteli, so korenike mesta. Le-te mračne ulice, ob katerih smo mi doma, pa so koreninice. Tiste majhne, neznatne, komaj vidne koreninice, s katerimi mesto srka, pije in brez katerih nobeno drevo ne bi moglo živeti.

In je v teh brez števila precutih nočeh, ki jih je prebedel v mirnih, sanjavih poletnih nočeh, ko je s polj dehtelo seno, pa v viharjih, med bliskom in treskom, v mrazu in snegu, dežju in nalivih prežvečil marsikatero misel, ki se je v tej osamelosti postavila predenj, tako da je vse, karkoli je čez dan doživljal doma, med sodrugi, na shodih in sejah organizacij, še enkrat pretehtal, dodajal, brisal in znova sestavljal.

Če je došel do skladišča, v katerem so bili shranjeni ogromni skladi bakrene pločevine in žice in je škorenj udaril ob ozek industrijski tir, je šel z roko preko ključavnice na velikih železnih vratih, pregledal mrka, zamrežena okna in si dejal:

— Zaklenjena so! Sedemnajst let stražim ta baker — mojega doma pa nihče ne čuva. Nikdar ni policaja v našo ulico. Niti tatu, ne roparjev — ker ničesar nimamo. Žene in otroke!

Že je stal ob strojnici in žarnica na zidu je obsevala prve stroje, ki so stali za velikimi okni. V polmraku so stali ti jeklenjaki kakor negibni, storoki roboti, mrki, pripravljeni na ukaz nevidne sile, da udarijo, sekajo, režejo, pilijo, stružijo, dolbejo, da zarohne bojno pesem zobatih koles, batov, zamahalic, da zaškrtnejo z jeklenimi čekani, govtajoč v gobce elektriko dinam. V teh dneh jih je ogledoval sovražno in s prezirom.

— Hudiči! Onile tam ob zadnji steni dela za dvajset mož. Ta pri oknu se vrtili ko divjak in jih je pognal deset na cesto! Sto dvajset delavcev dela v tej dvorani. Izumili bodo pošast, ki bo delala za vse te, vi pa za kruhom po svetu!

Stal je ob poslopju upravnega vodstva, zopet navil uro, šel mimo glavnega vhoda, mimo garaže in odtod pregledal vsa okna.

Neprijeten, vlažen mraz je tiščal iz nizkih oblakov, zdaj zdaj se je ujela v njegovo lice snežinka in se na mah stopila.

Nad vhomom v upravno poslopje se je bleščala emajlna tablica z napisom: Generalni ravnatelj.

— Ti boš ostal, se je odtrgalo v Štefanu, pa če pride sto novih strojev! Tebe ne bodo izpodrinili.

Ugiba in ve, da je to vrag, ti stroji, in da zopet ni vrag, zakaj dobro je, če delajo stroji namesto ljudi. Ampak ne tako! Zdaj služijo stroji le delničarjem. Delavci stradajo. Stroji bi morali služiti vsem ljudem pravično!

Sicer pa Štefan ve — kaj ne bi vedel!

Organiziran je.

Mar je zastoj hodil v večerne tečaje.

Mar ne pozna Karla Marxa in njegovega dela?

Nasmehne se in pomilovalno zmaje z glavo.

— Bog ve, si pravi, mar ve takšen generalni o vsem tem? Da je to vrag, kakor je sedaj in da je vse to metanje na cesto in ta njihova puhla kriza kar tako samo po sebi umevna in da drugače ne more biti?

Stopal je mimo podolgovate zgradbe, kjer dela podnevi čez petdeset delavk ob majhnih, gibčnih strojih za poliranje kovin, natlačil si kratko pipo, se stisnil k zidu in prižgal.

— En dinar petdeset na uro. Devet dinarjev na dan. Štiri in petdeset na teden in če ni nobenega praznika, dve sto sedemdeset na mesec. Sužnji v starih časih so bili na boljšem. Niso imeli plač — toda ni jim bilo treba skrbeti za stanovanje, hrano, obleko. Kako pa naj zdaj živi tako dekletje? Generalni pa trideset tisoč na mesec, avto, prosto stanovanje, dijete, procence, nagrade.

Vleče pipo, gleda po nebu, če bo le morda pričelo snežiti, gre mimo delavnice za precizna dela, mimo grmade železnih odpadkov, ki čakajo na prevoz v topilnico, stoji pod visokim tovarniškim kaminom, prekorači železniški tir, ki je speljan h glavni progi, dospje do odprtega vagona, ki je poln balonov s kislino za jedkanje kovin in že vidi zopet zid, ki se vleče ob ulici.

Ukvarja se v mislih z dnevnimi skrbmi, vse se pojavlja ob teh prilikah, ko je vedno sam s seboj, čisto jasno: najprvo stanovanje, v katerem prebiva že sedemnajst let; soba, kuhinja, shramba. Potem žena, trije otroci. Punčka bo končala osnovno šolo. Srednji hodi v drugo gimnazijo, prvi se uči v tovarni za strugarja. Prav!

Ko misli na dom, se ga loteva mila zadovoljnost, ki se pa takoj razgiba in pretrga, kakor hitro pogleda skozi okno svojega stanovanja.

— Dobro, delavno ženo imam, pametno! Fanta sta ubogljiva, veselje imam z njima. Deklica je kakor mati: lepa bo, že zdaj misli na dom! Plačo so mi znižali, pa je še za silo. Skromni smo in z majhnim zadovoljni. Toda drugje! Tovarna je odsloviła že skoraj polovico delavcev. V naši koloniji je vsak tretji brez dela. [Zase se ne bojim, je spričo te nevarnosti vrinil v razmišljanje, zakaj, če bi tovarna ustaviła tudi ves obrat — čuvaja le potrebuje! Vsak odpadek je dragocen tem hudičem, vsaka gnila deska, ki bi jo sicer brezposelni pobral, da si pogreje čorbo, je njihova — in stražil bom tovarno tudi, če prične razpadati, kajti svojstvo lastnine je kakor pes, ki gloje kost. Oglodal jo je, pred njim leži in se ne zmeni več zanjo. Toda če se pritepe od kje sestradano ščene, jo zopet pohlepno zgrabi in ga prepodi. Namesto tovarne bom renčal jaz! Vsak tretji. Vodstvo pa obeta še nove redukcije. Ostala bosta samo dva: Generalni ravnatelj in nočni čuvaj!

Za hip je obstal, udaril s škornji ob zemljo, srdito vlekel pipo, pljunil, zaškrtal z zobmi in govoril vase:

— Če je že tako in če je kriza in če si ne morejo drugače pomagati kakor s tem, da mečejo pridelke v morje, da z njimi kurijo stroje in da sploh na kakršenkoli način uničujejo sadove zemlje in človeških rok, potem ni in ni nekaj prav med nami.

Nič ne bo s snegom. Nad gmajno so se v oblake zarezale tenke, sinje črte in pod capami megle nad mestom so se videli obrisi polmesca, ki je drsel po nebu.

— Imenitno so stuhtali vse tole: Prav! Kriza in pomanjkanje, lakota, ljudje brez dela, samomori iz obupa, ropanje zaradi sile, prodajanje deklet, umiranje — toda . . . Saj to je tisto zlo! Vse to je samo za nas! Dvajset let je garal v tovarni, dvajset svojih najlepših let, vse je pustil tam: mladost, prožnost, moč in svoj razum — zdaj pa: obžalujemo, strašno nam je žal, ampak dela ni. Zbogom! Niti hvalalepa! Ne, ne! Dvajset let si delal samo zanje. Plačevali so te, da si životaril. Tudi Egipčani so krmili sužnje, da niso poginili. Da si živel, stanoval v luknji, da si se ženil in delal otroke. Pomagal si ustvarjati! Kajpa. Rasli so novi tovarniški objekti, kupovali so nove stroje, nastavljali nove ravnatelje, jim zidali vile in kupovali avtomobile, vzdrževali osebne tajnice, pomagal si jim dvigati obrestno mero, preko tebe so se vozili na letovišča, na tvoj račun so kupovali priležnice, na tvoj račun so živeli v Karlovih Varih, da bi se iznebili prenasite tolšče, ti si dvigal dividende . . . Tako, zdaj pa si opravil. Dela ni. Dvajset let si delal samo zanje — oni pa nimajo toliko dela zate, da bi si kupil kruha zase in za tvoje, da bi podnetil peč in pogrel prežganko.

Zapihal je oster veter, ščitek na dimniku je zacvilil.

Morda ne bi postal niti pozoren, da ni takoj zatem ob skladišču nekaj zaškrtnilo, kakor železo, ki ga prelomiš.

Že se je prepričeval, da je to le ščitek na dimniku, ki se drgne ob opeko, pa se mu je le zdelo, da prihaja od skladišča šum, kakršnega bi ne smelo biti!

Oprezno se je prislonil k zidu.

Ta hip je bil samo čuvaj.

Nočni čuvaj, s predpisi in dolžnostmi, s kontrolno uro in službenim revolverjem.

Ni se mnogo vznemirjal.

V teku svoje službe je že marsikaj doživel, včasih celo neprijetne trenutke, toda nikdar še ni rabil orožja, vselej se je vsa dogodivščina iztekla, kakor se vse takšne po navadi izteko. Ali je zajel koga in poklical stražo, ali so tatovi zbežali. Enkrat samkrat so ga izozad napadli, toda na njegovo vpitje je priteknel kurjač, ki stanuje poleg strojnice in neznanci so zbežali. Sicer pa mu je potekala služba mirno. Njegov sluh se je v teh brez števila prečutih nočeh od sile poostril, pogled navadil temnih obrisov, da je na daljavo razločeval vse večje predmete.

Tako je zdaj za trdno veroval, da takega šuma, ki ga je zaslišal od skladišča sem, ne bi smelo biti tam.

Veter ne more tamkaj ničesar zgrabiti, da bi ropotalo.

Podgane drugače cepetajo, če se pode preko cementnega tlaka.

Vrata ne cvilijo, ker so zapahnjena in zaklenjena.

V duhove ni veroval, kakor ni veroval v ničesar, kar ni zajel s svojim pogledom.

Oprezno se je prihulil ob zid in se plazil do kraja stavbe, odkoder je lahko pregledal zadnjo steno skladišča.

Sluh in vid sta stisnila možgane v eno samo misel; v misel službene dolžnosti svojih sedemnajstih let, ki je bila zgoščena v predpis: Preprečiti ponoči vsak prestop na tovarniško ozemlje, zajeti zlikovce, ki bi si na kakršenkoli način skušali prisvojiti tovarniško lastnino, v sili uporabiti orožje in poklicati pomoč z najbližje stražnice.

Vtaknil je pipo v žep.

Malce je bil vendarle nemiren.

Previdno se je oziral na vse strani in čut samoobrambe ga je zajel. Če so se vkradli v skladišče vlomilci, tedaj so morebiti nastavili zasedo. Da te naskočijo, zvežejo in ti zamašé usta.

Toda, kakor je na vso moč napenjal oči, ni mogel ničesar nevarnega opaziti.

V teh trenutkih, ko se je vsa njegova notranjost skrčila v nekakšno živalsko napetost vida, sluha, zasledovanja in opreznosti in naskoka, je skrivnostni šum prenehal. In v tem odmoru je skozi to napetost planila iskrica olajšanja.

— Če je kaj, tedaj niso poklicni svedrovci. V upravnem poslopju je blagajna — v skladišču je ne bodo iskali!

Tedajci je razločno zaslišal šepet človeških besed na levi strani skladišča, kjer so bila okna, istočasno oster prasket po zidu in zamolkel udarec, kakor padec zviška.

Po prstih je zdrsnil k steni, se splazil do kraja in previdno nagnil glavo, da je pregledal vso steno z okni.

Dà. Pod oknom, pritisnjen k zidu, je stal nekdo.

V tem hipu se je skozi okno prikazal moten obris velikega kolobarja (v tistem delu je shramba bakrene žice), neznanec je stegnil roke, prestregel breme in ga prislonil k zidu. Zavihtel se je na okno in siknil v praznino:

— Naglo, vsak čas mora priti tod mimo.

Štefan se je kljub napetim trenutkom nasmehnil in si dejal v tem naglem preišljevanju in sklepanju, kaj da naj bi storil:

— Začetniki! Dva sta. Nerodna, neprevidna. Še nista izučena te obrti. Saj skoraj na glas govorita.

Saj prav te besede pa so bile ono, kar ga je prikovalo k zidu, da ni izdrl revolverja, da ni planil tjakaj, da ni ničesar storil, temveč je zdrknil vase in silen, nepojmljiv, še nikdar doživeti nemir mu je na mah strl vso službeno dolžnost in vse predpise, vso voljo, vso bistvenost, in čutil je, kako mu preko čela polzi mrzel pot.

Morda se je motil —?

Tema je, besede so podobne besedam —?

Pa zopet ne.

Kajti te besede so bile izgovorjene na prav poseben način. Rezko, kakor da bi se zatikale ob zobe, nekako tako kakor da bi govoril otrok z moškim poudarkom. Od tisoč drugih bi ga razločil.

Tako govori le Bizjak . . .

Pred štirimi meseci odpuščeni delavec prav iz tega skladišča, oče šestero otrok, vdovec, njegov sodrug, vojni invalid, ki mu je italijanska krogla predrila lice, odbila kos jezika in mu zdrobila zobe.

Vse to, da stoji zdaj tamle, da krade, da ima tovariša v skladišču, da mu je znanec, skoraj bi rekel prijatelj, da je bil od vojne sem skladiščni delavec v tejle tovarni, ga je tako zmedlo, da je obupno iskal rešitve iz tega strašnega nemira in neodločnosti, ki ga je še vedno stiskala k zidu. Morda ni od vsega tega potekla niti minuta, morda samo pol, toda pravijo, da je človek v nekih posebnih trenutkih zmožen premisliti na moč veliko, in to s tako naglico, kar bi se mu v običajnem času premišljevanja nikdar ne posrečilo.

Tule so se zgnetli v tej polminuti tolikšni zapletljaji v njegovo jedro, da jih je razum bliskovito sekal, jih primerjal, odobral, zametaval in bi z gotovostjo trdil, da je ta dogodek za Štefana povsem jasen, razumljiv, čisto v smislu njegove službene dolžnosti razrešljiv in na moč malo pomemben zanj, saj bi spadalo vse to enostavno lahko v sestav njegove službe, če bi —

Ta „če“ pa je zavozljal vse trenutke tega dogodka, misel je obtičala v možganskih vozlih, razum se je klavrno obesil na sedemnajsto leto njegove službe, v srcu se je zganilo ali kjerkoli, nekje pač. Tam, kjer se pričinja ona stran človekovega življenja, v katerega ne seže ne službena pragmatika ne postava, niti ničesar, kar ukazuje in predpisuje.

Tamle ob zidu stoji njegov sodrug.

Štiri mesece je že brez dela.

Vdovec je, šestero otrok od dveh do petnajstih let.

Pošten in zvest tovariš.

Komaj je prebolel smrt svoje žene, so ga vrgli na cesto.

Niso ga vprašali, kako bo preživel svojih šestero otrok. Odšteli so mu mezdo zadnjih štirinajst dni, izročili so mu zahvalno pismo za zvesto in vdano službovanje in obljubo, da ga bodo zopet sprejeli, kakor hitro mine kriza. Hodil je na borzo dela, na občino, ponujal se je povsod, kjerkoli se je nadejal dela.

Nič. Blagajna organizacije je zaradi nezaposlenosti svojih članov izčrpana.

In šest lačnih grl vpije sleherno uro:

— Oče, daj, daj, daj . . . !

Sodrug, ki še delajo, pomagajo. Toda Bizjakov je zdaj na tisoče in tisoče.

Zdaj pa je tule pritisnjen ob zid.

Priplazil se je skrivaj, ponoči, kakor tat, pomagača ima in prišel je po bakrene kolače, da jih bo prodal za kruh.

Po one kolače, ki jih je dvanajst let prenašal na svojih ramenih zvesto in pošteno, moj bog, saj ima pohvalno pismo v žepu in obljubo, da jih bo še nosil, kakor hitro bo mogla tovarna zopet izkazovati 3,000.000 čistega dobička. Letos ga je izkazala samo 1,900.000, saj je vendar razumljivo, da so ga morali odsloviti — sicer bodo delničarji odslovili generalnega, kar pa vendar ne gre, za božjo voljo! Ti se boš že nekako pretolkel, vaje si slabega, tovarna vendar prispeva v fond za brezposelne, naj potrpi, mogoče bo kmalu vojna, tedaj bodo delali noč in dan plašče za granate in on bo prvi, ki bodo mislili nanj!

Štefan se je zdrznil.

Slišal je, ko je drugi skočil z okna.

Ozrl se je izza ogla.

Zdaj se plazita ob steni proti grmadi odpadkov, onkraj tega je žična ograja in gmajna. Na drogu nosita dva kolača žice.

Štefan se ne gane.

Pravkar sta stekla čez prehod in počenila pri odpadkih.

Tedaj pa mu je z vso silovitostjo pognala pošastna misel vso kri v glavo.

— Stoj! je velevala srcu. Trapež, samega sebe ne vidiš?! Ob osmih zjutraj bodo odkrili tatvino in bodo tebe prijeli. Mar ne poznaš generalnega? Iz službe te bo vrgel. Pa niti pohvalnega pisma ne boš mogel dati v žep! In žena in otroci, ki jih boš pogнал v glad —?

K nesreči se je zdajci med široko vrzel oblakov prikazal mesec in osvetlil vso pokrajino. Onadva sta se prislonila na grmado in ne bi ju opazil, če ne bi vedel, da sta tamkaj. Dvajset metrov za tem kupom je

žična ograja. To je zdaj edina nevarna pot za onadva, zakaj v gmajni je polno gramoznih jam, pripravnih za skrivališče.

Kakor hitro bo preplaval mesec prazno nebo in se bo onkraj vrzeli skril za oblaki, bosta vstala in stekla tja čez. To se bo zgodilo čez dve, tri minute.

V njem je vrelo.

Ostal je negiben na preži, zapičil je pogled v dve temni lisi ob grmadi in je stal z eno nogo pripravljen na skok, z drugo pa se je zadrževal; z eno roko je držal torbo za revolver, z drugo si je brisal pot s čela.

Misli so bile kakor jedka kislina, ki so žgale možgane.

— Dva obroča bakrene žice, drobtinčica za tovarno, ki je zavarovana proti vlomu in tatvini!

Seveda, to je tako preprosto, da ni vredno premišljevanja. Toda to je tatvina, to je prestopek ne samo proti tovarni, marveč tudi proti zakonu, pa četudi deneš en sam njen bakren vijak v žep.

— Človek brez dela, ki ima šestero otrok — — —

Vse to je predobro poznal, videl, tudi sam okusil, premišljeval že o tem, kaj ni že večkrat ženi zatrjeval:

— Svojih otrok ne bi mogel gledati lačnih. Isto pravico imajo do življenja kakor siti. Kradel bi!

To so bile zanj ure težkih misli, posebno v tistem letu, ko se je pričela plaziti kriza v deželo ko zločesta zver, najprvo potuhnjeno, potem pa vedno bolj požrešno hlastajoč okoli sebe. Kolikokrat je tožil tovarišem.

— Kaj bo z vsemi temi, ki nimajo dela? Ali bodo od zraka živeli, ali od božje besede? Mar od prosjačenja? Prosjačiti je isti greh kakor krasti. V pametni, pravični ureditvi sveta ne bi moglo biti ne prosjakov ne tatov, zakaj za nesrečnike, ki so se pohabili za delo, bi skrbelo skrbstvo, zgrajeno na solidarnosti vseh ljudi; tatov bi ne bilo, ker bi bila za vse enaka pravica in za vse dovolj dela. Zdaj —? Ljudje so na cesti. Stanovanja ne morejo plačevati, jesti nimajo, kar so imeli obleke, so jo prodali. Kaj pa naj počno? Ali naj se vsi vprek pobesijo, ko je vendar za vse ljudi na svetu dovolj prostora, solnca in kruha —? Če bom crkaval — mar mi boste zamerili, da bom ukradel kos kruha, da si rešim življenje, do katerega imam isto pravico kakor generalni, ki ima trideset tisoč na mesec...?

Še vedno je stal na preži. Zdaj, zdaj se bo mesec skril za oblake. Potem bosta zbežala.

— Mar niso tudi Bizjaku kradli? Ukradli pet vojnih let, ukradli kos lica in kos jezika in zobe, zdravje, ukradli vse možnosti do golega življenja — njemu in njegovim —?

Štefan ve. Kaj ne bo vedel, saj ve vsa kolonija.

— Šest otrok ni mogoče preživeti brez dela! Take mojstrovine še nihče ni zmožel!

Na mesec je že padala senca oblakov. Za spoznanje se je že stemnilo. Veter je naraščal, čez gmajno je vekalo, s postaje so uhajali rezki žvižgi piščalk in sopihanje ranžirnih lokomotiv. Toda oblak se je zopet odmaknil srebrni plošči, onadva pa sta nepremično tiščala v železno šaro. Vsak hip se mora stemniti.

Tako so vsi trije okameneli in prežali, da se čimbolj izognejo nevarnosti. Štefan je v svoji onemoglosti, bolan in razjeden, bolščal v temno grmado in se boril z mislimi, s srcem in z vsem, kar je grabilo njegovo notranjost, onadva pa sta oprezala po čuvaju. Morda sta si celó mislila, da je v kakem kotu zadremal, pa si le nista bila na čistem. Morda ju zgleđa prav v tem hipu, ko bosta stekla do ograje.

Tudi Štefanu se je godilo enako.

— Če se skrije mesec, bosta smuknila na gmajno in tatvino bodo odkrili, čim zagledajo razbito okno.

— Prav, si je mislil takoj nato, kar naj zbežita, enega itak poznam. Porečem, da sta mi ušla in povem —

Že v naslednjem trenutku se je samega sebe zamrzal in v njem je vse bolj divjalo.

— Ne, ne, svojega tovariša ne bom izdal. Ne morem! Saj bi ga zaprli — in kam s šestimi otroki — — —?

Toda tudi njegovi so vstajali pred njim, ga lovili za roke, v srce jih je čutil in jasno je videl njihove poglede.

— Tedaj bom ob službo in neke noči se bom morda sam skrival tamle ob grmadi.

Nikdar v svojem življenju ni doživel tako pošastno bridkih trenutkov. Nikdar ni bila tako na tehtnici njegova odločnost, ko ta hip, ko je šlo krvavo zares zase in za tovariša. Za tovariša, ki si je prišel sam iskat kruha, zase, da ga izgubi, če ga onemu ne izpuli.

— Mar naj skočim izza zaklona, napnem revolver in vzkriknem: Roke kvišku, sicer bom streljal —? In ju potem izročim stražnikom, da izgube gladni otroci očeta, ki ga je njihov obupen glad pognal v to nevarnost? Ali naj ostanem tu in pustim, da odneseta baker, ki ga bosta itak s težavo prodala, ter naj pohlevno čakam jutra, ko mi bodo izročili delavsko knjižico in me brez usmiljenja pognali na cesto in vrgli iz stanovanja, ki je last tovarne —?

Že je nameraval ustreliti v zrak, da bi ju na ta način prepodil, pa je takoj zavrgel to namero.

— Zbežala bosta in pustila baker na dvorišču, ko sta vse najhujše že prestala. Tako pa bosta vendarle za nekaj dni nakrmila svojo otročad. Mar bo tovarna zaradi tega propadla —? Toliko se ji bo poznalo, kakor da bi ji izdril žebelj iz zidu!

Že! Toda potem si ti ob službo!

Žena, otroci, stanovanje . . .

Veter je rezgetal čez planjavo kakor vihrajoča kobila, oblaki so se trgali kakor preperete preproge in mesec se je z vso naglico na mah pogreznil v črno meglo.

Vsi trije so planili iz svojih zased.

Štefan je izdril revolver, že je odprl usta, da bi zakričal, odpel varovalno zaklopko na orožju, dvignil je roko — pa mu je koj nato omahnila ob telo. Obstal je sredi prehoda, v njem se je vse sesulo od strašne borbe, v glavi ga je bolelo, opotekel se je kakor pijan k skladišču, se sesedel na prag in naslonil svoj vroči obraz ob mrzli zid.

Slišal je, kako sta tekla po zamrznjenih tleh gmajne. Vedno tanjši so bili glasovi njunih korakov. Nič več jih ni slišal.

Bilo mu je, kakor da je pravkar ušel smrtni nevarnosti. Bridko se je nasmehnil, zahlipal z ustnicami kakor človek, ki joče od ganotja, potem pa je hipoma odvrigel pokrivalo z glave, se zgrabil za lase in zajčal v veter.

Zdaj mu je bilo vendarle laže.

Zdaj je imel opraviti le sam s seboj.

Kadar je utihnil veter, je čul tiktakanje kontrolne ure, revolver pa, ki ga je še vedno stiskal v desnici, mu je zdrknil na cement, in ob njegovem zvoku se je predramil docela in je zopet vse jasno videl pred seboj.

Do vseh potankosti se je videl, kako bo prišel zjutraj domov z odpovedjo v žepu.

Ženin krik in plahe poglede otrok — — —

Mesec se je zopet prikazal, svetlo jeklo orožja na tleh je zableščalo in ga žgalo v oči.

Misli, ki so bile prej vezane na kratke trenutke, so se umirile, zdaj je imel časa dovolj za premišljevanje do jutra. Huda borba med srcem in razumom je končala z zmago tovarništva in tako je zdaj vse laže gledal v prve jutrnje ure.

Točno se je zavedal svojega prestopka.

Ničesar ni mogoče utajiti.

Ves njegov izgovor, da v viharni noči ni bilo mogoče slišati vlomilcev, bi nič ne zalegel. Preden se prepili mreža, vdre steklo na oknu, zleze v skladišče, preteče toliko minut, da bi v tem času moral iti tod mimo.

Malomarnost v izvrševanju službenih dolžnosti!

Odpust brez odpovedi!

Zaman so bili vsi odtegljaji za pokojnino v teh sedemnajstih letih, v nič so šli prispevki za zavarovalnino!

Nenadna misel mu je zdajci prešinila mozeg.

Zavarovalnina!

V njegovi službeni pogodbi stoji zapisano: Za slučaj smrtne poškodbe v izvrševanju svoje službe prispevata podjetje in delojemalec prispevek v razmerju 2 proti 1 in se po smrti izplačuje vdovi dosmrtna mesečna renta, ki znaša 40 % zadnjih službenih prejemkov.

Štefan naglo računa.

To bi znašalo približno 600 dinarjev.

Primerja: Če sem ob službo, čemur se ne dá nič več izogniti, ne bom imel ničesar. V tem času, ko je na milijone ljudi brez dela, ni misliti na drugo službo. Če pa se smrtno ponesrečim, dobi žena mesečno dosmrtno rento, ki je vsekakor za štirideset odstotkov boljša kakor stradanje in umiranje!

Grenak smeh mu je zaigral na ustnicah. Ozre se po odprtem oknu, ki jasno priča o vlom, zamislil se je v Bizjaka, kako bo s težavo prodal bakreno žico kakemu zakotnemu obrtniku, z grenkim obupom je pogledal v spalnico, kjer leže njegovi.

Dekletce se drži na smeh. Sanja se ji bog ve kaj!

Žena že bedi, kmalu bo vstala.

Šla bo v kuhinjo in zakurila v štedilniku.

Toda, kakor se je prej boril s krvavo bolečino, ko je stal Bizjak pred njim, tako je zdaj z vso previdnostjo in jasnostjo računal.

Sunkovito je vstal s praga, zgrabil za prsni žep suknje in s silovitim zamahom potegnil navzdol. Blago se je pretrgalo.

Potem je pobral revolver, se postavil pod vlomljeno okno, si nekajkrat z roko šel preko oči, kakor da bi hotel prepoditi vse slike, podstavil orožje na prsi, zamižal in pritisnil s prstom.

Oster grom je zadonel v noč in skočil preko gmajne.

Zgrabil se je za prsa, kakor da bi hotel podpreti svoje lastno telo, ki se je nagnilo, padel je na levo stran in je v tuljenju vetra vse bolj izgubljal zavest.

Ko je potem čez nekaj tednov, ko so ga prenesli iz bolnišnice domov na okrevanje, razmišljal o vsem tem, o tem svojem poskušenem samomoru, ki se je po naključju tako srečno zaobrnil, je še enkrat pretehtal vse možnosti tega naključja.

— Razburjen sem bil, to je neizpodbitno. Ko sem pretrgal desno stran suknje, kakor da bi se boril z vlomilci, kar so mi vsi verjeli, nisem

niti opazil, da nosim čez levo ramo opasano kontrolko. Tako se je krogla odbila in mi zdrobila samo ramo, komisija pa je dognala verjetnost, da se mi je pri tem rvanju sprožil lastni revolver, kajti našli so samo eno prazno patrono in ta je bila iz mojega lastnega orožja.

Takoj, ko se je zavedel, so ga vprašali, če pozna vlomilca.

— Ne! je dejal odločno. Potem je ženi dahnil, naj pokličejo Bizjaka.

Prišel je. Bil je bled, na smrt bolan; plaho se je ozrl okoli sebe in ko je usmiljenka zapustila sobo, se je zgrudil k postelji, zgrabil Štefanovo roko in zaječal:

— Štefan, sodrug . . .

Neznanska groza je težila njegovo vest. Slutil je, kakor se mu je zdelo zagonetno, da je vendarle on kriv te krvave nesreče. Vest ga je grizla in ko je gledal v tovarišev od trpljenja prepadli obraz, se mu je hotel razodeti. Pa ga je Štefan prehitel. Potegnil ga je k sebi in mu zašepetal:

— Pojdi domov in skrij! Sumili bodo zlasti iz te tovarne odpuščene delavce!

Bizjak se je zgrozil. Kakor je le slutil povod tega usodnega strela, verjeti pa le ni mogel v možnost, da bi ga Štefan v temi spoznal.

Štefan je videl njegov obup in vso bedo tega moža, ki je klečal ves strt pred njegovo posteljo.

— Ne bom te izdal, sodrug! je zašepetal.

Bizjak je zgrabil njegovo roko, stiskal mu prste, jih božal, nato je zaril obraz v belo rjuho in si jo tiščal na ustnice, da ne bi zakričal od bolečine.

PORTUGIŠKI SONETI

ELIZABETA BARRETT-BROWNING

Iz angleščine prevedel Alojz Gradnik.

21

Reci mi zopet in še enkrat mi ponovi,
da me ljubiš. Če se ti ta beseda, tako ponovljena,
zdi kot pesem kukavice, o pomni, da se sveža
vigred ne vrača nikoli na brda in ravnine,
v doline in gaje, z vsem svojim zelenim razkošjem,
brez speva te ptice. O predragi, v tej temi, ki me obdaja
in ki me pozdravlja v nji dvomeči duh, v tej muki

dvomov, vpijem k tebi: „Ah, še enkrat, še, še mi povej, da me ljubiš!“ Kdo se bo bal, da je preveč zvezd, če mora vsaka njih krožiti po nebu, da je preveč cvetic, če mora vsaka njih kronati leto? Reci mi, da me ljubiš, ljubiš, ljubiš! In daj, naj ta beseda odjekne v srebrnih pripevih! Samo, predragi, ljubi me; tudi v tišini tej, ljubi me z vso svojo dušo!

22

Ko se najini duši sprosteta ravni in strogi, z obličjem k obličju, molčeči, bliže in bliže, dokler njiju razpete perotnice ne zagoré, dotikajoč se ob obeh krivinah — s kakšno bridkostjo bi mogla naju zemlja navdati, da bi biló najine sreče tu konec? Preudari! Na še višjih vrhovih bi naju obkrožili angelov zbori v želji goreči, da bi spuščali zlate obroče svojega rajskega speva v najinega molka drage nižave. O daj, ostaniva rajši na zemlji predragi, kjer se svetá puhla nasprotja in razprtije odbijajo in še bolj osamujejo čiste duhove in jim širijo prostor, ki jim je lahko vsaj en dan dom ljubezni, obkrožen s temoto in uro smrti.

23

In je to res? Če bi ležala zdaj tu mrtva, bi se tudi tvoje življenje tajalo, ko bi izgubljal moje? In bi solnce tudi tebi manj toplo sijalo, ko bi groba hlap mi puhtel okrog glave? Ostrmela sem, o predragi, ko sem prebrala takšne besede v tvojem pismu. Jaz sem tvoja . . . Ali res tako tvoja? Mar smem napolniti z vinom tvojo čašo, ko se mi tresejo

roke? Moja duša naj zato ne sanja več o smrti
in naj se spušča še niže v poljane življenja!
Ljubi me torej, o ljubi me! In glej me . . . dihaj vame!
Kakor blagorodne žene, ki jim ni mar zavreči za ljubezen
vse svoje dežele in časti, se odrekam grobu zavoljo tebe
in zamenjam sladko bližino neba za zemljo, kjer si ti.

24

Pusti, naj se svetá ostrina, liki sklepni nož,
zaklopne sama vase in naj se ne zareže
v te sklenjene dlani ljubezni, zdaj mehke in tople.
In noben glas človeške svaje naj ne doseže
najinih ušes po resku, s katerim se je zaprla.
Življenje ob življenju, se naslanjam nate, predragi,
brez vznemirjenosti in se čutim varno,
kakor po čudežu zaščitená proti bodalom posvetnjakov,
ki so, če jih je tudi mnogo, prešibki, da bi mogli nama
biti v škodo. Še mnogo bele bleščave morejo lilije
najinih življenj vsrkati za svoje cvete iz svojih korenin,
ki jih dosežejo samo rose, padajoče v obilju z nebeških
višav. Ravne rasto na bregu, daleč od človeških rok.
Le Bog, ki je naju obogatil, naju more osiromašiti.

25

Težko srce sem nosila, o predragi, iz leta
v leto, do tistega dne, ko sem vzrla tvoje obličje
in bolest za bolestjo se je vgnezdila v meni namesto
vseh tistih naravnih radosti, tako lahkotno
krožečih, liki nanizani biseri, skakljajoči
nad utripajočim srcem v uri plesa. Nade
je skoro zamenjala dolga brezutešnost, da je sama
božja milost komaj še povzdigovala moje težko
srce nad izgubljenim svetom. Tedaj si mi velel

naj ga primem in naj ga potopim v vedro
globino tvojega velikega bitja! In ko je skoro utonilo,
kakor stvar, ki jo njena lastna teža pogreza,
se je tvoje srce zgrnilo nad njim kot vez,
spajajoča zvezde z mojo nedognano usodo.

26

Leta so že od tega, ko sem namesto med možmi
in ženami živela v družbi prividkov in našla
sem, da so mi bili mili tovariši in nisem
poznala slajše glasbe od tiste, ki so me oni z njo
kratkočasili. Ali skoro se je rob njihovega škrlata
dotaknil prahu te zemlje. Njih piščalke so utihnile
in jaz sama sem slabela in skoro oslepela
pod njihovimi medlečimi pogledi. Tedaj si prišel
ti, da boš predragi, kar so se oni le zdeli.
Njih bliščeča čela in njih petje in njih sijaj —
(popolnejši, a vendar isti, ko rečne vode v krstnih
kamnih) vsi v tebi so se srečali in so po tebi
premagali mojo dušo, izpolnivši ji vse želje,
ker naše najlepše sanje prekašajo božji darovi.

27

O moj predragi, ti si me dvignil k sebi
od te tužne zemske planjave, kamor sem bila
pregnana in si z dihom življenja razpihal
moje medleče kodre, da se moje upa polno čelo,
pred obličjem vseh angelov, spet blešči pod tvojim
odrešujočim poljubom! Ti moj, samo moj,
ki si prišel k meni, ko se mi je svet odmaknil.
Samo Boga sem iskala in sem našla tebe!
Našla sem te in zdaj sem zdrava in krepka in srečna.
In kakor tisti, ki sredi neporošenih asfodél
obrača svoj pogled nazaj v mrakotne čase,

ko je zgoraj na zemlji živel — tako tudi jaz
v tej borbi med dobrim in slabim, s kipečim srcem,
izpričujem, da ljubezen, silna kot Smrt, kot Smrt odrešuje.

28

O moja pisma! Vsi ti mrtvi listi, nemi in beli!
In vendar se mi zde kakor živi in trepetajoči
med mojimi rokami, ki tresoč se, odpenjajo
trak in jih puščajo padati nocoj na moja kolena.
Tole pravi, da me je želel videti nekega dne, svojo
prijateljico. To je določilo dan spomladi, da pride
k meni in se dotakne moje roke — kako preprosta
želja — in vendar sem pri tem plakala! Tole, prav drobno,
je dejalo: „Predraga, ljubim te“, in sem se zgrudila vsa strta,
kot da je Bog z bodočnostjo treščil v mojo preteklost.
To mi je reklo: „Tvoja sem!“ In črnilo je zato tako blede,
ker je ležalo na mojem srcu, ki je premočno utripalo.
In tole — o moj ljubi, svoje besede bi bil potratil,
če bi se drznila ponoviti, kar mi je ono razodelo.

29

V mislih sem pri tebi! Moje misli se te opletajo
in brsté okoli tebe, kakor ovije divja trta
drevó s svojimi širokimi listi in skoro ni več
ničesar videti poleg razpetega zelenja, skrivajočega skorjo.
In vendar, o moje palmovo drevó, da me boš razumel,
nočem imeti svojih misli namesto tebe,
ki si mi dražji in boljši! Rajše brez odloga
obnovi svojo prisotnost in kakor mora storiti
čvrsto drevó, stresi svoje veje in razgali svoje deblo
in te zelene vence, ki te obkrožajo, pusti naj padejo
na zemljo in naj razpadejo in naj jih veter raznese
kamorkoli! Ker v tej globoki radosti, ko te vidim in poslušam
in ko v tvoji senci nov zrak vdihavam vase,
ne mislim več na tebe — preblizu sem ti, preblizu.

Vidim tvojo podobo nocoj, skozi moje solze;
 in vendar, saj sem še danes videla tvoj smeh. Komú
 naj to štejem v krivdo? O predragi, ali si ti,
 ki mi prinašaš žalost, ali sem jaz? Omamljen
 tako od zanosnega petja in zahvalnih molitev
 bi se zgrudil cerkovnik, onemogel, z bledim, neobčutljivim
 čelom na stopnice oltarja. Ko si daleč od mene
 čujem tvoj glas in tvojo zaobljubo, zbegana in nezavestna,
 kakor zveni v njegovih zmedenih ušesih zborov
 „Amen“. O moj dragi, ali me ljubiš? Ali sem morda videla
 vso to glorio samo v sanjah in sem se onesvestila,
 ko je prejarko luč izžareval moj ideal,
 slepeč oči moje duše? Ali se bo ta luč vrnila,
 kot se vračajo te solze, ki pekoče in prave mi zalivajo lice?

PRINC RANOFER JADRA NA ZAPAD

NOVELA — BRANKO RUDOLF

Trinajsti dan je mala princesa Tui povedala, da je sanjala o veliki, beli ptici, ki nam je pokazala pot. Rekla je, naj vse straže podvoje pozornost. Gotovo nam bo še danes prišlo odrešenje. Vsi smo bili že docela izmučeni in oslabljeni, a vendar smo se upirali poginu in upali, da nas morski tok ne povede v propast, temveč v novo življenje. Ves dan smo napeto gledali, a nismo videli ničesar. Proti večeru pa, ko nam je že upadal pogum, je zaklical nubijski mornar z jambora. Takoj sem splezal k njemu in opazil na obzorju rdečkasto jadro, ki je počasi dobivalo jasnejše oblike. Rdečica tega jadra ni bila škrlatna kakor naša. Bila je fina oranžnordeča barva in jadro se je zdelo prosojno v zadnjih žarkih zahajajočega solnca. Noč, ki je sedaj nastala, je bila mesečna. Kmalu se nam je približala nenavadno velika in čisto bela ladja. Nismo vedeli, ali nam prinaša rešitev ali pogin; ali nas bodo sprejeli prijatelji ali pa razbojniki, ki bi nas pomorili ali odvedli v sužnost. Na krovu smo stali in gledali, a vsem nam je burno utripalo srce. Obe princesi sta vzeli v roke bodalci, da bi se lahko usmrtili, če bi ju hotel sovražnik ugrabiti. Princ Ranofer je stal na krnu naše ladje ter zaklical z močnim glasom. Trikrat je zaklical in trikrat ni bilo odgovora. Jadra tuje jadr-

nice so bila bela v mesečini in trup se je svetil kakor srebro. Hitro se nam je bližala in šele sedaj smo videli, kako ogromna je. Bila je kakor gora nad našo ladjo, čeprav je bila ta izmed največjih, kar jih je premogla egipčanska mornarica. Ko je bila velika bela stena ladje že čisto blizu nas, je zaklical princ Ranofer četrtič. Tedaj so se tam čisto neslišno spustila jadra in tuja ladja je le še nalahno drsela. Ljudje so se pojavili na krovu, možje visoke rasti v svetlih oblekah. Spustili so neznansko dolgo lestvo, ki je segala do našega krova. Nato so še sami prišli nizdol k nam, ki smo jih čakali v napetem pričakovanju. Bili so ljudje, dokaj različni od nas. Temnolasi, a ne črni, z malo poševnimi, temnimi očmi. Bili so izredno tihi, sloki in zelo prožni v svojih kretnjah. Niso se nam zdeli hudobni ali sploh tuji. Govorili so jezik, ki ga nikakor nismo razumeli; a takoj so opazili, v kakšnem položaju smo. S kretnjami so nas povabili, naj stopimo k njim v ladjo. Princ Ranofer pa domače ladje ni hotel zapustiti. Prosil je tujce, prav tako s kretnjami, naj jo privežejo k svoji in odvedejo dalje. Zaupali smo jim, a sami nismo vedeli, čemu. Prišel je star mož s kratkimi, popolnoma belimi lasmi. Tudi njegova poht je bila izredno bela, kakor so bili tudi ostali precej svetlejši od nas, Egipčanov. Vtisk o prožnosti in urnosti, ki smo ga imeli prvi trenotek, se je pozneje še vse večal in večal. Gibali so se hitro in tiho — skoraj drseli so kakor duhovi. Prijazni so bili ter nam prinesli čudovitih sadežev, kakršnih doslej nismo poznali. Postregli so nam z jedjo in pijačo; potem pa so privezali našo ladjo, obrnili svojo ter z nami vred odpluli skoraj v nasprotno smer, odkoder so bili prišli. Ogromna ladja je vlekla našo z lahkoto. Varno jo je vodila, kakor vodi prijazen velikan otroka za roko. In že drugi dan smo zagledali na obzorju otoke s strmim obrežjem, kakršnega nismo videli nikdar poprej. Opazili smo ogromen ognjenik, ki je kraljeval nad otočjem. Nalahno se je iz njega dvigal modrikast dim, ki se je izgubljal v zrak. Vsi smo čutili, da smo blizu cilja, in to nas je navdalo z radostjo in nemirnim pričakovanjem. Prvi otok je imel silno visoke in strme stene, tako da nismo vedeli, kje bomo pristali. Bela ladja je plula nekaj časa ob obali mimo ostrih in gladkih skal, ki so se zeleno svetile in imele rdeče žile. Morje je bilo tu nenavadno čisto. Globoko pod seboj smo videli školjke in morske vetrnice, ki so se bile naselile na skalnatih stenah. Čudovito mnogo živali je bilo tukaj in skoraj vse so imele nenavadne oblike; le malo smo jih poznali iz Sredozemskega morja in zapadne afriške obale. Hipoma se je pred nami odprla zelena pečina, vendar ne docela. Bil je ogromen naraven obok, ki je prepustil tujo ladjo, za njo pa našo. Znašli smo se v notranjosti skoraj zaprtega zaliva. Ob njem so stale velike hiše, ki jih je obraščalo zelenje. Pluli

smo proti hišam in videli mnoge ladje, ki so čakale v pokojni vodi zaliva. In to, kar pride sedaj, je najbolj čuden del moje povesti.

Zaprta zaliv je bil ogromen in voda v njem nenavadno čista. Tako prozorna je bila, da smo videli globoko pod seboj čudne formacije skal in živali na njih. Zdelo se je, da plavamo v zraku, in ta občutek nam je bil grozen in radosten hkratu. Nekaj skrivnostnega je bilo v tej pokrajini, nekaj neizmerno mirnega in počasi smo jeli razumevati, da so ljudje, ki bivajo tu, čisto drugačni kakor mi in vsi oni, ki smo jih poznali v starem svetu. Ko smo se približali, smo natanko videli ogromne stavbe, deloma segajoče v vodo. Velike stopnice so vodile nizdol, ob pomolih pa je bilo nešteto čolničkov. Iznova smo opazili, kako silno krepki in fini so bili ljudje, ki so bivali tukaj. Čolnički so prihajali čisto blizu. V njih so sedeli moški in ženske z zelo lepimi, vitkimi in krepkimi postavami. Gibali so se hitro, a prožno in ubrano. Na nas niso bili niti posebno radovedni. Narahlo so se ozrli in odpluli dalje. Nešteto parov je bilo in vsi so veslali enakomerno in lahkotno, kakor da ne bi vedeli, kaj je skrb in teža življenja.

Pristala je ladja naših gostiteljev in pristali smo sami. Ljudje so se približali in stopili smo na obalo. Ogromne so bile stavbe in zelo veliko mesto, ki je ležalo ob zalivu, je bilo polno belih in zelenih kupol. Videli smo mnogo velikih dreves, ki jih deloma nikakor nismo poznali in ki so nosila čudežne sadeže z nenavadnimi, a silno prijetnimi okusi. Prijazno so nas sprejeli in počasi smo se privadili šegam teh čudnih ljudi.

Zdelo se je, da so tukaj vsi ljudje srečni. Vsekakor so bili nenavadno pametni in so nas razumeli neprimerno prej, kakor mi nje. Priučili so se našemu jeziku še preden smo mi mogli imenovati najnavadnejše pojme v njihovem. Čudili smo se jim in naše začudenje je raslo, čimbolj smo jih spoznavali. Njihovo znanje je bilo ogromno. O vseh stvareh na nebu in zemlji so bili poučeni. Ljudje so bili med njimi, ki so se bavili s čudnimi vedami, ki jim niti nismo vedeli imena. Imeli so čudovite zračne stroje, ki so jadrili z vetrom. Pluli so po zraku kakor zmaji in se spuščali na kateremkoli delu otočja so hoteli. Imeli so cevi, skozi katere so videli neizmerno majhne in velike stvari. Naravnali so jih v nebo ter nam kazali planete takšne, kakršnih še do sedaj nismo poznali. A najčudovitejša je bila duša teh ljudi. Na otočju solnca ni bilo ne bogatinov ne ubožcev. Seveda niso bili popolnoma srečni, saj so bili vendarle ljudje, a čudili smo se, kolikšno zavest so imeli, koliko pameti in koliko čuta do bližnjega. Za vsakega otroka so jeli skrbeti čisto izza rane mladosti. Nihče ni propadel. Nihče ni bil telesno ali duševno slabši od svojega someščana. Kar so delali, so delali skupno in za vse občestvo. Vsega so

se posluževali, a bili so silno obzirni drug proti drugemu. Šele počasi sem razumel, da jim ni čut lastnine pomenil nič, uporaba pa vse — skoraj nasprotno kakor pri nas. Ko sem opazil, da ceni tudi povprečen otočan srečo sočloveka skoraj tako visoko kakor svojo lastno — se nisem mogel prav ničemur več čuditi.

Bili so čisto nenavadno občutljivi. Čudili so se naši počasnosti in še dolgo jih nismo razumeli. Oni pa med seboj pogostokrat niti niso govorili — spogledali so se in že spoznali tovariševo misel. Njihov duh je bil čudovit, skoraj po kakovosti različen od našega. Razumeli so vso stvar v istem času, v katerem bi Egipčan šele mogel pojmiti, kako tuja mu je vsa nova učenost. Prav kmalu so vedeli vse, kar se godi v Egiptu. Skoraj vse, kar smo mislili, so čitali z naših obrazov in kretenj še preden smo kaj zinili. Zdelo se je, da so naši obrazi zanje prozorni in da nam vidijo skozi oči v dušo prav tako lahko, kakor gledamo mi skozi okno v pokrajino. Čez kratek čas smo jeli tudi mi razumevati njih jezik in misli ter smo opazili, da bi nas bili prav iz srca zaničevali — — — našo neumnost, sirovost, naš pohlep po moči in lastnini, naše poželenje po razkošju in vse naše nerazumevanje za življenje bližnjega. Zaničevali bi nas bili — pravim —, če ne bi bilo zaničevanje občutek, ki ga sploh niso poznali. Ravnali so z nami ljubeznivo in brez sence oholosti — mislim, da prav tako, kakor so ravnali s svojimi živalmi, ki so jih imeli precejšnjo množico in ki so bile vse prav tako nenavadne kakor oni sami. Med drugimi smo spoznali vrsto ovac z velikimi rogovi. Ovce niso bile neumne kakor naše, temveč nenavadno bistre in samostojne. Iskale so si poti v bližnja gorovja in skoraj nikdar se ni nobena ponesrečila. Nihče jih ni pasel, a ob določenih časih so prišle same v dolino, da so jim ljudje ostrigli volno, ki je bila svileno mehka in fina. Če se je katera ovca ranila, so jo negovali z ljubeznijo kakor človeka in spoznali smo, da nikdar niso nobene zaklali. Kaj takega jim je bilo popolnoma tuje. Prebivalci tega otočja so imeli uživanje mesa za grdo razvado in barbarstvo davno minulih časov. Tudi njihovo telo se nam je zdelo nekoliko drugačno od našega. Spočetka tega še nisem tako opazil. Pozneje pa sem razumel, da so bili njihovi živci nenavadno krepki in fini. Vse, kar so delali, so delali z izredno lahkoto. Delavci, ki so zidali hiše, so polagali kamne z ljubeznijo, kakor da bi že vnaprej vedeli, da bo njihov napor nagradila veličastna stavba. In to je bilo tudi res. Nikdar prej nisem videl tako preprostih, a silno lepih stavb, tako živih slik in izvrstnih kipov. Njihova glasba je bila nenavadno lepa ter je segala prav do srca. Prebivalci te čudne dežele so bili rod umetnikov, a tudi sami so bili po večini lepi. V vsaki kretnji je bil duh njihove dežele, duh nenavadno

prodirne pameti in izredne dobrote. Naravo so dojemali z vsemi čuti in obenem z vso pametjo.

Kar se tiče nas, se nam je razširil svet kakor nikdar poprej. Počasi smo spoznavali skrivnosti našega bivanja na zemlji, prodornost naših čutov in silno, skoraj strastno poželenje po spoznavanju. Prebivalci dežele Men, tako so se sami imenovali, so se čutili cno z vsem stvarstvom. Smrti se nikakor niso bali, kadar je pa prišla, je nastopila rahlo in mirno ter prav tako vljudno, kakor so bili ljudje tukaj drug proti drugemu. Veliko sem spoznaval v tem času, a vsega ne morem opisati. Še sedaj mislim, da so bili ti ljudje najpopolnejši, ki si jih je sploh mogoče misliti na zemlji. — Nečemu sem se pa vendar čudil.

V daljavi nad njihovim otočjem je kipel pod nebo zelo velik ognjenik, silovita gora Ran. Neprestano se je dvigal iz nje moder dim in včasih smo čuli podzemsko grmenje. Vprašali smo otočane, ali se ne bojijo kakšnega velikega potresa, ali jih ni strah, da bi vstalo morje ter jim prepljusnilo cvetoča mesta in vsa majhna seišča v deželi. Odgovor, ki nam ga je dal neki starec, nas je iznenadil.

„Tukaj so bili že naši predniki in tukaj bomo ostali mi. Življenje je še v polnem cvetu in nezmanjšana je sila narave. Če bi pa nevidne sile nad nami zagrnilo otok, bi seveda poginili vsi skupaj. A kaj zato, če bi tudi poginili mi in vi ter vsi prebivalci te zemlje vse do živali in rastlin, karkoli je živega na kopnem in v morju. Neizmerna je snov in mogočne so njene sile. Če bi življenje propadlo, bi zopet vstalo. Nič se ne bojte, prav nobena oblika se docela ne izgubi v vsemirju.“

Verovali so, da bo nekoč, pa četudi po preteku milijonov let, snov zopet stvorila bitja, misleča in čuteča, kakršni so oni sami. Nikdar nisem videl ljudi, ki bi se bili manj bali smrti. In vendar so življenje silno ljubili, saj tudi nikjer ni bilo prijetneje kakor pri njih. Bila je država brez ječ in skoraj brez bolnišnic. Nepotrebne so bile. Vsa sila, ki se je drugače porabljala za zamotane državne posle, se je trošila pri njih za olepšanje življenja. Kar pa jih je predvsem ločilo od nas, je bila njihova izredna sposobnost uživanja. Uživali pa niso v moči nad drugim. Želja po gospodarstvu jim je bila docela neznana. Uživali niso v lastni nevarnosti, niti se niso radostili v opoju kakor mi. Ne, z izredno jasnostjo so sprejemali vse dojme s svojimi nenavadno razvitimi čuti.

Rodbinske vezi so bile zelo rahle, predvsem tudi zaradi tega, ker so se vsi imeli za veliko družino. Mladi ljudje so začeli ljubiti razmeroma kasno. Njih nazori so bili izredno svobodni, in vendar pri njih nisem opazil niti najmanjše razuzdanosti. Zelo mnogo njihovih učenjakov se

je bavilo z ustrojem človeškega telesa in edino nadzorstvo, ki je bilo pri njih zelo razvito, je bilo nadzorstvo zdravja.

Nekako pred 700 leti je bil zadnji sovražnik v njihovi bližini. Iz neke velike dežele, ki je ležala še zapadneje od njihove, so prispele pisane ladje z vojniki, ki so hoteli pleniti po njihovem otočju. Vse skupaj ni trajalo dolgo. Prebivalci dežele Men so se zbrali in njih inženjerji so povečali ognjene igrače, ki so se z njimi včasih igrali njihovi dečki. Z velikimi stroji so metali ogenj na tuje ladje, ki so hipoma vzplamtele. Napad se je bil izjalovil in vse od tedaj so živeli otočani v popolnem miru.

Na otočju ni bilo stanovskih razlik in naši mornarji so to dokaj kmalu razumeli. Princ Ranofer je nehal biti zanje božansko bitje, prav tako tudi obe princesi. Ti se niso branili. Vsi smo bili enako veseli, da so nas otočani sprejeli v svoje občestvo in nikakor nismo skušali ohraniti starih predsodkov. Vsi smo bili ljudje in čutili smo silo naše narave bolj kakor kedaj poprej. Kakor drugi smo delali, a delo je trajalo komaj pet ur na dan in bilo je lahko. Obe princesi sta postali vrtnarici, princ Ranofer in jaz pa sva opazovala zvezde kakor vedno. Spominjam se čudovitega večera, kakršnih je bilo tukaj več. Nebo je bilo nepopisno jasno. Pravkar je bilo solnce zašlo in vse barve so žarele krepkeje kakor običajno. Mogoče je bilo res tako, mogoče se nam je pa samo zdelo, ker smo bili izredno srečni. Ta večer smo bili na nasprotni strani mesta, ki nas je prvič sprejelo. Pred nami se je razprostiralo ogromno morje z malimi otoki. Stali smo na ravni strehi ogromnega svetišča, ki pa je bilo prav za prav le astronomska opazovalnica. Tik pred njima je bilo še nekaj velikih stavb z rožnatorumenimi ali sivomodrimi kupolami. Nikdar niso gradili čisto enobarvnih stavb. Porabljali so odtenke barv, ki so bile vse zelo rahle in ubrane. Vsepovsod med svetišči in hišami so bili krasni vrtovi z velikimi drevesi in cveticami posebnih oblik. Z ogromne strehe svetišča smo videli mnoga porasla dvorišča, ki so imela iz večine ograjen ribnik v sredini. Stavbniki te zemlje so bili izredno spretni. Vse zgradbe so se ujemale med sabo. Nobena oblika v vsem mestu ni stala sama zase. Kupole, vrtovi in dvorišča so se menjavali in razvijali kakor teme v godbi. Arhitekti, ki so tukaj zidali, so bili izvirni, a le toliko, da niso motili celote mestnega vtiska, ki se je silno lepo prilagal oblikam skal v ozadju. Stavbarska umetnost se je le malo razlikovala od mnogo starejše in orjaško svetišče z zeleno kupolo, ki je za nami kraljevalo nad mestom, je bilo staro že težkih tisoč let. Solnce je bilo pravkar zašlo in vse oblike so se zdele prozorne. Na svetu ni bilo lepšega pogleda kakor na to obalo in otočke v morju. Od terase,

na kateri smo stali, so vodile široke stopnice v zelo velik vrt okrog svetišča. Drevesa so bila ogromna in temna, med njimi so se pa svetile majhne lope, ki so jih bili postavili zopet tako, da niso motile celotne podobe. Najčudovitejši so pa vendar bili ljudje, ki so hodili mimo naju. Mimo naju pravim, kajti bil sem s princeso Nofrit, ki je z menoj uživala pogled na mesto, naravo in ljudi. Zelo mnogo jih je bilo in prihajali so večinoma paroma. Skoraj vsi so bili lepi in nosili so se neverjetno lahkotno in prožno. Vsi, brez izjeme, so imeli zelo lepe oči in lepe roke. Zdelo se je, da je svetišče posebno pripraven prostor za zaljublence. Le malo otrok je bilo tu, še manj pa starih ljudi. A tudi ti so bili še čudovito vitki in prožni. Ljudje so se počasi starali v tej deželi.

Dvojice so hodile tesno skupaj. Moški so imeli navadno roko na rami tovarišice, a njena roka jih je objemala čez pas. Govorili so polglasno in obzirno, včasih pa sploh ne. V njihovih kretnjah je bila čudovita skladnost. Skoraj se ni dalo reči, da hodijo, drsli so kakor plesalci. Posebno lepo je bilo, kadar so prav pred nama zavili čez stopnice na vrt. Ko so hodili dol, se nikakor niso izpustili in skozi fino oblačilo smo čutili, kako jim pri vsakem koraku valovijo fine mišice čez vse telo. Bili so tako zamaknjeni, da se skoraj niso zmenili za druge. A na zunaj so bili čudno mirni in silno gibko so se izogibali. Tedaj sem zagledal enega naših mornarjev. Objekt je bil z veliko in izredno lepo otočanko. Šla sta mimo naju in za trenotek se je okrenil. Ko me je opazil, je rahlo pozdravil z očmi ter šel dalje. Nismo se posebno radi srečavali med temi ljudmi. Spominjali smo drug drugega na zemljo, ki smo jo zapustili, na svet, poln slabih strasti in nesmotrenih družbenih uredb. Naš mornar seveda niti od daleč ni bil tako lahak in prožen kot otočanka. Položila mu je roko čez ramo tako, da je vodila vsako njegovo kretnjo. Mornar je bil lep Egipčan, iz okolice jezera Mareotis. Bil je izvrsten plesalec in vendar se je videlo, da je mnogo neokretnejši od tovarišice. Z neverjetno ljubeznivostjo ga je vodila in kmalu je tudi ta par izginil v gaju kakor vsi ostali.

Otočani so bili oblečeni v tkanine zelo fine barve. Zdelo se je, kakor da vsak misli že pri obleki na svojega druga, tako so se ujemala njihova oblačila. Povsod sama čista valujoča ubranost! Pogostokrat je kak par obstal ob ograji kakor midva in čutili smo, s kakšno neverjetno slastjo so umeli uživati lepoto tega večera, dišave, ki so vele k nam, in ne navadne arhitekture svojega mesta. Govorili niso. Podoba je bila, da jim najživahnejši užitek ne jemlje zavesti duševne uravnovešenosti, ki je bila samo njim lastna. Čudežen mir jim je bil v očeh. Mir ljudi, ki se ne bojijo prav ničesar in ki vedo uporabljati svoje sile v popolni skladnosti z lastno

naravo. Pogledal sem princeso Nofrit in njen fini profil, ki je gledal na daljno otočje. Tam so bili majhni, obrasli zalivi, ki se je v njih rahlo gostil prozoren mrak. Ni se okrenila, a vedel sem, da me čuti. Tudi mi Egipčani smo bili postali zelo tankočutni, odkar smo bivali tukaj, in zelo pogostokrat smo se sporazumeli brez besed, prav tako kakor domačini. Nofrit se je napol okrenila k meni in položil sem ji roko na ramo brez vprašanja in oklevanja. Tudi ona me je molče objela čez pas in krenila sva po velikih stopnicah v temni gaj, kjer so med velikimi, suličastimi listi rdeli šopi dehtečih cvetov. Hodila sva med množico domačinov z ljubeznijo iz starega sveta. Mnogo težja sva bila kakor oni in vendar je bila v naju dveh velika, zavedna sreča, ki je nisva bila poznala nikoli doslej. In Nofrit je bila moja, kakor je bila navada na otočju.

Silno srečno smo živeli. Nekoč pa nam je princ Ranofer obudil spomin na svet, s katerega smo bili pripluli. Veliko modrosti si je nabral in hotel je z njo obogatiti rodno deželo egiptovsko. Razumeli smo, da se moramo vrniti. Čut za bližnjega, ki je bil pri otočanih tako zelo razvit, nam je velel, naj se vrnemo in povemo doma vse, kar smo videli in doživeli. Mogoče bi ljudje vendarle izprevideli vso neumnost svojega početja in uredili vse življenje bolje, zase kakor tudi za druge. Nekaj najmlajših mornarjev smo pustili v deželi, vsi ostali pa smo se ločili od srečnih otokov. Naša ladja je bila velika in silo lahka, izdelek otočanov. S sabo smo vzeli čudovite knjige, pisane v jeziku dežele Men, kakor tudi sadeže in druge pridelke z otoka. Na ladji smo zbrali mnogo čudnega orodja in strojev in množico dragocenih umetnin, ki so vse pričale o duši onih, ki so jih bili izdelali. Skoraj prepričani smo bili, da bomo prinesli boljšo bodočnost deželi egiptovski, da bomo na polju pridelovali obilne sadeže kakor otočani in uporabljali nove zemske sile v blaginjo deželanom. Še več — bili smo prepričani, da bo žarek modrosti posijal v duše najbolj zakrknjenih ljudi. Mislili smo, da bodo sčasoma vsi razumeli, kako brezmiselno je izkoriščanje drugih, kajti vse, kar zadene bližnjega, zadene nas same. Če bi nam pa Egipčani obrnili hrbet, bi storili mi takisto. Okrenili bi ladjo ter zavili nazaj v deželo solnca, ki nas je bila tako gostoljubno sprejela.

Prijazno smo se ločili od otočanov. Naša lahka ladja je bila bela, jadro pa svetlordeče in odpluli smo z dobrim vetrom. A sedmi dan nas je zalotil vihar, kakršnega do takrat še nismo poznali. Valovi so udarjali z veliko silo po naši ladji, ki je dolgo kljubovala elementom. Ni bil navaden vihar, mislim, da je začel bruhati kak podmorski ognjenik ter povzročil valove, ki so bili večji kakor vse, kar smo bili doživeli. In

tedaj se je pojavila pošast v obliki neizmernega vala, ki nas je popolnoma prekril. Ladja se je obrnila in se potopila. Vse, kar je bilo v njej, je propadlo.

„Kako?“ vprašate. „Saj si bil sam na njej!“ Ne! Zadnji del vsega čudnega doživetja se je odigral zame kakor v oddaljenosti. Vedel sem, da se naša ladja pogreza. Razumel sem, da propadam, a v istem trenutku sem plaval visoko nad vodno gladino in pod seboj sem videl majhno ladjo v vsej grozi zblaznelih sivih valov. Naglo se je potopila in poginili so vsi, ki so bili na njej. A meni se je zdelo, da me neizmeren zračni val nese visoko proti nebu. Z glavo sem zadel ob raztrgane oblake, ki so se čudno prelivali v rožnatosivih barvah. In iz tega čudnega prelivanja so se razločili glasovi, ki sem jih slišal pol v nezavesti, tako, kakor slišimo petje, ki nas pozneje prebudi, ko smo nekaj časa še napol v sanjah.

In zbudil sem se. Odprl sem oči, a nisem hotel verjeti resničnosti. Zvoki, ki so me budili, so bili glasovi harmonija in oni, ki je nanj igral, je bil Silvije Rončević, naš tovariš.

Kakšno prebujenje! Ko sem odprl oči, se mi je zdelo, da sem nekje daleč. Dolgo časa nisem vedel, ali sem to jaz ali pa Sen-Mut, kapitan egiptovske ladje. Če ne bi bil takrat tako neizmerno slab, bi bil takoj vstal in vprašal kaj o mornarjih in prvem krmarju, tako živo je bilo vse, kar sem bil doživel. Spet sem zaprl oči in počasi, neizmerno počasi, me je minila omotičnost. Naposled sem se do kraja zavedel. Bil je siv, deževen in pust dan. Dež je z veliko silo udarjal ob šipe, ki so prepuščale le malo sive svetlobe. Ležal sem na divanu v predavalni dvorani astronomskega instituta. Divan je bil iz opazovalnice in na njem so ležali še ostali trije. Sloneli so v čudno zverženih legah, kakor jih je pač bila zatekla dremota noči. Noge so imeli na tleh, z zgornjim delom telesa pa so se neudobno opirali na divan in deloma na plašče, ki jih je bila prijazna roka potisnila pod njihove glave. To je bilo prvo, kar sem videl. Počasi sem se okrenil in pogledal po veliki, sivi dvorani. Videl sem pult, za katerim je navadno predaval profesor, za njim pa omaro z modeli planetov. Klopi so stale kakor vedno, a na prvi je sedel Silvije. Harmonij, ki ga je bil menda iz stranske sobe zavlekel semkaj, je stal pred njim. Bil je odprt in Silvije je imel noge na pedalih. Tako je sedel in na vsej njegovi postavi se je izražala neizmerna utrujenost. Trikrat sem poskusil vstati in trikrat mi ni uspelo. Ob koncu koncev sem se z majavimi nogami približal oknu ter ga odprl. Dež mi je planil v lice in hladne kaplje so me nekoliko osvežile. Nekaj sekund sem ostal pri oknu, potem pa sem počasi in omahujé stopil k Silviju, k njemu, ki nas je bil tako hudo

začaral. Okrenil se je od mene. Tedaj sem mu položil roko na ramo in mu pogledal prav v obraz. Prestrašil sem se. Lice mu je bilo popolnoma upadlo, a oči tako ugasle in brez leska, da še takšnih nisem videl pri živem človeku. Hotel sem, da govori z menoj, in ga stresel, on pa je le ohlapno sedel na klopi in pustil, da sem delal z njim, kar sem hotel. Ni rekel besede. Medtem so se počasi zbudili tudi ostali. Nihče od nas ni vedel, kaj mu je bilo. Dekleti sta z grozo pomislili, kako se bosta morali izgovarjati doma, nas vse pa je hudo zaskrbelo za Silvija, ki ves čas ni izpregovoril.

Da na kratko končam. Dospeli smo domov in spali dva dni nepretrgoma. Nikomur nismo povedali resnice, a vsi smo mislili, da bomo ob priliki kaj več izvedeli od Rončevića, njega, ki je bil prav za prav kriv te storije. Ko pa sva z Brankom tretji dan stopila v predavalnico, sva čula, da so Silviju medtem odpovedali živci. Prejšnji dan je začel govoriti zmedene stvari in poslali so ga v opazovalnico za duševno bolne. Vsi štirje smo bili zelo vznemirjeni, a bolezen razmeroma ni trajala dolgo. Štiri mesece je bil Silvije Rončević v S. Ko pa so ga izpustili, je nadaljeval svoje študije z isto vnemo kakor prej ter kmalu opravil izpite. Ko je bil popolnoma zdrav, smo hoteli imeti od njega pojasnil, a vedno, kadar smo govorili o tem, se nam je hitro izognil. Na to uho ni prav ničesar slišal in opazili smo, da mu je spomin zelo neprijeten. Drugače je bil miren in popolnoma normalen, a edino v tej stvari zelo razdražljiv. Razumeli smo, da je vse brez koristi, zato smo nehali siliti vanj.

Ena posledica tiste čudne noči pa je ostala. Hoteli smo si pojasniti vse popolnoma naravno, a bilo je vendarle čudno, da so se naša doživetja tako docela ujemale. Vsi smo bili preživeli prav isto, a z različnih stališč, kakor je pač ustrezalo našim osebam. Tudi naši prijateljski odnošaji so se izpremenili. Povedal sem v začetku, da je bila Olga moje dekle, Zdenka pa Brankovo. Fantastična noč pa nas je bila začarala v drugo smer. Princesa Nofrit je bila Zdenka, in njo sem ljubil v sanjah o solnčnem otoku. Prav tako sta se bila našla Ranofer in Tui, Branko in Olga. Tako je poslej tudi ostalo. Zdenka in jaz sva ostala skupaj, prav tako pa Olga in Branko. Simpatije so se bile izpremenile. Ni se dalo utajiti.

Olga in Branko sta sedaj poročena in zdi se, da se razumeta tako dobro, kakor je na tem svetu le mogoče. Vsi smo se od one čudežne noči med sabo nenavadno razumevali. Kadar smo skupaj, govorimo popolnoma drugače, kot bi govorili s kom drugim. Spomin na dogodek nas veže in mislim, da ne bo izginil nikoli več.

Zdenka je bila moja prijateljica. Še sedaj bi bila skupaj, če ne bi bila iz preveč različnih krogov in imela preveč različnih poklicev in življenjskih ciljev. Zdenka je zdravnica. Dve leti po dogodku jo je zanesla usoda daleč od mene. Zelo sva se cenila, a ker nisva pripisovala najini osebni sreči tolikega pomena, sva se ločila z nasmehom prav tako, kakor bi bil v naju še odsvit z onih daljnih otokov. Še sedaj se spominjam na njen zadnji smehljaj. Vlak jo je odpeljal v tujino, tja, kjer je še danes. Včeraj mi je pisala in njena fotografija je pred menoj na pisalniku. Izredno čisti profil obkrožajo črni gladki lasje in včasih se mi zazdi, da vidim na njih še okras egiptovske princese. Oči gledajo v daljavo in v njih je oni posebni izraz, ki me je danes napotil, da sem napisal vso storijo. V teh očeh je trdno, neomajno zaupanje in mir duše, ki vse čuti in vse pregleda. Sedaj, ko sem si obudil te spomine, mi je zopet lažje pri srcu in svobodneje pri duši. In mogoče bom nocoj sanjal zopet tako, kakor sem sanjal včasih. Večkrat se mi je zdelo, da vidim na temnem morju vitko belo ladjo s svetlordečimi jadri, ladjo, na kateri je princ Ranofer. Ali ne bi bilo dobro, da bi prijadral do nas, da bi prinesel modrosti na svet, ki je še vedno poln pohlepa, krutosti in neumnosti? In če si je Silvije Rončević tudi vse sam izmislil ter nam predočil slike z neverjetno sugestivno silo, še vendar verujem, da so naše duše močne in globoke in da bo razvoj duha naposled premagal brezumno in brutalno težo naše narave.

To je vse, kar sem imel povedati.

O B Z O R N I K

RASA IN NEKATERE OBČESTVENE OBLIKE

DR. B. ŠKERLJ

Vedno bolj postaja tudi širšim slojem jasno, da je rasa, rasni sestav, v življenju posameznika kakor tudi narodov in raznih socialnih slojev velikega pomena. Vendar pa je predstava pojma „rasa“ vobče še jako meglena in najširšim, tudi inteligenčnim krogom dokaj nejasna. Zato menda ne bo brez koristi, če skušamo pojem rase in zlasti tudi vlogo rase v raznih občestvenih oblikah nekoliko razložiti.

Razlike med narodom in raso.

Ali smemo govoriti o germanski rasi? Poznamo francosko raso? Ali angleško, ali špansko?

Res je, da najdemo v mnogih spisih, tudi v znanstvenih in morda z njihovega stališča neoporečnih knjigah tako izražanje. Toda vsak antropolog mora tako netočno izražanje odločno odklanjati. Tako n. pr. Francozi često zamenja-

vajo pojma narod in rasa in oni, ki jim sledijo, se tudi ne zavedajo bistvene in praktično potrebne razlike teh dveh pojmov.

Menda ni treba mnogo utemeljevati, da je „narod“ etnološki pojem, pojem, ki ima svoje temelje v dušeslovnih vedah (zgodovini, filozofiji, filologiji, etnologiji itd.), ne pa v prirodo opisnih (in sicer bioloških). Čemu uporabljamo potem za ta določeni pojem še besedo „rasa“? Mnogim piscem se pozna, da čutijo neko razliko med „narodom“ in „raso“, toda ta razlika je nestrokovnjakom v antropologiji in obči biologiji nejasna.

Rasa je skupina ljudi, ki se razlikuje od druge take skupine po kombinaciji večjega ali manjšega števila dednih lastnosti. V tej definiciji je jasno povedano, da gre pri pojmu „rasa“ za biološki pojem, za pojem, ki zahteva za upravičenost svojega obstoja dedne lastnosti. Ali je jezik dedna lastnost? Ali pa vera? Ali narodna noša, način zidave hiš, narodni običaji? Jasno, da ne. Toda prav vse te tu naštete pojave uporabljamo za definicijo kakega naroda ali narodnosti. Zamenjava s pojmom „rasa“ je potem pač nemogoča, ker je „rasa“ v biologiji popolnoma določen pojem in moramo označiti vsako drugo rabo tega pojma v znanosti za netočnost, — v popularnih spisih pa za zlorabo, ki meša pojme.

Primer 1.: Nemci so narod. Toda oglejmo si natančneje severnega Nemca, ki je visok, svetlolas in modrook, dolgoglav, in primerjajmo ž njim kakega Bavarca, ki je majhen, rjavih las in oči in okrogloglav (med Bavarci najdemo tudi prav visokoraslo skupino!). Nemca sta oba. Toda: o nemški (enotni) rasi tu pač ne moremo govoriti. Naštete telesne lastnosti so v določenih mejah dedne; torej gre pač očitno vsaj za dve rasi v istem narodu. Še huje je govoriti o germanski rasi, ki po pridevniku „germanska“ obsega Irce, Škote, Angleže, Islandce, Norvežane, Švede, Dance in vse Nemce, po samostalniku „rasa“ pa naj bi to bila skupina, ki se razlikuje od druge podobne skupine po večjem ali manjšem številu dednih lastnosti! Pa primerjajte severnega Norvežana z južnim Švedom! Južnega Nemca s škotom! „Germanstvo“, ki je vsem skupno, vendar ni dedna lastnost vseh teh narodov! Če pa primerjate n. pr. porenske Nemce s severnimi Francozi (po tej napačni razdelitvi torej s pripadniki „romanske“ rase), kakšna je razlika? Včasih nobena, včasih pa je, prav tako kakor med Francozi, oziroma Nemci samimi.

Primer 2.: Narodnost lahko vsak živ posameznik izpremeni; kot posamezniku v biološkem smislu mu to ne more niti škoditi niti koristiti, biološko se sploh nič ne izpremeni. Ali more živ posameznik izpremeniti tudi svojo raso? Svojo rasno pripadnost? Izključeno. Če si danes žene barvajo lase (to bi se dalo za silo primerjati s prestopom v drugo narodnost), s tem še v biološkem oziru iz rjavolaske ni nastala n. pr. rdečelaska! Ako je komu dedno določeno, da bo dolgo živel, n. pr. 80 let (dolgot življenja je dedna lastnost), potem se ta dolgot izpremeni lahko samo z boleznijo, nesrečo ali samomorom — v teku osemdesetih let pa lahko dotičnik nekolikokrat izpremeni svojo narodno in versko pripadnost, to na njegovi dedni podstavi ne izpremeni prav ničesar.

Primer 3.: Bolgari so slovanski narod. Rasno so sila pomešani z Mongoli. Madjari so po narodnosti Ugrofini — rasno najdete tako mešanico vseh evropskih ras, kakor n. pr. na Nižjeavstrijskem. Finci — kot narod prav tako Ugrofini — so rasno že bistveno drugače sestavljeni kot Madjari. In naposled ugrofinski Laponci še bolj drugače! Narodnost torej ni niti vrojena niti prirojena

(kakor n. pr. tudi vera ne!), temveč privzgojena. Važno je, da se zavedamo te bistvene razlike nasproti vedno vrojeni (dedni) rasni sliki, nasproti rasi.

Strogo biološko govorimo o rasi že v primeru, če se kakšna biološka skupina razlikuje od druge take skupine le v enem dednem znaku. V antropološki (kakor tudi v ostali biološki) sistematiki je to praktično neizvedljivo, ker bi bil vsak človek ena, samosvoja rasa. V definiciji smo rekli, da pa gre za večje ali manjše število dednih lastnosti, če govorimo o rasi. Torej gre v prvem primeru rabe te besede za *biološke* rase, v drugem za *sistemske* rase, za označbo skupin, ki jih sporejamo v določen sistem — to velja za vse tri biološke vede, za botaniko, zoologijo in antropologijo. Toda to „večje ali manjše število“ dednih lastnosti je slaba točka v definiciji, ki jo moramo natančneje pojasniti, in sicer sedaj le s stališča antropologa. Dednih lastnosti mora biti več ko ena, toda *koliko* jih mora biti, da lahko govorimo o skupini ljudi kot o rasi, to je pa stvar konvencije ob določenem stanju eksaktnega antropološkega znanja. Da število ne sme biti premajhno, je jasno, ker bi sicer mogli v ekstremnem primeru definirati ves človeški rod kot eno raso, kar nekateri ne-antropologi tudi delajo (saj čitamo včasih v dnevnem časopisju o „človeški rasi“). Toda človeški rod označujemo s sistemskim pojmom „species“. Rasa je podrejen sistemski pojem. Koliko dednih znakov, oziroma lastnosti, moramo torej združiti za pojem „rasa“? Danes smo na stališču, da potrebujemo za zadostno utemeljitev označbe kakšne človeške skupine kot raso vsaj te-le znake: celotno višino, obliko glave, barvo las in oči; torej vsaj te štiri lastnosti, ki so se vkljub svoji veliki variabilnosti izkazale prav v določenih mejah te variabilnosti za dedne. Dobro pa je, ako moremo raso opisati še podrobneje: n. pr. po obliki nosa, obraza, po barvi kože, po razmerju telesnih delov med seboj ter naposled po duševnih lastnostih. Z vsakim novim znakom, ki ga spoznamo kot dednega in tipičnega za neko skupino, nastane možnost, da se krog te skupine zoži, da postane rasa sicer določnejša, toda da bomo morali dognati za ostale člane nekdanje večje skupine, ki smo jo bili določili le po štirih znakih, novo raso.

Da so v teh problemih res težave, naj nam pokaže primer. „Rase“ imenuje večina antropologov tudi črnce, rumence in belce. Vendar so te skupine določene v glavnem le po enem znaku, namreč po barvi kože. Kljub temu pa poznamo med belci samimi že lepo število skupin, ki jim pravimo prav tako kakor celotni skupini belcev tudi — rase. Tu se očituje pomanjkanje logičnega sistemiziranja. Ako imenujem skupine belcev, rumencev in črncev „rase“, potem ne morem uporabljati istega imena za manjše skupine v teh velikih skupinah. Zato so nekateri (res neznatna manjšina) predlagali, da damo velikim trem skupinam sistemsko klasifikacijo „subspecies“ (razen teh treh skupin bi sodili semkaj še Avstralci in morda tudi še kakšne druge manjše skupine), onim manjšim (v omenjenih glavnih treh) pa pridržimo klasifikacijo „rasa“. Tudi „rasa“ bi mogla vsebovati še „podrase“ — pač po številu dednih lastnosti.

Vsi ti problemi sistemske klasifikacije so še dokaj nerešeni, toda vsakemu biologu je jasno tole: „Narod“ je etnološki pojem, ki nima z dednostjo nič skupnega, dočim je „rasa“ biološki pojem, ki se nikoli ne sme rabiti kot sinonim za „narod“.

R a s a i n d r u Ź b a.

Ako je torej rasa obči biološki pojav pri človeku, ki ni vezan na narode, potem pač najbrž tudi ni vezan na druge družabne oblike. Ali pa morebiti vendar najdemo kake stične točke?

To je povsem upravičeno vprašanje, ki ga hočemo poskusiti nekoliko razjasniti.

Prvotno, v pradavnih časih, sta bila rasa in narod na videz gotovo upravičena sinonima. Če pomislimo, da je kaka rasa nastala na določenem geografskem ozemlju (po mutacijah in izbiri), kamor je prišla morda na poti za iskanjem življenjskih možnosti, kjer je izgubila tesnejši stik s svojo prvotno veliko skupino, od katere se je odcepila (da so se rase na ta način utrdile, je danes več ko verjetno), potem nam more biti jasno, da se je v tej skupini utrdil tudi svojevrsten jezik, da so se utrdili bogoslužje, običaji, obleke, zidava hiš itd. Takrat torej sta bila rasa in narod vezana na isto skupino ljudi. Zato pa lahko govorimo tudi o rasni psihologiji in o rasni kulturi. Vendar pa tudi pri tem ne smemo niti za hip pozabiti povsem temeljne razlike med „utrjenjem“ *dednih* rasnih znakov in med „utrjenjem“ *tradicionalnih* znakov izoblikovane narodnosti. Eno in drugo je bilo in bi bilo lahko še danes omejeno na *isto* skupino ljudi, a zato vendar ni samo po sebi istovetno!

Dokler je bilo malo ljudi na zemlji, se je tako stanje moglo vzdržati. Ko pa se je človeštvo tako razmnožilo, da je postal stik med posameznimi (rasnimi) skupinami ožji, se je začela izmenjava in prevzemanje kulturnih in etnoloških vrednot. Rasa pa je po svojem bistvu dedno določena in do nekih mejá neizpremenljiva. Takrat je nastal tudi vsakomur viden razkol med pojmom „narod“ in „rasa“.

Primer: Iz srednjega veka poznamo vpad Hunov na Madjarsko. Prinesli so novo narodnost (nov jezik, nove običaje itd.) in tudi novo raso iz Azije. Stare naseljence so narodnostno izpremenili — toda rasno le malo, ker so se maloštevilni prišleci tako temeljito pomešali, da od njihovih rasnih znakov ni ostalo veliko vidnih. Primer, ki sodi prav tako sem, a kaže obratno neodvisnost narodnosti od rase, so Bolgari. Bolgari so zmagali kot Slovani, toda rasno so mnogo bolj pomešani kakor so Madjari in kažejo znake mongolidne primesi.

Premislimo še te možnosti: Ker imajo gibljivi (nomadski) narodi, ki so vezani na patriarhalno kulturo, boljša bojnotehnična orodja in večjo vojno tehniko kakor na zemljo vezani (matriarhalni) narodi, so zmagovalci navadno manj številni kot premaganci. Toda zmagovalci zagospodujejo in vsilijo premagancem svoje narodne osebine. Nekaj časa se drže na površju; toda, ker v takih prilikah navadno nimajo s seboj dovolj žensk svoje rase in narodnosti, se kmalu pomešajo s premaganci. Ako namreč tega ne store, potem *rasa zmagovalcev izgine, narodnost pa ostane*.

Rasa izgine le s smrtjo svojih nositeljev. Ako torej tujerasni prišleci, ki so vtisnili svoj narodni pečat premagancem, izumro, preden so se pomešali s premaganci, izgine njihova rasa, dasi more narodni pečat ostati za vedno na rasno neizpremenjenih premagancih. Lahko se zgodi tudi obratno, namreč, da se zmagovalec tako pomeša s premagancem, da mu vtisne rasni pečat, a prevzame njegovo narodnost ter izgubi svojo lastno prvotno. Med obema ekstremoma so mogoči vsi prehodi; kot primer se prvemu približajo Madjari in Finci, drugemu pa Bolgari in v južnih Zedinjenih državah Severne Amerike črnci in Mulati (slednji govore angleški, rasno pa nosijo jasen pečat svojega mešanja).

Možno je torej, da ostane narodnost zmagovalcev, ali pa da prodre zopet stara narodnost; v drugem primeru gre pač za zgodovinsko epizodo; tudi rasno ni velikega pomena, če se zmagovalec ni mogel dovolj temeljito pomešati s premagancem.

Možno je pa tudi tole: Narod, ki je ohranil svojo raso (to vse je mišljeno za stare čase, ko je bilo še mnogo manj ljudi na zemlji in ko človeštvo rasno še ni bilo tako brezupna mešanica, kakor je dandanes), zavojuje vedno več deželá in raznaša na ta način svojo narodnost in „rasnost“ v te dežele. Tam mu gre lahko, kakor smo zgoraj opisali: zmagati more narodnostno, doprinesiti (z mešanjem, oziroma biološko povedano, *križanjem*) tudi svojo rasnost k prvotni rasnosti premaganca, ali ne zmaga niti narodnostno niti se ne pomeša v zadostnem številu. Toda kaj pa doma? Narod, ki smo ga vzeli za primer, se je razširil, toda doma je vedno manj sposobnih ljudi, da bi vzdrževali kontinuiteto rasnosti in narodnosti. Oni narod izumira, ker so mu vojne (čeprav *zmage!*) odvzele sposobnih rasnih mož, in začne uvažati v svoja prvotna bivališča začetkoma sužnje (moške in ženske), pripadnike premaganih narodov, kesneje jih celo vabi tudi kot svobodnjake, le da izpolni nastale številčne vrzeli (pri čemer pa rad pozablja na drugo kakovost prišlecev!). Posledice takega „uvoza“ poznamo celo iz mlajše zgodovine: propad Grške in Rimskega imperija, težave z mešanci v Ameriki in Južni Afriki in prav sedaj z „nizozemskimi“ Malajci!

Antropologom je znano čudno oficielno in tudi družabno stališče Nizozemcev v kolonijah na Sundskih otokih, namreč da velja vsak državljan za polnovrednega Nizozemca! Nemogoča so antropološka raziskavanja, ki bi hotela dognati kakršnekoli rasne razlike med evropskimi (nizozemskimi) priseljenci in malajskimi in drugimi domačini. Da so ti domačini vendar drugačni, čeprav danes morda že govorijo nizozemski, je pokazal pravkar upor na nizozemski vojni ladji, ki mu bodo prav verjetno sledili še drugi. Z narodnostjo, zlasti z jezikom in vero, lahko prepleškamo globlje razlike, ki pa prej ali slej vendar bruhnejo na dan, prav zato, ker so globlje, namreč dedno utemeljene. Predstavljajte si ameriško govorečega, metodističnega zamorca, pa spoznate, da je jezik privzgojen, vera privzgojena — rasa pa vrojena, dedna, neizbrisna! Sicer pa ni treba iti niti tako daleč: Nemci govore in pišejo en knjižni jezik, a vprašajte Bavarca, če bi hotel biti Prus! Pa tu je lahko še verska razlika odločilno važna; vprašajte torej Hanoveranca, če se čuti Prusa! Spoznali boste, da ne; saj si pravijo Hanoveranci sami „Muss-Preussen“ (ker so jih Prusi prisilili, da postanejo „Prusi“).

Kdor zna le en skandinavski jezik (norveški, švedski ali danski), razume prav lahko tudi ostala dva, tudi tujec. Verskih razlik tudi ni. In vendar: zakaj so se borili Norvežani mnogo stoletij za svobodo najprej proti Dancem in potem še proti Švedom? — Rasne razlike pa so dokaj znatne, zlasti med Norvežani in Švedi, Danci pa so vsrkali že mnogo židovske krvi vase.

Sem spada tudi primer angleškega imperija: danes hočejo biti vsi dominioni bolj ali manj samostojni; in Američan, ki je samostojen, je celo razžaljen, če mu nič hudega sluteči Evropec reče, da govori angleški; Američan govori ameriški in je ponosen na to. V vseh dominionih, kakor tudi v Zedinjenih državah Severne Amerike, pa se je prvotna rasnost že močno izpremenila.

Zares ima danes vsak narod mnogo različnih rasnih prvin v sebi. Toda sestava teh prvin je narodno različna. *Vez med narodom in raso je danes torej približno taka, da ima vsak narod pač svojo posebno rasno sliko, toda rasa ni nositeljica posebnega naroda, niti kak narod ni nositelj le ene določene rase. Gre za različne vrste mešanj (kvalitativno in kvantitativno).*

O duševnih kvalitetah posameznih evropskih ras je še težko govoriti, toda razlike vendar čutimo in slutimo. To tudi ne more biti drugače, ker, da so tudi duševne lastnosti dedne, o tem danes pač nihče več ne dvomi. Dedne so posebne nadarjenosti (n. pr. muzikalna, matematična, prirodopisna itd.) in na tem dejstvu sloni tudi podvig in padeč posameznih rodbin, rodovnikov in po njih tudi narodov.

Rasa, rasna pripadnost (pa najsi je to mešanica sistemskih ras) je izredno važna za narod.

Prav tako pa je važna tudi za ostale družabne formacije in tudi za socialne sloje. Vsi govorimo vsak dan o raznih socialnih slojih, o tako imenovanih višjih in nižjih slojih, o inteligenci, meščanstvu, delavstvu itd. Tudi v teh slojih najdemo različne rasne prvine, kar se more zlasti lepo dokazati v najnovejši dobi industrializma in urbanizma. Velike industrije so pritegnile v tovarne delavce iz vseh krajev sveta in v velikih industrijah je mešanje med posameznimi narodi in rasami ter rasnimi mešanci neizogibno. Vršni se na tak temeljit način, da že danes, po dveh, največ treh generacijah, skoro ni več mogoče razbrati prvotne rasne pripadnosti.

Primer: V Berlinu je velika večina industrijskih delavcev, ki je prišla z vzhoda, torej iz poljskih pokrajin. Res, da te pokrajine rasno niso dosti drugačne od sosednih nemških pokrajin. Toda v Berlinu se je izvršilo tako temeljito mešanje, da vam danes kažejo le še slovanska imena na izvor posameznih rodov. Poljaki so prinesli nove rasne sestavine, zlasti med delavstvo, tudi v Porurje itd. Nemci domačini iz bogatejših slojev bolj varujejo rasno čistost in so rasno drugačni ko delavci velikih industrij. Med berlinskimi prostitutkami najdete mnogo deklet s poljskimi imeni — te so za domačine ne le narodnostno, marveč tudi rasno tuja prvina. Narodnost se pa hitro izbríše; večina jih že ne vé več za svoj izvor, toda rasa se ne izgubi tako hitro; pomeša se pač tudi, toda dedne lastnosti ostanejo, dokler njihov nositelj ne umre in njegov rod ne ugasne.

Da imajo višji sloji druge poteze na obrazih, da so njihove telesne proporcije drugačne — to srečavamo povsod na svetu. Seveda lahko kdo vpraša: ali se ni vse to izpremenilo šele pod vplivom blagostanja in boljšega življenja? Dobro, to vprašanje je upravičeno; toda gotovo prav tako upravičeno je vprašanje: ali niso blagostanje in boljše življenjske prilike posledica drugačnih dednih lastnosti, ki se izražajo tudi na zunaj v drugačnih potezah obraza?

Kaj je prvotno: različne dedne lastnosti ali pa socialni, oziroma praktično povedano, denarni položaj?

Mislim, da je edino pravilen odgovor tale: *Najprej mora biti življenje, individuuum, to se pravi nedeljiva psihofizična enota s svojimi posebnimi, dednimi, reakcijskimi zmožnostmi, ki se izražajo v tako imenovanih dednih lastnostih. Potem šele moremo govoriti o vplivu okolja na že dani živ faktor. Gotovo je tole: človek (kot homo sapiens) lahko vpliva na svoje okolje, ustvarja si ga sam (domestikacija). Res pa je, da tudi to okolje vpliva nanj. Toda dednih lastnosti vidno in za nas danes zaznatno ne more izpreminjati. Priznavam možnost takega vpliva (n. pr. alkoholizem!), toda dokazati ga vsaj danes za človeka še ne moremo. O gotovo dedno utemeljeni izpremembi, in sicer na slabše, pri živalih (miših) pod vplivom alkohola je napisala A. Bluhmova (Berlin) več znanstvenih razprav, ki dopuščajo utemeljen sklep o takem vplivu tudi na človeka. Prav tako dopušča tak sklep študij rodovnikov zločincev, prostitutk, raznih duševnih abnormalnežev in otrok, ki posečajo po-*

možne šole. Čisto zanesljiv dokaz pa bo za človeka pač jako težko doprinesti, ker ž njim ne moremo eksperimentirati v določeni smeri. Toda mnogo rodovnikov sliči eksperimentom — pri človeku pač pod „vodstvom“ narave.

Imamo dovolj primerov, da otrok prav revnih staršev premaga vse socialne težave in se povzpne do najvišjih človeških možnosti — primer: *Masaryk*. Poznamo primere, kjer član imovite rodbine pade v najnižje globine. Tudi tu bi lahko navedli primere, saj ima prav mnogo družin take člane, toda vobče jih rajši zamolčimo. Znano je seveda tudi, da posebne družabne oblike lahko vzdržujejo posameznike na položajih, ki jim po dednih sposobnostih ne gredo. Kriv je zlasti običaj, da pridobljene dobrine (predvsem materialne) prehajajo od očetov na potomce. Prvi, ki si je pridobil take dobrine, je bil brez dvoma izven povprečka (namenoma nočem vrednotiti), toda njegovim potomcem po današnjih običajih ni osebno treba zadostno skrbeti za osebni blagor. Če bi bilo pri materialnih dobrinah tako, kakor je s slavljenjem genijev, bi to bilo mnogo boljše. *Goethe* ni zapustil posebno slavnih potomcev, prav tako *Napoleon* ne in — kar priznajmo že tu — geniji so sploh jako sporadični pojavi. Ali so zato manj dedno vezani?

Mislím, da ne dvomni nihče o tem, da dano socialno okolje ni vplivalo na genije (namreč v tem smislu, da bi moglo njih nastanek omogočiti ali zatreti), temveč da so si ti kolikor mogoče sami ustvarili svoje okolje — ostanejo torej dedni faktorji. Zakaj nimajo potem prav tako genialnih potomcev? Nasprotno vprašanje: zakaj pa nimajo prav tako slavnih prednikov?

Človek ima 48 hromozomov v vsaki stanici (polovico od matere, polovico od očeta). Koliko genov je v vsakem hromozomu pri človeku, ne vemo. Da pa je kombinacij dveh dednih sestavov po 24 hromozomov (od očeta in matere vsakega človeka) na milijone, to vemo. Torej je zgolj slučaj, ako pride v kakem posamezniku (že pri oploditvi) do take kombinacije, da se rodi genij! In bil bi še znatno večji slučaj, če bi se taka srečna kombinacija ponovila pri potomcu takega genija! Ne pozabimo, da se genij lahko poroči z ženo, ki ga daleko ne dosega po svoji dedni vrednosti; in vendar dá ta žena prav tako svojih 24 hromozomov potomcem, kakor mož-genij sam. Pa tudi če ima žena najvišje kvalitete, bi bila zopetna kombinacija za genija zgolj izredno in nezaslišano naključje. Lahko se pa skozi rodove podeduje neka nadpovprečnost, prav tako kakor pri drugih podpovprečnost. Lahko se celo eno ali drugo stopnjo po srečni (včasih namerni) izbiri zakonskega druga in po slučajni kombinaciji takih hromozomov, ki je v takih rodovih pač bolj verjetna. V principu pa je narava neizprosna in se železno drži le za vsako species tipičnega števila hromozomov. Vse možne kombinacije pa se nikoli ne uresničijo, ker jih je preveč in ker ima človek le malo potomstva (tudi če ima 20 otrok). Edino verjetnostni račun nam tu lahko pomaga — toda še ta nam pove, da je verjetnost za genija nasproti normalnemu človeku več ko ena proti eni milijardi!

Ob problemu genija smo zašli nekoliko na stranpota. Toda tudi ta problem je važen, ne le s stališča družbe, marveč prav tako za osvetlitev razmerja med okoljem in dedno sliko posameznika.

Računati moramo torej z rasnimi razlikami med posameznimi narodi in med posameznimi socialnimi sloji ter sploh med rznimi razlikami občestva. Ker pa je rasa, rasna pripadnost, za posameznika le sila težko določljiva (saj dobimo rasni tip ali rasno mešanico šele po variacijski statistiki), rečemo bolje, da moramo računati z dednimi, s prvotnimi razlikami, dočim je miljé drugoten,

a kot neodločujoč faktor v življenju posameznika vendar tudi jako važen. Ni pa tako važen pri družbi in pri človeštvu vobče, zakaj vedno prodre prej ali slej prvotna, naravna, biološka potencia. Prav zato pa je važno, da se zavedamo *svoje rasne slike*, da poznamo pomen *rase* v življenju občestva.

KNJIŽEVNA POROČILA

Božidar Jakac: *Odmevi rdeče zemlje*. Po pismih iz Amerike priredil Miran Jarc. I. in II. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana. 1932. Iz zbirke Kosmos.

Obsežna knjiga v dveh sijajno opremljenih zvezkih je edinstven pojav med nami, saj je ta Jakčev potopis po Ameriki prvi poskus sploh, da je naš slikar skušal tako obširno podati svoja popotna doživetja s podobo in besedo hkrati.

Če se le površno ozremo po celotnem Jakčevem dosedanjem slikarskem delu, vidimo, da je izrazit individualist, ki vselej opazuje in upodablja le sebe, svet pa, kakor ga vidi skozi docela osebnostno nadahnjene naočnike. Kot liričnem poetu mu je poglobljanje v vsebino življenjskih oblik tuje. Je pa obenem tudi do presenetljive izgledenosti dovršen formalist v barvi in linearnem izražanju.

Takega ga prikazuje tudi ta knjiga. Kakor ga slikarja zanima zunanja podoba narave in ljudi, ki jih gleda z očmi romantika, podaja pa na izrazito impresionističen način, enako tudi refleksivno dojema pojave le bolj kot vidne vtise in slučajne oblike neke določene lepote in skladnosti. Podaja v poglavitnem le hipna nastrojenja, utrinke trenutka, katere mu je zbudilo okolje. Zanimivo je, postavim, da ljudi, s katerimi se seznanja in občuje, vnanje prav dobro oriše, o njihovih značajih, o njihovi duhovni podobi pa ne izvemo dosti. Ker pojave okoli sebe, katere oblikuje z besedo ali risbo, sicer analizira, a pogrešamo sintezo, ostanejo ta doživetja manj jasna, brez prepričevalne telesnosti.

Prav v tem čisto impresionističnem načinu opazovanja in pripovedovanja je značilnost teh zapiskov v slikarjevem dnevniku. Kot primeri piščeve sposobnosti podajanja utripajočega življenja, čustvene neposrednosti in slikarske zaokroženosti, so nekateri prizori kar odlični. Tak je popis prihoda v New York, opis slovenske veselice v Clevelandu, nekatere intimnejše slike iz družinskega življenja izseljencev pa posamezni prizori z obale Tihega oceana, obisk Grand Canyon in nekatera sklepna poglavja v drugem zvezku. Vmes so pripovedovanja o doživljajih z dolgega romanja križem Unije, zanimiva, dasi pogostoma precej površna srečanja z ljudmi znanih imen, nekatera skoro bolj sočno opisana snidenja z neznanci, pa mnoga opazovanja svojstvenih oblik ameriškega življenja. To ga navzlic prvotnemu zavzetju čim dalje huje odbija, vendar ga mogočna civilizacija časih le omami, dokler ga spomin na domačijo ne osvsti. S prijaznejšimi čustvi je gledal Jakac ameriško pokrajino. Ni čuda, če so nekateri opisi svojevrstne, prabitne prirode zares občuteno napisani. Vendar je zmerom pri tem treba pomniti, da je tudi kot pisec gledal Ameriko skozi barvaste naočnike liričnega poeta.

Dvoje je poglavitnih osi tega potopisa: razvoj piščevega spoznavanja samega sebe in vprašanje naših izseljencev. Prvo nalogo občutimo mestoma kot manj zanimivo, po nekod skoro utrudljivo rešeno, ker je pripovedovanje pre-

malo odkritosrčno, da bi moglo biti človeško privlačno in prepričljivo. Pred bralčevimi očmi pisec dnevnika, kakor sam zatrjuje, dozoreva iz mladega sentimentalno sanjavega lirika v moža. Sicer se enaka lirična nastrojenja ponavljajo prav do konca te, dve leti trajajoče poti, toda vedno jasneje postaja spoznanje, da je vsa tuja učenost nepotrebna, celo škodljiva in da mu je varljivi zapadnjaški videz samó v napotje. Ponovno občuti Jakac, da je tam sredi tujine brez trdne opore in da mu je za zadnje dognanje potrebna poglobitev vase in vdano prisluškovanje strujam, ki vro iz domačih tal. Tako je liričnemu poetu, ki je iskal v Ameriki miru in potrdila, hladna tujina s svojo puhlo mehanizacijo vrnila zaupanje in mu pokazala pravo smer. Tako trdi knjiga, vendar pričala me o tem ni.

Globoko je Jakca vznemirilo vprašanje naše krvi, ki se izgublja v Ameriki. Povsod išče stika z našimi, raziskuje razloge odmiranja in iskreno in gotovo zares občuteno sočuvstvuje z izseljenci, ki jih morí neutešeno hrepenenje po domovini. Vendar globlje ni skušal poseči, zato mu ostane gospodarsko in socialno ozadje izseljenskega vprašanja nepojasnjeno. Morda ga ta plat sploh zanimala ni. — Če pregleduješ ilustracije, bi skoro potrdil. Podob iz življenja in trpljenja naših rojakov iščeš zaman. Čudno je to, pa spet ne. Saj o življenju in borbah delovnega ljudstva do malega nič ne poroča. Ta stran Amerike ga ni zanimala. Preglej le portrete, večinoma sami izraziti meščani.

Besedilo bi bilo brez izredno številnih ilustracij nepopolno. Množica risb, grafičnih listov in pastelov pojasnuje in tolmači vsak prizor s tega popotnega filma, ki se je zdel avtorju količkaj pomemben. Med najboljšimi podobami so nekatere lahkotno bežne popotne impresije, neznatne risbe in osnutki z vlaka, z ulice, na parobrodu. Tam, kjer ni prav nič razmišljanja, temveč je slikar le v naglici skušal ujeti hipni odblesek prirode ali trenutno menjajoči se izraz človeka, tam je ilustracija najbližja besedilu. Tam tudi izgine slikar in ostane le predmet ali model sam, medtem ko v popisih pogostoma preveč vidimo pisatelja, da nam skoraj izgine opisani predmet. — Tisk besedila in prilog je prav dober, tudi ilustracije v besedilu so dovolj jasne. Knjigi sta po tiskarski in knjigoveški opremi res okusno in vestno izdelani.

Koliko je v knjigi Jarčevega dela in deleža, ne vem. Gotovo je močno, celo odločilno vplival na dokončno oblikovanje gradiva. Celi odstaveki razodevajo njegov slog, tudi način izražanja in nekatere čisto knjižne, nežive besede kažejo na neposredno odvisnost od njega.

Knjiga je že po svojem predmetu, ki se tiče nas vseh, zanimivo in zaslužno delo. Saj ni le priča o tem, kako je slovenski slikar doživljal Ameriko, temveč v neki meri tudi izraz za večino Evrope skoró tipičnega stališča do Amerike. Za stališče slovenskega naroda do te zemlje, ki je pobrala stotisoče najbolj zdravih in krepkih sinov, bo ostala Jakčeva knjiga trajno pomembna. Če ji bo pa uspelo, da tam v Združenih državah pomaga pri ohranitvi našega življa, še celó ni bila zaman napisana.

K. Dobida.

Milica Stupanova: Kako vzgojim svojo deco? Maribor. 1932. Založba revije „Žena in dom“ v Ljubljani.

Pedagoška vprašanja niso „dnevna“, hočem reči taka vprašanja, ki bi se dala urejati kar od danes do jutri. Vzgoja mladega rodu je že pravi pendant (druga stran) gospodarstva — saj od teh dveh činiteljev največ zavisi bodočnost človeškega bitja in žitja. Kajti vzgajati se ne pravi nič manj, nego pri-

pravljati mladino na uspešni boj za obstanek ter jo usposabljaati za aktivno sodelovanje v kulturnem življenju pa za socialno mišljenje.

Zato sem vesti o novih knjigah za vzgojniško vodilo, ki so se po vojni večkrat obetale, pozdravljal s prešernovski iskreno prošnjo v duši: „Da bi nebesa milost nam skazale!“ Toda res čudotvornega Orfeja sem pričakal samo enega: ko nam je pokojni *Fr. Milčinski* v založbi Mohorjeve družbe podaril „*Ptičke brez gnezda*“, ki se jim menda pravkar snuje druga, ilustrirana izdaja. Kajpa ta spis ni bil kaka sistematski zamišljena pedagoška tehnologija, ampak vse kaj več. Knjiga je to, ob kateri se vsem, ki nimajo zakrknjene duše, lahko vzbuja — *pedagoška vest*. In to je v vzgojstvenih rečeh najvažnejše, kar *conditio sine qua non*. Seveda — „wenn ihr 's nicht fühlt, ihr werdet 's nicht erjagen!“

Nedavno smo dobili knjigo, ki ima naslov „*Kako vzgojim svojo deco?*“ in ki jo je „sestavila“ *Milica Stupanova*, učiteljica na vadnici državnega učiteljskega v Mariboru. Osnovana je „za najširše plasti“, saj bi hotela biti meščanskim, kmečkim in proletarskim materam zanesljivo, teoretski utemeljeno vodilo.

Ta knjiga je pisana v jako lepem jeziku ter se prikupljivo čita povsod tam, kjer pisateljica daje iz *svojega*, se pravi iz pristno svoje — *ženske* duše in pa kjer bolj referira (n. pr. v poglavjih: meščanska, kmečka, proletarska *deca*). Drugod pa je avtorica vsebinski, rekel bi, postala žrtev usode: v svoj vrtinec jo je zajel časovni tok, ki hiti za „novimi“ cilji in potmi vzgojstva. A tudi s tem hotenjem novega je danes v istini tako, da bi marsikdo ne mogel o sebi povedati več nego: „Hočem, samo da ne vem prav, kaj, razen da hočem nasprotje tega, kar je.“

Zato pa je večjemu čitatelju bolj mučno v duši ob takih odstavkih, ki jim pisateljica daje teoretski vidljivo, učeno lice. Kdor se je namreč resno zapisal znanstvu ter kaj delj časa živel ob duhu resnice, je v službi tega neizprosno strogega gospodarja postal pred vsem drugim previden glede na izrekanje zlasti takih trditev, ki bi hotele biti občevaljavne. Kajti znanstvo po svojem bistvu zahteva od človeka, ki hoče govoriti v njegovem imenu: čut za resnico, spoštovanje pred resnico in pa znanstveniško vest, katera veleva — da ničesar ne trdiš, kar ni res, in pa da ničesar ne zamolčiš, kar je res. Oboje!

In tako te nekaj zbode, če n. pr. Stupanova poglavje o otroških igrah mirne duše začneja s stavkom, da „*Francoz (!) Jean Paul trdi . . .*“ — ko bi vendar v najbližjem leksikonu lahko našla, da ta mož ni francoski „*Jean*“, ampak da je bil pristen nemški pesnik in pedagoški pisatelj, ki mu je pravo ime *Friedrich Richter*. Podobno pa ti je tudi ob branju, kaj vse so „*ugotovili*“ in „*dognali*“ (neimenovani) znanstveniki. A to še bodi.

Hujše pa je, če se kot nekam edino izveličavna svetovalka v zadevah mlade duševnosti materam ponuja — „*individualna psihologija*“, ki je „*najmlajša*“ psihološka brst ter vsebinsko in metodično danes še na taki stopnji, da jo resen psiholog (*H. Henning*) imenuje „*Zukunftshoffnung*“. „*Individualna*“ psihologija hoče pač že s svojim imenom naglasiti, da se naše duševno življenje ne odigrava samo po mehaniki občevaljavnih zakonov, katere ugotavlja občna (eksperimentalna) psihologija, ampak da se mora kraj tega vsekdar, ko hočeš koga razumeti, upoštevati zlasti še *smoter*, ki bi ga kdo v tem ali onem življenjskem položaju rad uresničil (glej n. pr. *H. Henning, Psychologie der Gegenwart*, str. 98.). Kdor tukaj ni lajik, ve, da je „*individualna psihologija*“ v

marsikaterem oziru nov, plodonosen vidik za motrenje in oblikovanje duševnega življenja. Toda, kaj se ne pravi, da začenjam hišo zidati z dimnikom, če za izhodišče svetujem individualno psihologijo našim materam, ki se jim večinoma ne sanja niti o osnovni „obči“ psihologiji, brez katere se individualna ne dá misliti!

In prav tako pisateljica našim ljubim, največ preprosto skromnim materam servira kar neprekuhan odcedek Freudovega nauka o *spolnosti*, da je „vse, kar je človeku najdražjega: oče, mati, otrok, družina, narod zvezano samo z nitmi spolnosti, vse prepreženo s spolnostjo“. Zato da „morajo starši otroku vse po pravici povedati in si ne smejo pomagati z lažjo“. Kolika psihološko-pedagoška — „Dichtung und Wahrheit“! In vendar znamenit znanstvenik (A. Fischer) i za to miselno zmes zapisuje zanesljivo lóčnico, češ: opravek z znanstvom te sicer nujno pelje *skozi* „šolska mnenja“ (Schulmeinungen), nikdar pa ne smeš v njih običati, temveč ti naj bodo le pobuda za samostojno pa kritično gledanje in obravnavanje problemov. In tudi preko cilja ne smeš streljati! A to pač dela, kdor, gnan od slepe vere v nekako dogmo, ne uvažuje, da so „psihološke“ metode same — „pedagoški usmerjena *psihoterapija*“ (Spranger), se pravi sredstvo, ki bi ga naj rabil samo veččak in tudi on le na pravem mestu. Šušmarstvo glede takih reči, ki spadajo v področje duševnega *zdravnika*, da ni manj nevarno od mazaštva na telesu. Zastran tega je, kdo bi dvomil, ugleden otroški zdravnik (in oče) neprimerno boljše izvršil svojo nalogo, ko nedavno ni našel dovolj besed, da materam v nabito polni ljubljanski dvorani dopove, kaj tvegajo za razvoj otroškega značaja, če bi šle s seksualnim pojasnjenjem — prežlobudravo posezat v nežni in kot pena rahli sestavi otroške duše.

A kar konfuznost mišljenja izpričuje pisateljčino ugibanje o *ženski*, češ, „dandanes se vedno bolj utrjuje naziranje, da nista moški in ženska samo enakovredna in zaradi tega enakopravna, ampak da sta v duševnem oziru tudi popolnoma enaka in se razlikujeta zgolj telesno“. In zato da bi trebalo žensko deco povsem tako vzgajati kakor moško. No, to je pač prava pravcata „metabazis eis allo genos“ (prehod na — tujerodno področje)! Kakor da je enakopravnost isto, kar enakost! Iz pisateljčinega umovanja se tukaj preveč čuti duh tiste molitve: „Zahvaljujem te, Gospod, da nisem takšna kakor druge.“ Filozof svetovnega slovesa Max Scheler je napisal globoko študijo „Zur Idee des Menschen“ (Abhandlungen und Aufsätze, I.). Zaključuje jo s kratkim poglavjem „človek pa spol“ ter omenja, da naobražene dame (Bildungs-Damen) same med seboj rade govorijo o tej ali oni: oj, to je — „sijajen človek“ (ein prachtvoller Mensch). Takim je cilj le čisto človečanstvo. Toda ko na ta način zatajujejo svoj spol, pač pozablajo, da je tukaj ideja človeka, ki bi naj obsegal moškega in žensko, le — moška ideja (v mnogih jezikih pomeni beseda „človek“ hkratu i moža: homo, homme, man, čovjek . . .). A zaključek Schelerjevih izvajanj naj sledi v izvorniku, ker bi prevod ne mogel verno dati vseh značilnih nijans: Jene Damen, die sich „prachtvolle Menschen“ nennen, zeigen damit, dass sie keine echten Weiber sind und — da es eben zum *Wesen* des Menschen gehört, immer entweder männlich oder weiblich zu sein — dass sie nur verminderte „Menschen“ sind. In Zeiten, da man die Geschlechtsdifferenz als positiv wertvoll empfand, entstand der Ausdruck „das Mensch“, das eben durch seinen sächlichen Artikel andeuten sollte, das betreffende Weib sei eben kein echtes Weib und trage „nur“ die „menschlichen“ Merkmale. Ein Weib,

das ein „prachtvoller Mensch“ sein will, es wird faktisch immer ein Affe des Mannes sein. Also lassen wir auch hier das „Allzumenschliche“. —

S temi prigovori pa nisem morda šel v nič devat pisateljčinega prizadevanja, ki je, to moram naglasiti, rojeno iz res pedagoškega erosa, se pravi iz duhovne ljubezni do tega, kar je v vsakem človeku, posebej pa še v otroku, dobrega, lepega, plemenitega . . . Saj se ne obotavljam reči, da bi res dobrih strani te knjige sam ne napisal tako lepo in dodelano. Najrajši bi dejal, da zato ne, ker (naj mi gospa pisateljica ne zameri) nimam „formata“ — ženske duše! Le nekoliko pokazati sem hotel, kako težkega in odgovornega posla se loti, kdor gre z *znanstveno* paličico (Wünschelrute) iskat „novih“ ciljev in poti. Toda — „wenn schon, denn schon“.

K. Ozvald.

Andrej Gabršček: Goriški Slovenci. Narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice. I. knjiga. O leta 1830. do 1900. Strani 560, z osebnim in stvarnim kazalom 592. Samozaložba. V Ljubljani 1932. Tiskarna Merkur v Ljubljani. Cena 120 Din.

Poročam o knjigi goriškega slovenskega javnega delavca, ki so ga leta svetovne vojne vrgla iz neposrednega slovenskega javnega življenja v težko usodo političnega izgnanca daleč od domovine, v avstrijska vojaška taborišča in v emigracijo, tako da je ta voditelj goriškega naprednjaškega tabora mogoče za vselej moral zapustiti svoj delovni krog. Goriško slovensko ljudstvo se še živo spominja svojega organizatorja iz dobe ob prehodu v naše nesrečno stoletje; zemlja pa, kjer je deloval, je danes najstrašnejše pogorišče v srcu kulturne Evrope. Tako je postal ta mož spomenik sveta, ki ga ni več. Kot izkoreninjena socialna sila stopa po skoraj dveh desetletjih spet pred nas in se z obsežnejšim delom, z dejanjem, ki izpričuje brezdvomno neodvisnega duha, znova in v širši domovini uvršča med njene kulturne delavce.

Pozdravljajoč tega moža iz najstarejšega še živečega rodu, se hočem najprej omejiti samo na snovno vsebino njegove knjige Goriški Slovenci. Že iz zgornjih vrst je razvidno, da se mi je knjiga sama priljubila. Kljub temu, da je to zgodovinsko delo kronika naše politične preteklosti, in mogoče prav zaradi tega je knjiga živa, neposredna: ta knjiga je dokaz, da je mogoče tudi o naši še bližnji politični preteklosti odkriti objektivno sliko. In to je dokaz, večji dokaz našega zdravja, nego si moremo danes misliti. Poleg tega pa je tudi živahno pisana, napol v slogu spominov, napol gomila objektivnega materijala za slovenskega zgodovinarja.

Pisec je vzel v dobo prve knjige še tri desetletja pred svojim nastopom. Zamislil si je podobo enega stoletja in je zato posegel v Prešernov in Bleiweisov čas. Tam je našel „Novice“, prvi (drugi) slovenski časnik in prvi dokaz za enovitost slovenskega kulturnega življenja, dokaz za enotno kulturno vodstvo na Goriškem in Kranjskem — za vodstvo, ki se pozneje razločno pogrēša ali vsaj mnogo ne napreduje v stiku teh dveh slovenskih dežel. Tako ima knjiga za dobo do prve avstrijske ustave samo suh seznam noviških naročnikov z Goriškega. Iz seznama se pa že dvignejo tipične slovenske osebnosti (Stanič).

Doba ustave je popisana že v neposrednejši sliki dežele, ljudstva, razmer in državno-pravnega stanja. Razburkani čas leta 1848. oživi zopet slovensko zunanjo politiko, ki jo je bil Napoleonov padeč za nekaj desetletij prekinil, in slovenski živelj si pričinja ustvarjati novo podobo, narodno organizacijo. Z istim poglavjem opisuje Gabršček problem Italije, ki bo odslej težka vsebina

naslednjih dob in kjer je vloga Avstrije toli škodljivo vplivala na našo zgodovino. Pričetek ustavnega življenja na Goriškem prikazuje Gabršček že tudi s podatki celovške „Slovenije“, z dopisi, ki so zanesljiva priča prosvetnega in gospodarskega razvoja, prav tako pa že pregled mlade slovenske inteligence (poleg duhovništva pravniki, profesorji, veleposestniki, obrtniki in politiki poslanci). Dober pregled socialne razčlenjenosti je pri piscu razumljiv že iz tega razloga, ker ga je zahteval njegov smisel za gospodarski napredek dežele (obrt, trgovino, kmetijstvo).

Od leta 1848. dalje je avtor sestavil pregled splošnih razmer v deželi za vsako posamezno leto. Tudi tu je nabral mnogo doslej neznanih podatkov, tako o gradnji cest, o pogozdovanju Krasa, sviloreji, sadjarstvu, posebno pa o jezikovnih razmerah in o šolstvu. Očitno je, da se v tej dobi nekako do konca stoletja ustalja neodvisna slovenska kultura, ki se oblikuje v vseh smereh, ki pa zadeva zbog tega na zmerom trše stene nemško-italijanskega oklepa in potrebuje več notranje sile za osvobodilna dejanja in prost polet. Že tu čutimo in nas obvlada bojazen, da v tem našem narodu, posebno pa v njegovi inteligenci, kakršna je, ni dovolj svežih, mladih in prostih sil. Dočim se v tej dobi kljub političnemu pritisku Dunaja slovensko šolstvo osvobaja, dočim se slovenščina uveljavlja in iz okolice dviga že v mestu Gorici, se v tem času še prav izrazito kaže supremacija obeh zgodovinskih narodov nad našim, tem bolj, ker prav za prav pri Slovencih še ne moremo govoriti o narodu z enotno prosvetno ali vsaj s celotno politično organizacijo niti glede na samo ozemlje; predvsem pa velja to za Goriško. Goriška se razvija oddeljeno. Vidi se njena tendenca, tekmovati s Kranjsko, ne pa še volja, priznavati kranjsko iniciativo. Višek te tendence v goriški inteligenci predstavlja Lavričeva osebnost, torej vprav tista osebnost, ki je po svojem konceptu jugoslovanske države postala s „Prvo majsko deklaracijo“ (iz leta 1870.) znak slovenske kulturne samostojnosti in notranje enovitosti. Dr. Karel Lavrič je v svojem delovanju na taborih propagiral celó podroben program slovenske politike za daljno bodočnost in — kljub temu, da ni bil nikdar državni poslanec — se mu je na Goriškem posrečilo organizirati narodno vodstvo. Andrej Gabršček se s tem pojavom nekako mimogrede dotakne problema osebnosti in kakor opazimo pozneje, je ta problem ostal po Lavričevem samomoru odprt, na največjo škodo našega ljudstva in morda tudi naše bodočnosti. Dejansko je tu, kolikor niso soodločali še drugi momenti, nacionalni šovinizem Italijanov povzročal neprestano borbo vodstva z vodstvom. To je bila borba v deželnem zboru in odboru, ki sta v birokratični državi in v birokratičnem reševanju narodnostnega vprašanja pomenila nemški politiki krinko njenega absolutizma. Narodni boji so v tej dobi legalni, metode pa niso nič kaj preproste. Naslednjo komplikacijo, ki pa je tudi konstantna, vnaša cerkveno oblastvo. V tem znamenju se pričinja tudi goriška politična diferenciacija.

Pred deželni zbor je postavil avtor še poglavje o dualizmu avstro-ogrskemu monarhiji, ki se je uvedel po sporazumu Nemcev z Madžari brez pristanka slovanskih narodov in proti njim. Posledice so bile važne tudi za goriško pokrajino. Čeprav Gabršček ne slika celotnih avstrijskih razmer, se mu je vendar z malo podatki posrečilo označiti ta razvoj Avstrije. Pokazal je zvezo vladne politike proti Slovencem s celotnim narodnim položajem v državi in izvor mnogih notranjih izprememb, ki so vzdrževale v ljudstvu upanje, da je v tej

državi pravica mogoča. Brez truda opazimo tu, da je ta vera napolnila tudi samega avtorja, torej tudi naše panslaviste, ki so bili teoretično pravi zarotniki proti nemški hegemoniji. Ta mentalnost je v vsem ljudstvu pomenila nekakšno manjvrednost nasproti odkritim iredentističnim Italijanom, ki se sicer niso branili nemške podpore v boju in nasilju proti Slovencem, a so znali in gospodarsko tudi morali sodelovati s Slovenci. V teh razmerah se je boj moral odločati v Gorici sami.

Gorica je termometer narodnega razvoja na zapadu. Mesto je popolnoma naravno postajalo močno slovensko središče. Žarišče boja je postalo tudi ognjišče narodne organizacije in kulturnega delovanja. Jasno se pa vidi, kako rastejo tudi manjša žarišča v provinci: Kobarid, Tolmin, Sežana. Povsod nastajajo čitalniška društva z močno politično tendenco. Prirejajo se tako zvane besede, kjer se šolajo domači govorniki in kamor prihajajo navadno skoraj vsi voditelji. Na to delovanje naslonjeni tabori imajo splošen pomen in kažejo razločen napredek demokratične organizacije in ideje. Višek so dosegli tabori okoli leta 1870. Od taborov dalje prihaja na površje *tisk*. Tudi tu se zveze stekajo v Gorico. Razumljivo je, da potrebuje slovenska Gorica tudi svežih moči, ki jih skuša pritegniti z dežele v mesto. Pojavijo se sistematiki, ki žive v mestu in se popolnoma posvete organizaciji, med temi pa je tudi po naravni poti razvoja kmalu najvidnejši urednik „Soče“, delovni Kobaridec Andrej Gabršček, avtor knjige Goriški Slovenci. Naravni razvoj je torej ukrenil, da se življenjepis tega moža tesno spaja z življenjem goriških Slovencev v zadnjih petih desetletjih. On je upošteval v svojem delovanju lahko vse stvari in sile, tembolj, ker je bila slovenska organizacija takrat še enotna in ker ga je postavil na uredniško mesto sam takratni narodni voditelj dr. Anton Gregorčič. Delo Andreja Gabrščka v Gorici je s tem dobilo največji pomen. Postal je najdelavnejši publicist in organizator. Njegovi osebni interesi so bili skladni z interesom celote. Zato je pa stal tudi v ospredju pri vseh političnih bojih tako v zunanjih (proti Nemcem in Italijanom) kakor tudi v notranjih, ki so bili na Primorskem zelo temperamentni, saj je Goriška zibelka Simona Gregorčiča in Antona Mahničiča, saj je dala originalno galerijo veljakov in bogatašev, ki so vredni, da bi navdušili peresa naših pisateljev (n. pr. Matija Jonko, Devetak i. dr.).

Z ustanovitvijo goriškega deželnega zbora se pričinja tudi sistem slovenskega političnega delovanja. Stiki iz prvega društvenega delovanja se uveljavljajo v borbi odličnikov za mandate. Saj je zdaj možna kontrola voditeljev. Osebnosti, kakor je dr. Tonkli, se bore za prestiž, morajo pa po vrsti vstopati med konzervativce. Černe in kranjski Toman sta uvedla celó kontrolo nad državnimi poslanci. Vse življenje postaja živahnejše, neposrednejše. Od prvega slovenskega tednika v Gorici pa do Gabrščkove „Soče“ je minila že prva doba narodnostne zavesti. Sam deželni zbor z umetno italijansko večino pa je dokazal potrebo bolj sistematičnega dela. Gabršček ne skriva, kako velika škoda je bila za Slovence, da se sistem dela ni mogel uvesti brez mučnih razkolov in pred dobo politične diferenciacije.

Tednik „Soča“ je že leta 1872. dobil tekmeča („Glas“). V državnih volitvah si stojita nasproti Lavrič in Tonkli, izvoljen pa je uradnik Winkler. Simon Gregorčič se udeležuje za spravo. Iste osebe delujejo na mnogih področjih. Ta prepletenost, ki je za Goriško značilna, ker je tu znak demokra-

tičnosti, prikazuje avtor z nedosegljivo spretnostjo. Njegov način pripovedovanja s pomočjo kratkih odstavkov in neprestano meno je največja odlika knjige. Razgrnil je široko sliko pokrajine, zaznamoval vsa križišča in vse tokove življenja, ki so mu bili takrat dostopni. Njegovi delavnosti v organizacijah ne moremo ničesar oporekati. Čitatelj dobi celó vtisk, da ta mož ni znal štediti s svojimi silami, in v zvezi s tem dejstvom moramo ocenjati tudi pomoč, ki jo je znal najti še mladi Gabršček pri tedanjih goriških veljakah in inteligentih, z ene strani ter od Ivana Hribarja, ki mu je omogočil neodvisen nastop, z druge strani, v celoti pa tudi to, da se kljub danim razmeram Andrej Gabršček ni nikoli polastil političnega vodstva, marveč je rajši ostal časninar in tiskarnar. Mogoče so v njem močnejše živeli drugi načrti, med temi zlasti založniški, kjer se je res plodovito in koristno udeleževal. Saj nam je ustanovil mnoge knjižnice (salonsko, prevodno) in izdal rusko-slovenski slovar.

Kljub tej poklicni razdalji Gabrščkovi od politike se je pa moral udeležiti politike neposredno. Izpod duhovnega vodstva dr. Antona Gregorčiča je bil primoran stopiti na plan in ustanoviti celó svojo (narodno-napredno) stranko. To po vsej pravici važno poglavje je jedro njegove knjige. Avtor je, kakor vidimo, obdelal čim natančneje vrsto ljudi, ki so se kakorkoli izkazali. Našteval je močne in šibke, tudi takšne, ki jih je samo osebno poznal ali opazil. Posebno razločno čutimo, da je sam domač človek, ki živi najrajši med ljudstvom, čeprav ga vleče tudi pogled navzgor in v šir. Njegova politična sredstva so bila dokaj preprosta, kar se opaža tudi v njegovem delu za slogo med glavnima strujama. Navajen je graditi na osebno zaupanje in opravljati zlasti tisto podrobno delo, ki navadno nima uspeha, ako ni združeno popolnoma s človekom. Pripravljen je bil tudi zmerom na žrtve za to delo: izpostavlja se pred avstrijskimi oblastvi, posebno pred sodiščem, da bi uveljavil slovenščino in svoje nazore. Njegovo največje veselje pa je, oživljati javno mnenje. Sloga pomeni politično mrtvilo, pravi v svoji knjigi.

Iz teh osebnih podatkov je razumljivo, da Gabršček sicer ni želel spora z dr. Gregorčičem, s katerim je prej skladno delal, marveč mu je bil spor vsiljen in ga on po svojem temperamentu ni mogel reševati zgolj polovičarsko. Dejstvo je, da se politična diferenciacija pričenja povsod osebno in tako je bilo tudi tu.

Veliko osmo poglavje te knjige se imenuje „Doba dr. Anton Gregorčič — Andrej Gabršček“ in se pričenja s sliko njunega sodelovanja v letih, ko že nastopa fanatični dr. Anton Mahnič. Politična voditelja goriških Slovencev sta Anton Gregorčič in grof Coronini. Gabršček je v hudi borbi z oblastvi in z italijanaši, deluje pa vsestransko, posebno v gospodarstvu in šolstvu. List se je prekrstil v „Novo Sočo“ in je zelo borben. V tej dobi se ustanavlja Sokol. Vrste naše inteligence se spopolnjujejo z mladimi silami. Poslanci so složni. Gabrščka pa hočejo Italijani s 6000 podpisih pregnati iz Gorice v času, ko je v najhujšem boju z mahničevci. Napoveduje namreč Italijanom gospodarski bojkot in ga tudi izvaja. Končno so slovenski poslanci prisiljeni oditi iz deželnega zbora, ker z Italijani ni možnosti za sodelovanje. Gabršček slika to dobo precej izžrpnó.

Prihod novega škofa, dr. Missije, nenadoma izpremeni položaj, ki je bil za Gabrščka dotlej toli ugoden. Pod škofovim vplivom se dr. Gregorčič umakne na nerazumljiv način iz boja za ravnotežje v deželnem zboru. Prične se spor

med njim in Gabrščkom, ki razkriva skoraj vse slabe strani njunega prejšnjega sodelovanja in sovпада v celotni razkol, v ločitev na klerikalce in liberalce. Da Gabrščka pri tem nihče ne sovraži kot politika in dasi ga zbog tega Gregorčič še poskuša ohraniti kot publicista, vidimo v boju proti dr. Tumi, ki dejansko prihaja na površje s svojim lastnim načrtom, a se tudi ne more odločiti za to mesto. Važno je, kar nam poroča Gabršček o svojem sporu z Gregorčičevimi novimi pristaši. Čitatelj se ne more ubraniti vtiska, da je bil ta spor za oba moža vsiljena, prav tako pa odločilna izkušnja. Avtor misli, da je nova Gregorčičeva politika njega samega pokopala in ga pognala v zvezo z najhujšim sovražnikom Slovencev, Luigijem Pajerjem. Tožbe, ki so se prenesle celó na sodišče, nam tega problema niso razčistile. Andrej Gabršček zaključuje prvo knjigo z opisom volitev, ki so bile leta 1901. in kjer je zmagal nad dr. Tumo še dr. Gregorčič, toda zmagal le še s pomočjo 22 italijanskih glasov (Furlanov), t. j. s pomočjo dr. Pajerja. Za avtorja in takratno javnost je pomenila ta zmaga dejansko poraz Gregorčičeve politike. Narodno-napredna stranka je zmagala nato v peti kuriji. Končno razjasnitev tega vprašanja o politični etiki goriških Slovencev pa obljublja avtor s svojo drugo knjigo, ki izide letos spomladi.

Podal sem menda s tem nekako najvažnejše, kar spoznamo in zvemo v prvi knjigi. Obsežna snov, ki daleč prekaša običajne življenjepise in lastne življenjepise, ne dopušča, da bi se dotikal na tem mestu manj aktualnih vprašanj iz skorajda prebogate zbirke. V bistvu je to vendar prvikrat enotno sestavljena slika goriške dežele in dobe, ki nam je še zelo blizu, in Gabrščkova knjiga ni nikakršen šolski učbenik. Sam jo je imenoval črtice.

Med koristne domislice avtorja moramo prišteti to, da je dodal na ugodnih mestih najpotrebnejše življenjepise nekaterih premalo znanih osebnosti (Andreja Marušiča, Gorjupa, Vekoslava Spinčiča, Lavriča, svojega itd.). S pomočjo te knjige nam bo dosti lažji pregled čez novejšo slovensko zgodovino in olajšano bo tudi razumevanje del, ki so o njej že napisana, kajti tega Gabrščku ne bo nihče oporekal, da zna s svojim kronističnim slogom obuditi za zgodovino in za socialno delovanje živo zanimanje.

Manj se mu je posrečila arhaizacija slovenščine, ki naj bi pomaknila čitatelja bolj v deželo in dobo. S te strani mislim, da mu je bilo dela v dunajskih knjižnicah že skoraj preveč in bo marsikdo imel kaj pripomb glede jezika, navedbe virov, ki bi bile potrebne še pregledne tabele itd. Kakor omenja avtor sam, se bo morda kakemu posamezniku zdelo, da je knjiga napisana s strastjo in pristransko. Upravičeno pa zavrača takšno domnevo, ker je popisoval le resnične dogodke iz takratne dobe, ne glede na to, ali je zgodovina kesnejših let pokazala, kdo je ravnal pravilno in kdo napačno. Nikomur namreč noče Gabršček podtikati, da je ravnal namenoma nepravilno. Šele časovna razdalja utegne osvetliti marsikatero sliko drugače. Nazadnje bi za širše kroge čitateljev koristila jasnejša črta zunanjih dogodkov, zlasti opis dogodkov iz iste dobe v ostalih slovenskih pokrajinah in v Trstu. To pa je seveda tudi problem, ki je že nakazan med poglavji prve knjige in ga bomo morali obdelati po izidu druge knjige „Goriških Slovencev“.

Gospod Andrej Gabršček je spisal to knjigo s pomočjo avtentičnih virov iz dunajske dvorne knjižnice v zadnji dobi svojega bivanja na Dunaju. Celotno delo posveča svojemu prijateljskemu pobudniku, senatorju Ivanu Hribarju.

Avtorjeva slika v knjigi je iz dobe, ki jo zaključuje v tem delu. V platno vezana knjiga se odlikuje z zelo lepim in čistim tiskom na brezlesnem papirju. Platnice so izdelane po osnutku arch. I. Spinčiča. *I. Grabor.*

Jaroslav Durych: Marjetica. Roman. Avtoriziran prevod iz češčine. Prevedel dr. Ferdo Kozak. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1932. (Leposlovna knjižnica.) 174 str.

„Marjetice ne umirajo niti pod snegom niti čez zimo.“ „Marjetice se ne boje mraza, narobe, smejejo se mu v svoji razposajeni nedolžnosti kakor bosí otroci, ki se podijo po snegu.“ Nasmihajo se iz svoje čiste in prsrčne beline „s skrivnostnim rožnatim, rumenim, zelenim in vijoličastim bleskom“.

Srečal jo je na bregu novega sveta: v času, ko se je zavedela svojega deklitstva; ko je prvič z nevajenim korakom stopila v svet; ko so ji vzeli pravico do brezskrbne radosti in jo pahnili v bedo in pomanjkanje.

Sedemkrat jo je srečal (v češčini pravijo marjetici „sedmikraska“); njena lepota je ostala vedno enako vdana, preprosta, prsrčna, tiha. Toda javljala se mu je vedno v novi obliki, nikoli je ni spoznal. Po vsakem srečanju mu je ostal le pojem deklitške lepote, mu je le raslo hrepenenje, določena lepota je izginjala v usodno temo, podobe prejšnjih ljubic so se zlile v eno, od njih je ostal le „sijaj raznih barv, ki so ga nekoč slepile, a so hkrati sežigale tudi podobo samo“.

Razum ga je slepil in zaslužnjeval. Podžigal je v njem zavest odgovornosti do prejšnjih ljubic, ga gnal v brezuspešno, sebe uničujoče iskanje ter mu s tem onemogočal, da bi se z vso dušo predal neposrednemu doživetju. „Ljubezen ga je klicala z žalostnim, mogočnim glasom in bilo je strašno, da je ni uslišal.“ Javljala se mu je le po enkrat „in ko je ni priklenil nase, je izginila, da se ne prikaže nikdar več“. Prikazovala se mu je v preprostih revnih podobah, ki so bile v resnici skrivnostni prameni svetlobe iz drugega sveta. „Kdor jo je kedaj spoznal, je zapadel žeji po večni ljubezni.“ Bila je čista in nedotakljivo lepa kot misel na smrt.

Njegov svet je obstajal samo iz lepote in praznote. „Lepota človeka je v tem, da ima vsak okrog sebe kos neba, čeprav mu v srcu gori peklo.“ (Neroden prevod.) „Vsak hodi po nebu, čeprav ne more noter. Če bi ne bilo tako, bi ne bilo niti deklitške lepote niti hrepenenja v človeškem srcu.“

Le miloščina seže v nebo. Če se združita beda (ona) in hrepenenje (on), najdeš srečo edinole, če se jima pridruži še tretje — skrb za bližnjega.

Čim siromašnejša je bila ona, tem bolj je hrepenel po njej in čim večkrat je izginila njena lepota, v tem težjo praznoto ga je pahnila.

Na eni strani je sicer izginjala pred njim kot privid, na drugi pa se je vračala k njemu „zavržena, ponižana, miloščino presečca“. Nekdo mu jo je polagal v naročje, prosil in moledoval zanjo.

On pa je „pognal Boga od svojega praga“. Gosta ni sprejel pod streho svojega srca. Ni se ji dal vsega, mislil je, da se more izogniti dolžnosti gostoljubja, če poplača beračici poljub s stotakom. Ko jo je prvič srečal, se je z denarjem nekaj pričelo, sedaj se je z denarjem nekaj končalo. „Čutil je, da ga teži greh, hud in smrten greh.“ „Če bi se hotel rešiti, bi mu bila potrebna tako silna vera, da bi ga vzdržala tudi na morskih valovih.“

Ko jo je srečal poslednjič in je ni spoznal, je bila njegova vera večja od njenega preizkušanja in njegova miloščina — on sam. Ves in z vso ljubeznijo jo je našel vso in odkril v sedmero pojavih eno samo večno lepoto.

Durychova povest je v bistvu romantična. Žena mu je le pojav enostranske, večne ljubezni v končni, realni obliki. Dekliška lepota je simbol neba, po katerem človek brezupno hrepeni, dokler se docela ne odreče samemu sebi in se vsega ne preda — le z milostjo vere zmore popolno miloščino. Ta lepota je kakor smrt. „Smrt se človeku lahko skrrije, toda človek se ji ne more.“ Človeku se javlja samo v hipih in se mu hitro odmika „kakor nedosegljiv sen, ki se ne dá ujeti“. Sanje, spomini in hrepenenje so vez do onostranske svetlobe. Razum samo uničuje to vez. Navada, red, predsodki, obziri ovirajo človeka, da se neposredno ne preda skrivnostni sili, ki ga vabi sredi najbanalneje in najmalenkostnejše vsakdanosti v najčudovitejše življenje. In tam, kjer je največja beda, je najbogatejša: v tihi vedrosti, ki vzraste iz trpljenja kot svetla marjetica v umirajoči jesenski travi.

Čeprav ta Durychova romantična religija — intimni odsev belega¹ katoličanstva — samo bežno nakazana visi med tekstom, je vendarle težišče celote; vse drugo je postranskega pomena in se ji mora na lastno škodo podrediti: logičnost vnanjega dogajanja, psihološka utemeljitev, enotnost izraza, oblikovna izčiščenost.

Preobširni realistično-stvarni uvodi k prvim trem poglavjem se ne spajajo organsko z romantično poduhovljeno celoto; čeprav delo s posameznimi poglavji pada, so poslednja štiri vendarle enotneje podrejena osnovni ideji kot pa prva tri, iz česar bi človek lahko sklepal, da delo spočetka ni nastajalo pod skupnim vidikom. To potrjuje tudi pesnikovo naknadno poseganje v dejanje prvih poglavij, ki naj bi podčrtalo idejno smer, katere prvotno ni bilo: V VI. poglavju n. pr. govori o denarju, kot da bi igral že pri prvem srečanju na pokopališču usodno vlogo (str. 149.), dočim se denar v prvem poglavju tako bežno omenja (str. 40.) in je tako brez učinka na potek dejanja, da ga je čisto mogoče spravljati v zvezo s tragično krivdo in z idejo o miloščini, ki jo pričinja avtor razpredati šele v uvodu IV. poglavja; v V. poglavju govori on svoji novi deklici o najlepši noči svojega življenja (str. 139.), dočim v II. poglavju stavek, ki popisuje njegov pohod skozi gozd v tej noči, tega nikakor ne potrjuje. Poznejša izprememba je bila potrebna, da podčrta idejo: čim večja beda, tem globlja lepota ljubezni.

Dialog je svojevrstno zgoščen, postranski tekst često raztegnjen. Včasih skopari z besedo, včasih jo premleva v sinonimih in pleonazmih ter ponavlja. Trezne podrobne opise prvih treh uvodov bi mogli prišteti k naturalizmu, fini barvni ritem, s katerim včasih na čudovit način vzbuja občutje, k impresionizmu, blesteče okraske nakopičenih besed k baroku, gole asketske stavke — nakazane simbole najtišje notranjosti k ekspresionizmu.

Vendar vzbuja celota vkljub temu enotno svetel vtis pravljicne zastrtosti, ki jo skuša pisatelj včasih doseči prav s tem, da na svojevrsten način brez prehodov veže suho, vsakdanjo realnost z opojno lepoto doživetja. V tem se sklada stil z idejo, kolikor ni prehod predrastičen („metulji, rože in opali so utripali

¹ Mislim pri tem na Merežkovskega delitev v „črnega“, svet zametujočega in „belega“, svet pozdravljajočega Krista.

v plamenih in v pesmih. Previdno je prisluškoval vsakemu zvoku v hiši in ugibal; zdaj ropota menda z bednjem za premog ali pa gre po vodo;“ str. 63.), oziroma izraz lepote le maziljena gostobesednost, sladkobno cingljanje. („In zdolaj bo danes spala v kuhinji na zložljivi postelji živa pravljica in na njenih prekrasnih trepalnicah se bo v snu počasi sušila dragocena solza.“ Str. 63.) So pa odlomki in primere, ki z neposredno, preprosto besedo odkrivajo povsem nov svet nežnosti in poezije.

*

Ker nimam pri roki češkega originala, ne vem, ali je tudi avtorjeva ali samo prevajalčeva krivda, da so nekateri stavki brez jasne, enotne misli, včasih skoro nerazumljivi, preobloženi in skrajno nerodni. Vsekakor je odgovoren prevajalec vsaj za sintakso in ritem slovenskega jezika in tu bi se dalo marsikaj popraviti. Naj navedem samo nekaj krajših primerov iz teksta: „Tedad je seveda *bila izgana* iz trgovine . . .“ (str. 78.); „Toda nedeljsko popoldne je dolgo in človeku obvisi oko na marsičem, kar sicer nerad opazi, posebno v svojem stanovanju in na sosesčini, *ker* se vsiljujejo te stvari same po sebi.“ (Str. 79.); „*reveži* . . . so jih imeli radi ne le kakor princeso iz trgovine, *ampak tudi iz bajke*.“ (Str. 81.) „Obrvi so ji zrastle in oči so se naučile krasnega, počasnega kretanja, *ki jih* je z resnobnim spoštovanjem razkazovala i v radosti i v zavzetju.“ (Str. 84.) „ . . . je rekel še *zmeraj ali zopet* boječ.“ (Str. 88.); itd.

Marja Boršnikova.

Bora Kesic: Signali u magli. Izdanje književne grupe „Jato“, Beograd, 1932. 58 str.

Balkanec, Slovan, „neobarbar“ se meče v današnji vrtoglavi čas. Pozorišče: Beograd. V teh relacijah je zajeta ta lirika. Kesic je dal sam naslednji zgovorni komentar temu značaju svoje poezije: „Ja sam potomak . . . (tih) gorštaka (s Karpatov, izza Visle in Odre) / koji je u noćima meseca / ukraj borove senke — / dok mu saplemenici behu u lovu na divlje zveri — / izvijao na fruli arije čežnje / u slavu svoje ženke.“ In: „ . . . ja sam mahnit i pust / i ponosan s mužjastva svog / ko mladi paganski bog.“ V takšnem nastrojenju je mnogo naivne in otroško lepe radovednosti, pristopnosti, mladosti in moči. Zategadelj je tudi umevno lirska amplituda razsežna, krog doživetij natrpan, kakor je ta nepopisana duša sposobna sprejeti silno obilje vtisov. Odtod pisanost, sočnost in neki primitivno svoboden odnos do gradiva, hkratu pa tudi precejšnja nediscipliniranost. Tako je najti v tej ekspresionistični zbirki vsega: erotika je zdaj povsem trubadurska, drugič spet vzhodnjaška (Sevdalinke u noći), a zmerom ljubka in sprejemljiva navzlic majhnim konvencionalnostim („dva . . . oka . . . streljaju ko strele“); nadalje sledi nekaj verlaineovskih (Chanson triste) in tudi villonovskih poudarkov, v katerih je morda zaznaten takisto rahel spomin na Drainca; Kesic zna biti sentimentalec („Šani bar te reči što ti je minulih majski zora / pevao, i što večeras daleko i usamljeno peva / tvoj rastuženi — Bora.“), a takoj nato te preseneti nekaj kakor spleen (Crn krin da ima . . .) in celo svojevrsten cinizem (Epigram lepoj i ponosnoj gospi). Socialni motiv se pojavlja nekajkrat, a zmeraj v svojski obliki, kajti ta pesnik je solipsist.

Dekoratивно okolje je Beograd; je pa s svojo sodobno problematiko vidno udeležen tudi v duhovnih osnovah tega pesništva, celo v tako veliki meri, da je ta problematika, pesniško diskretna in presnovana sicer, malone edina sinte-

tična formula „Signalov“, najsi tudi ta zvezanost ni zadosti idejno izpeljana in umetniško izčrpana, kar knjigi vsekakor ni v prid. Ponekod se oglašajo omejnjeni problemi prestolnice kot kritika (Jazz), druge zopet kot boleča antiteza med nastajajočim velemestom ter patrijarhalnim ljudstvom ratarjev in njegovo grudo (Pesma sejaja žita). — Važna prvina Kesićeve pesmi je tudi bizarnost, ki pa je vedno ubrana in lirsko utemeljena. N. pr.:

„Moja komšinica . . . ne zna za magličaste četvrti i čajdžinice Pekinga,
gde životni brodolomci u košmaru čarolike snove snuju;
ona je sentimentalna ko lirska poema Tin-tun-linga . . .
A ja okorela pijanica, veća od Jung-čeu-pinga,
ja sam najnesretniji skitač . . .“

Ali naslednja ekspresija:

„Mesečeva lubanja obešena o голу granu jasmína.
Sa terase u hrizantemama zvoní citra.
Skazaljke na tornju vrše blud.“

Ves ta pestri svet motivov pa pogreša notranjega pesniškega sosledja; to je posledica dejstva, da se pesnik ni do poslednjih možnosti poglobil v gradivo, kakor da bi se nekako bal za svojo neodvisnost. Tako obilica motivov ni vedno le prednost. Ali vendar je Kesić zdrav talent; označuje ga svojstveno, „balkansko“ prepletanje davnih, a še tako živih izzakarpatskih akordov z žitjem XX. veka. In kljub neuravnovešenosti, ki jo pač opravičuje mladost, je zbirka pozitivna.

Knjiga je urejena zgledno in opremljena prikupno. Ali pa današnji beograjski stil res ne more vzdržati brez blestečih izrazov, kakor so „calnkelnér“, „ringlšpil“, „feder“ in „volšebni“? Ivo Brnčić.

GRADIVO

Nekaj Kettejevih pesmi iz spominskih knjig. Dragotin Kette se je v Ljubljani in v Novem mestu moral odzvati marsikateri ženski prošnji za pesem v spominsko knjigo, ki so bile tedaj zelo v modi. Menda pa nobene izmed svojih albumskih pesmi ni objavil sam.

Eno tako Kettejevo pesem je pod naslovom „V spominsko knjigo“ priobčil „Slovan“, V., 1906./07., str. 321.; posvečena je Ljubljančanki gdčni. Pavli G—vi. Zapis vsaj v objavi ni datiran.

Po vsej priliki je iz pesnikove zapuščine Anton Aškerc sprejel v drugo, pomnoženo izdajo Kettejevih „Poezij“, 1907., str. 95. in 96., pesem „Ne v album — v srcé“ brez navedbe, komu je namenjena, in brez datuma. — Gospodična Mira Wagnerjeva

v Novem mestu še hrani svojo spominsko knjigo, v katero je to pesem z istim naslovom zapisal tedanji osmošolec Kette sam „27. IV. 98.“. Med urednikovim tiskom in tem pesnikovim rokopisom so poleg pravopisnih (album, kjer koli, po kaj; velike črke v začetkih verzov; številni naglasni znaki) te-le tekstne razlike v posameznih kiticah in vrsticah: III. 2. gorami — meglámi; IV. 1. ginite — svírite; IV. 2. drugemu — bližnjemu; V. 1. je — jo. Ali izvirajo izpremembe od avtorja ali od Aškercera?

Tedaj kot Miri je Kette njeni sestri Gizeli Wagnerjevi, sedaj vdovi Kurthovi v Novem mestu, v albumu posvetil to-le doslej še neobjavljeno pesem:

Vsi listi
Tak čisti
Nepopisani so,
Nenarisani so.
To je pomlad nebeška, to kraljeva je roža,
Ki jo lahni zefirček, ki jo solnčni svit boža,
Samo pisan metulj, samo cvetje obkroža
Vijóličino
Trnjóličino
Lepó.

Ti listi
So tisti,
Ki jih bode nekoč
Poplavila noč
Voščil in željã in lažij, baharije,
Ta venček nariše, a ta v melodije
Imé svoje ljube izvóljene skrije
Z umetno rokó
Za težko slovó
Na vek.

O Kríste!
Te liste
Pregledávala bo,
Prečitávala bo
Pač deklica nekđaj, ne več deklica mlada.
Glej, číta in číta Za solzico ji pada
Solzica na list. Tak za nado ji nada
Izginila je.
Preč šinila je,
a kam? . . .

Poslúšaj,
Poslúšaj,
Da ne bojo solzé
Kđaj na tvoje srcé
Kapljále, nevsáhnjene sólze kesánja,
Tvoja duša je aljbum brez vsega písánja,
Tvoja duša, ki zdaj o bodóčnosti sanja,
Prekrasnih dnéh,
Je aljbum brez peg
In črk!

Ne píši,
Ne ríši
V lepi áljbum nikdar,
V svojo dušo nikar

Ni čuvstev, ni mislij, ni želj mi takih,
Da bi se spominov v grozečih vlakih
Kdaj strášila kakor strel svitlih v oblakih,
Da jókala bi
In stókala bi
Grenkó.

Ista Kettejeva znanka še iz Ljubljane hrani v svoji spominski knjigi tudi ta-le sonet z akrostihom „Gizelici Vagner“:

Grenkosti žitja so Vam pač še tuje
In le sladkost mladost Vam zorna troši,
Zvesto na rokah sreča zdaj Vas nosi,
Enako dete mati si neguje.

Le cvetje sreča Vam povsod ponuje
In trnja čuva Vas skrbno si,
Cvet Vaš odpira le hladilni rosi
In mraza ga morilnega varuje.

Vè veke naj tako Vas sreča vodi,
A beda in bridkost Vam tuja bodi,
Grozečej skrivaj sreča Vas usodi.

Nikoli žalost Vas naj ne pretresa,
Edino radost v nemaj Vam očesa,
Rodi naj Vam na svetu vže nebesa!

Pesem, datirana: „Ljubljana, 14./V. 1893.“, ima sicer podpis: „Peter Hórvat, gimnazijec“, toda Kette jo je — po zadržilu omenjene dame — v Novem mestu prepoznal in priznal za svojo: zložil jo je bil kot ljubljanski četrtošolec na prošnjo v albumu podpisanega tovariša. Potemtakem bi bila to najstarejša doslej znana Kettejeva pesem, — poskus v sonetni obliki, v kateri je nekaj let nato postal čudovit mojster.

P.S. Ob „Zbranih pesmih“ Josipa Murna-Aleksandrova se bo še živeje kot doslej čutila potreba, da se izda celotno delo Dragotina Ketteja. Naj se priprava sodobne izdaje pospeši tudi z objavo brez dvoma še kje ohranjenih tekstov pesnikovih!
Alojz Turk.

ZAPISKI

Montaigne. Dne 28. februarja 1933. je preteklo štiri sto let, kar se je na gradu Montaigne Périgordu rodil njegov poznejši gospodar Michel de Montaigne, eden največjih renesančnih duhov Francije. Njegovi „Essais“ niso samo predmet proučevanja, marveč tudi knjiga uživanja, posebno ljuba onim, ki beže iz bojevitega bombardementa časovnih gesel in političnih aktualnosti v zatišje stare, v stoletjih preizkušene modrosti in življenjske umetnosti. Montaigne mnogi smatrajo za prvega sodobnega Evropeca, začetnika subjektivistične literature in filozofije, ki je z njim prelomila srednji vek in ki s svojim valovanjem sega prav v dušo sodobnega človeka. Ta tipični humanist renesančne dobe (njegovih esejev skoraj ni mogoče čitati, če ne znaš latinsko ali če niso

številni citati iz starih avtorjev pod črto prevedeni) je obenem prvi veliki skeptik na prelomu vekov, stojik nekoliko reformiranega, v razumnost in v epikurejsko življenjsko občutje usmerjenega duha, relativist, ki uči, da vse teče in da ima vse svojo posebno podobo v času in prostoru. Njegova filozofija je eklektična kakor vsaka filozofija, katere smoter je, naučiti človeka živeti in umirati. Dà, tudi umirati, kar je staro stoično pravilo; filozof in vojak kažeta prav pred obličjem smrti, koliko znata in kaj zmoreta. Montaigne je bil mnogim poznejšim pisateljskim rodovom v Franciji neizčrpen vir miselnih pobud in dobrega pisanja, zakaj njegov slog je zares očarljiv, kakor ga je imenoval Sainte Beuve. Ta izredni mož izrednega časa sodi po pravici med reprezen-

tante človeštva (Emerson). Čitatelju, ki ga zanimajo njegovi „Essais“, je priporočiti prav ceneno izdajo „Lutetie“ v treh zvezkih, z uvodom Emila Fagneta, ali pa v nemščini zelo dober izbor prof. Sakmanna, ki je izšel pred meseci v Krönerjevi založbi.

B. B.

Relativizem Andréa Mauroisa. Pisec znamenitih življenjepisov Disraelija, Byrona i. dr. in avtor priznanih romanov, izmed katerih sodi „Le cercle de famille“ med najznačilnejše plodove lanske literarne žetve v Franciji, je izdal novo knjigo esejev z naslovom „Mes songs que voici“. Naslov je posnet po Montaigneu, relativistu 16. stoletja, s katerim ima Maurois marsikako sorodno potezo. V tej knjigi nas Maurois na način, ki je zaradi svoje jasnosti in stilistične preprostosti že sam po sebi prikupen, seznanja z nekaterimi vprašanji časovnega in nadčasovnega značaja.

„Anthologie des Essayistes français contemporains“ šteje Maurois med „esprits les plus fins de notre époque“. To njegovo odliko je kajpak treba razumeti relativistično, ali konkretno rečeno: z meščanskega vidika. V začetku 19. stoletja je imel član aristokratske družbe nekako pravico do skepse, do „čiste“ umetnosti, do pesimizma ali do desperatnega uživanja, kar so meščanski ideologi proglasili za znak popolne izčrpanosti in dekadence dotlej vladajočega razreda. Danes je, kakor vse kaže, samo meščan upravičen do agnostičnega in skeptičnega relativizma, do pesimizma, do priznavanja vrednot, ki se držijo odtenkov, prehodov, ne pa onih dveh glavnih poti, ki kažeta samo v levo ali desno skrajnost. Ne moremo si namreč misliti, da bi se dalo kakršnokoli gibanje, ki za svojo ekspanzijo v množico potrebuje vere, dogem, ortodoksnosti, discipline, zgraditi na kakršnemkoli relativizmu, ki vse dopušča in vse odpušča. Tak relativizem je socialno-psihološko mogoč samo na vrhuncu razvoja in čaka najbrž vsak socialni razred ali sistem, ki še kdaj pride na vrsto.

Na takem višku je danes meščanstvo, ki ne potrebuje več slepe vere in nekritičnega optimizma — toli značilnega tudi zanj v njegovi pionirski dobi —, marveč mu bolj prijata skepsa in prepričanje, da je vse relativno: od gibanja vsemirskih teles do usode narodov in razredov v človeški zgodovini. Resignirani duh umikajočega se razreda je dobil v Mauroisu zares finega interpreta, ki skuša vse razumeti in do malega vse odpustiti, tolmača, ki ni nekritičen nasproti lastni socialni sredini, pa tudi ne oženjen nasproti onim, ki prihajajo — ki išče v vsem razumnosti in mere. Skratka: dobil je pravega Francoza.

Knjiga „Mes songs que voici“ je razdeljena v dva dela; drugi obsega avtorjeve potpisne vtiske in odlomke iz dnevnika, nastale med počitniškim bivanjem v Angliji l. 1928. in 1930. na vseučiliški turneji po Ameriki in na potovanju v Egipt. Težišče knjige je v prvem delu, ki obsega deset samostojnih esejev in za nameček še „Dernier dialogue sur le commandement“, pozni dodatek njegovi prejšnji knjigi „Dialogues sur le commandement“. In še fantastično politično-zgodovinsko kramljanje „Si Louis XVI...“, obravnavajoče vprašanje, ki se ga z resnejšimi primerjavami dotika tudi Trocki v „Zgodovini ruske revolucije“: ali bi se velika francoska revolucija dala preprečiti, če bi Ludovik XVI. sposobnejše in energičnejše posegel v tok državnih dogodkov.

Prvih deset esejev ohlapno veže v celoto osnovna misel, ki jo Maurois z nevsiljivo in ponekod tudi nič preveč presenetljivo duhovitostjo aplicira na kozmološka in metafizična, moralna in etična, filozofsko-spoznavna in religiozna, politično-zgodovinska in kulturno-zgodovinska vprašanja, namreč misel, da je človek z vsem v relativnem odnosu. Preko te relativnosti spoznava samo neke zakone, neki red, h kateremu teži v največjem neredu in v katerem se uravnoveša, dokler relativnost zopet ne razbije sledi absolutnega v človeštvu in človeku. V eseuju „Le trésor caché“ skuša

z zgodbo o zemljanih, ki se naselijo na Luni, dokazati relativizem samega smisla življenja. Najzanimivejši je esej „Esquisse d'un relativisme économique“, ki se v njem bavi s preobrazbo današnjega gospodarskega reda v zvezi z ogromnimi eksperimenti v sovjetski Rusiji. V eseju „Mutations brusques“ skuša odgovoriti na vprašanje, ali res stojimo na pragu nove epohe človeške zgodovine in pravi, da se bo na zapadu dal obvarovati k večjemu le politični liberalizem, medtem ko bo gospodarsko svobodo treba neizprosno žrtvovati. „Brez zaupanja in brez veselja vstopamo v dobo načrtov“ (ère des Plans).

Tudi v potopisnih zapiskih se Maurois vrača k vprašanju, ki jih obravnavajo eseji v prvem delu knjige, k razmišljanju o podobi sedanjega sveta in o obrisih bodočnosti, ki prav tako kakor vsa preteklost ne bo popolnoma in za večno zadovoljila ter osrečila človeštva. V človeški nepopolnosti in v človekovem nemiru je bila in bo vedno os njegovega napredka.

B. Borko.

Zbrani spisi J. Ortege y Gasset a. Založništvo Espesa-Calpe v Madridu je izdalo v monumentalnem zvezku, ki šteje približno 1500 strani, zbrane spise enega največjih mislecev sodobne Španije Joseja Ortege y Gasset a. (Glej moj članek „Perspektivizem Joseja Ortege y Gasset a“, „Ljubljanski Zvon“, 1929, str. 193.). V posameznih knjigah, zbornikih in obzornikih raztreseno delo tega pomenljivega, strastno razgibanega duha, ki združuje najvitalnejše tokove francoske in nemške miselnosti s staro, počasno strujo španskega mišljenja, je zdaj zbrano v mogočno celoto. V zajetni knjigi so objavljene poleg večjih spisov (n. pr. „Meditaciones de Quijote“, „La rebelion de las masas“ i. dr.) tudi številni manjši članki, zapiski k bežnim pojavom in dogodkom, plod bistrega opazovanja in smotrnega razmišljanja človeka, ki je izredno občutljiv za vse, kar giblje našo dobo. Izdaja spisov J. Ortege y Gasset a se častno pridružuje enako monumen-

talnim zvezkom zbranih spisov Miguela de Unamuna in Eugenia d'Orsa. Z revolucijo pomlajena Španija kaže čedalje večjo intelektualno aktivnost in očitne kulturno-organizatorične uspehe. Tudi te izdaje zgovorno prepričujejo o napredku. *B. B.*

Agnes Smedley: *Eine Frau allein*. Na to knjigo opozarjamo, ker predstavlja brez dvoma najboljši socialni roman izpod ženskega peresa. Pisan je na podlagi lastnih doživetij in spoznanj v obliki avtobiografije. Glede na to, da ga je pisala ženska, preseneča smelost in odkritost, s katero razgrinja svoja doživetja in svoje nazore pred čitateljem. Ne ozira se toliko na obliko, temveč jih podaja — včasih brez prehoda — kakor ji vstajajo pred dušo tedaj, ko jih išče po svojem spominu s tridesetimi leti, ko ji najgorenkejša bridkost njenega grenkega življenja namerja korak v smrt. „Lepo bi bilo umreti. Toda jaz ne sodim med tiste, ki umirajo zato, ker je lepo. Jaz spadam k onim, ki umirajo iz drugih vzrokov — ki so onemogli zaradi uboštva, ki so žrtve bogastva in moči, borci za veliko stvar.“ To spoznanje jo vrne življenju, jo vrne veliki stvari, ki se zanjo še danes bori nekje na Kitajskem.

Knjiga je verna slika razvoja današnje ženske, kakršno vzgajajo trpljenje, uboštvo in borba za eksistenco ter borba s samo seboj, z zunanjimi vplivi — za spoznanje. Trpljenje in ponižanje njene matere, ki ima moža pijanca in kopico otrok in ki se do 35. leta izgara do smrti, privede pisateljico še kot mlado dekletce do spoznanja, da je ženska mnogo na slabšem, če se poroči, kakor pa če ostane prosta. Njena mati je stradala hrane in obleke, mož jo je pretepal, njena teta pa — prostitutka — ima denar in obleko in nihče je ne pretepa. To spoznanje se je v mladi duši zakoreninilo in skozi mnogo let so oblikovalo njeno življenje. „Sovražila sem vse ženske, samo sebe najbolj, ker sem se rodila kot ženska, in svoje starše, ker so me vrgli na svet, ne da bi jih zato

prosila.“ Ta zavest je usodno vplivala na dogodke v njenem življenju tedaj, ko se je pričelo oglašati v njej najmočnejše naravno čustvo — ljubezen, proti kateri se je dolgo časa brezumno borila. Spoznala je moške, ki jih je cenila, toda nepremagljiv strah pred spolno zasužnje-
nostjo in pred otroki jo je plašil. Končno je sklenila z idealnim možem tovariški zakon, ki se je zaradi njenega nepremagljivega odpora proti spolnemu življenju kmalu razdril. Naposled so jo okolščine, v katerih je živela in delala — bila je žurnalistka v New Yorku —, privedle do drugačnega naziranja: vdala se je ljubezni, ki ji je prinesla največjo srečo, a tudi najhujše gorje njenega življenja.

Vsa ta notranja doživetja so popisana zanimivo in odkrito, a morda še bolj zanimive so zunanje okolščine, ki so ta doživetja posredno ali neposredno povzročale. Življenje v ameriških rudnikih, učiteljevanje v pustinskih naselbinah, študij na univerzah, boj za zaslužek, boj zoper lakoto, spoznavanje gospodarskega sistema

v ameriških podjetjih — vse to odkriva ameriško „blagostanje“ s povsem nove strani. Ameriško „svobodo“ nam pa odkrivata poglavji o vojni in o indijskem gibanju v Ameriki. „Ječe so se polnile s pacifisti, socialisti in Indijci (emigranti). Borba za svobodo pisanja in govora. Vedno isti ljudje so se borili proti svoboščinam: isti so bili kot oni, ki so nas goljufali in odirali v rudnikih.“ Kot pacifistka, kot pristašinja indijskega gibanja je sama okusila grozoto ameriških ječ, ki „ubijajo in hitro napravljajo iz ljudi živali“. Najbolj zanimivo je opisano indijsko gibanje, ker nas seznanja z njegovim idejnim bistvom, z delovanjem nosilcev tega gibanja in z njihovim naziranjem o ženskem sodelovanju, ki ga ne priznavajo kot enakovrednega, kajti „žene merijo s fizičnim merilom“.

Ta knjiga človeku res vsestransko razširja obzorje in bogati ter bistri njegovo spoznanje. Zlasti mnogo pa bo nudila ženskam. A. V.

IZJAVA

V 84. številki letošnjega letnika beogradske revije „Живот и рад“ je dr. Fr. Pešić v članku „Pogled u najnoviju kulturnu i političku Ljubljano. I. Ko je u Ljubljani u krizi?“ zapisal na strani 198. tole: „Ljubljanski Zvon“ i „Jutro“ bili su i jesu vlasništvo iste vlasnice, naime „Tiskovne Zadruga“. Dve su to edicije iste firme, jedna je čisto kulturna, druga politička, a obe napredne.“ — Ne da bi se meritorno izjavljali o vsebini vsega članka, ugotavljamo zaradi resnice, da je gorenja trditev povsem netočna. Ni namreč res, da je založba Tiskovne Zadruga v Ljubljani lastnica „Ljubljanskega Zvona“ in „Jutra“, pač pa je res, da v Ljubljani izhajajoči politični dnevnik „Jutro“ ni in ni bil v nikakršnem odnosu s Tiskovno Zadrugo. A. G.

POPRAVEK

V 2. številki letošnjega „Ljubljanskega Zvona“ smo opazili v pesmi Janka Glaserja „N a p i s n a v o d n j a k u“ tiskovno napako, ki jo na tem mestu popravljamo.

Verz 5. se ne glasi:

temveč „in v slap pojoč mi molka ne r a z r e ž e:“,
„in v slap pojoč mi molka ne r a z v e ž e:“.

Uredništvo.